

Krajowy Plan Działania
na rzecz
Integracji Społecznej
na lata 2004-2006

Ministerstwo Polityki Społecznej

Warszawa, 2004

Spis treści

ROZDZIAŁ 1. TRENDY I WYZWANIA	5
1.1. Sytuacja gospodarcza i rynek pracy	5
1.1.1. Przemiany gospodarcze	5
1.1.2. Sytuacja na rynku pracy	5
1.1.3. Grupy w najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy	6
1.1.4. Podsumowanie	7
1.2. Trendy demograficzne	7
1.2.1. Struktura gospodarstw domowych i rodzin	8
1.2.2. Osoby niepełnosprawne	8
1.3. Ubóstwo dochodowe i główne czynniki ryzyka	8
1.3.1. Ubóstwo relatywne	8
1.3.2. Ubóstwo absolutne	9
1.4. Wykształcenie	11
1.4.1. Młodzież niepełnosprawna	13
1.4.2. Szkolnictwo dla dorosłych i kształcenie ustawiczne	13
1.4.3. Szkolnictwo w zakładach poprawczych	13
1.5. Kultura	14
1.6. Sytuacja mieszkaniowa i wyposażenie	14
1.7. Zdrowie i opieka zdrowotna	15
1.8. Identyfikacja grup narażonych na wykluczenie	16
1.8.1. Osoby bezdomne	16
1.8.2. Romowie	16
1.8.3. Kobiety	17
1.8.4. Osoby w konflikcie z prawem	17
ROZDZIAŁ 2. KRAJOWA POLITYKA I CELE UKIERUNKOWANE NA INTEGRACJĘ SPOŁECZNĄ	19
ROZDZIAŁ 3. INSTRUMENTY POLITYKI SPOŁECZNEJ	22
Priorytet 1 – Działania edukacyjne, socjalne i zdrowotne zapobiegające wykluczaniu oraz wspierające równy start dzieci i młodzieży	23
Działanie 1.1. Zwiększenie udziału dzieci w edukacji i wyrównywanie szans edukacyjnych	23
1.1.1. Zwiększenie udziału dzieci i młodzieży w edukacji	23
1.1.2. Poprawa jakości kształcenia	23
1.1.3. Rozwój systemu stypendiów	24
1.1.4. Wsparcie rodzin najuboższych w dostępie dzieci do edukacji	24
1.1.5. Edukacja dzieci i młodzieży niepełnosprawnej	25

1.1.6. Równość płci w edukacji	25
Działanie 1.2. Pomoc dla rodzin z dziećmi oraz zapobieganie patologiom w rodzinie	25
1.2.1. Pomoc rodzicom w pełnieniu funkcji opiekuńczych i wychowawczych	25
1.2.2. Wsparcie funkcji wychowawczych poprzez system świadczeń rodzinnych	25
1.2.3. Rozwój profilaktyki rodzin zagrożonych patologią	26
1.2.4. Rozwój nowych form rodzinnej opieki zastępczej	26
1.2.5. Przeciwdziałanie niedostosowaniu społecznemu, przestępczości i uzależnieniom wśród młodzieży	26
Działanie 1.3. Poprawa dostępu do opieki zdrowotnej	26
1.3.1. Powszechny dostęp do usług zdrowotnych	27
1.3.2. Poprawa jakości świadczeń zdrowotnych	27
1.3.3. Promocja zdrowia	27
Działanie 1.4. Przygotowanie młodzieży do wejścia na rynek pracy	28
1.4.1. Lepsze przygotowanie absolwentów do uczestnictwa w rynku pracy	28
1.4.2. Stworzenie równego dostępu do informacji i poradnictwa zawodowego młodzieży	28
Priorytet 2. Budowa sieci bezpieczeństwa socjalnego i przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu	29
Działanie 2.1. Określanie realnego i akceptowalnego społecznie poziomu wsparcia dochodowego państwa	29
Działanie 2.2. Zapewnienie minimalnego dochodu gwarantowanego	29
Działanie 2.3. Zabezpieczenie dochodów z pracy	30
Działanie 2.4. Zapewnienie odpowiedniego dochodu na starość	30
Działanie 2.5. Świadczenia rodzinne wspierające dochody rodziny	31
Działanie 2.6. Wsparcie dochodów rolników	32
Działanie 2.7. Przeciwdziałanie feminizacji ubóstwa	32
Priorytet 3. Aktywizacja i integracja grup zagrożonych wykluczeniem społecznym	32
Działanie 3.1. Wsparcie możliwości zatrudnienia	32
3.1.1. Działania pro-zatrudnieniowe	32
3.1.2. Wsparcie zatrudnienia osób niepełnosprawnych	34
3.1.3. Dostęp do kształcenia ustawicznego	35
3.1.4. Aktywność ekonomiczna kobiet	35
Działanie 3.2. Ekonomia społeczna	36
3.2.1. Zatrudnienie socjalne	36
3.2.2. Spółdzielczość socjalna	37
Działanie 3.3. Dostęp do lokali socjalnych	37
3.3.1. Program wychodzenia z bezdomności	37
3.3.2. Program budownictwa mieszkań dla osób wymagających pomocy socjalnej	37
Działanie 3.4. Wsparcie dla osób starszych	38
3.4.1. Rozwój pomocy środowiskowej	38
3.4.2. Ubezpieczenia pielęgnacyjne	38
Działanie 3.5. Ochrona prawna osób dyskryminowanych	38
Działanie 3.6. Integracja uchodźców	39
Działanie 3.7. Integracja mniejszości narodowych	39
Działanie 3.8. Integracja byłych więźniów	40
Priorytet 4. Rozwój służb społecznych oraz instytucjonalny rozwój usług społecznych i ich koordynacji	41
Działanie 4.1. Rozwój i reforma służb społecznych	41

4.1.1. Rozwój i integracja służb społecznych	41
4.1.2. Rozwój służb pomocy społecznej	41
4.1.3. Poprawa dostępności i jakości pracy socjalnej	42
Działanie 4.2. Rozwój usług społecznych umożliwiających integrację społeczną	42
4.2.1. Informacja obywatelska	42
4.2.2. Dostęp do prawa	42
4.2.3 Budowa społeczeństwa informacyjnego	42
4.2.4. Dostęp do kultury	43
4.2.5. Rewitalizacja przestrzeni miejskich	44
4.2.6. Dostęp do transportu	44
Działanie 4.3. Koordynacja i ewaluacja działań w zakresie integracji społecznej	45
4.3.1. Tworzenie prawnego systemu programowania i ewaluacji krajowej polityki integracji społecznej	45
4.3.2. Programowanie lokalnej polityki społecznej	45
ROZDZIAŁ 4. ROZWIĄZANIA INSTYTUCJONALNE	46
4.1. Sposób tworzenia Krajowego Planu Działania na rzecz Integracji Społecznej na lata 2004 - 2006	46
4.2. Charakterystyka trzeciego sektora w Polsce	46
4.3. Instytucjonalne możliwości współpracy poziomej i pionowej	48
4.4. Wyzwania na przyszłość oraz zaplanowane działania angażujące wszystkich partnerów społecznych do walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym	53
Działanie 1. Stworzenie strategii rozwoju sektora pozarządowego	53
Działanie 2. Promocja, szkolenie i monitoring organizacji pozarządowych	54
Działanie 3. Stworzenie strukturalnych podstaw wsparcia sektora pozarządowego	54
ROZDZIAŁ 5. PRZYKŁADY DOBRYCH PRAKTYK	56
Praktyka 1. Duet – Readaptacja osób pozbawionych wolności poprzez pracę z młodzieżą niepełnosprawną	56
Praktyka 2. Ochrona różnorodności biologicznej – Wykorzystanie działań z zakresu szeroko pojętej ekologii jako formy readaptacji i reintegracji społecznej	57
Praktyka 3. Broszura – Poszukiwanie zaginionych wśród bezdomnych	58
Praktyka 4. Wypożyczalnia podręczników szkolnych dla dzieci	59
ANEKS 1	60
ANEKS 2	71

Rozdział 1. Trendy i wyzwania

1.1. Sytuacja gospodarcza i rynek pracy

1.1.1. Przemiany gospodarcze

W latach 1992-2002 Polska przeszła pełen cykl koniunkturalny, z okresem przyspieszenia gospodarczego w latach 1992-1994, czasem prosperity przypadającym na połowę lat dziewięćdziesiątych i fazą spowolnienia w latach 1999-2000, a następnie stagnacji gospodarczej w latach 2001-2002. Rok 2003, w którym stopa wzrostu PKB sięgnęła 3,8% jest prawdopodobnie pierwszym rokiem następnego cyklu koniunkturalnego, który pod nieobecność negatywnych szoków wewnętrznych i zewnętrznych, powinien potrwać do około roku 2010. Początek 2004 r. wskazuje na dalsze zwiększenie dynamiki PKB, który w pierwszym kwartale wzrósł realnie o 6,9%.

1.1.2. Sytuacja na rynku pracy

Obserwowany w Polsce wzrost gospodarczy ma charakter bezzatrudnieniowy i wynika przede wszystkim ze wzrostu wydajności czynników produkcji. W efekcie, pomimo obserwowanego wysokiego wzrostu gospodarczego, wskaźniki zatrudnienia pozostają na niezmiennym poziomie (w I kwartale 2004 r. wskaźnik zatrudnienia, w stosunku do analogicznego okresu w roku poprzednim, wzrósł jedynie o 0,1 punktu procentowego).

Według Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) w stosunku do 1998 roku, w 2003 roku liczba pracujących była niższa o 10,9%, co oznacza spadek z 15,4 mln do 13,7 mln pracujących. Obecnie Polska posiada najniższy ze wskaźników zatrudnienia wśród wszystkich państw Unii Europejskiej - w 2003 roku w Polsce wskaźnik zatrudnienia w grupie wieku 15-64 lata wyniósł ok. 51% (M: 56,5%, K: 46%), podczas gdy średnio w EU 25 ok. 63% [Tabela 1, Aneks 1].

Wysoki poziom bezrobocia w Polsce uwarunkowany jest między innymi przez procesy restrukturyzacji przedsiębiorstw. W 2003 roku stopa bezrobocia wyniosła 19,5% (M: 18-19%, K: 20-20,5%, Tabela 2, Aneks 1). Główną przyczyną zaprzestania pracy dla prawie połowy bezrobotnych w 2003 roku była likwidacja stanowiska lub zakładu pracy. Jednocześnie likwidacji nieefektywnych miejsc pracy nie towarzyszyło tworzenie nowych. Wynika to przede wszystkim z modernizacji technicznej polskiej gospodarki i rozwoju raczej kapitałochłonnych niż pracołłonnych sektorów produkcji.

Potwierdzeniem tezy o strukturalnym charakterze bezrobocia jest stosunkowo silna korelacja pomiędzy stopą bezrobocia a poziomem kwalifikacji ludności w różnych rejonach kraju, gdyż różnice w poziomie wykształcenia są odpowiedzialne za co najmniej 50% różnic pomiędzy regionami w zakresie stóp bezrobocia. Rosnące od początku lat 90-tych zapotrzebowanie na pracowników wysoko wykwalifikowanych powoduje, że w takich województwach jak np. warmińsko – mazurskie i lubuskie, gdzie ludność posiada niższe kwalifikacje, można zaobserwować wyższą stopę bezrobocia.

W 2003 roku udział osób długotrwale bezrobotnych (poszukujących pracy dłużej niż rok) w ogóle osób bezrobotnych wyniósł ok. 50% (kobiety 54%, mężczyźni 47%), zaś stopa bezrobocia długotrwałego ogółem ponad 10% (K: 11,5%, M: 46%, Tabela 3, Aneks 1). W I kwartale 2004 r. zbiorowość długotrwale bezrobotnych liczyła 1578 tys. osób. W stosunku do I kwartału 2003 r. liczba bezrobotnych długotrwale zmniejszyła się o 165 tys. (tj. o 9,5%) oraz o 69 tys. (tj. o 4,2%) w porównaniu z IV kwartałem 2003 r. Odsetek długotrwale bezrobotnych był najwyższy wśród bezrobotnych w starszych grupach wieku. Wśród

bezrobotnych w wieku powyżej 45 lat długotrwale bezrobotni stanowili 50,2%, natomiast w populacji bezrobotnych do 24 lat – 33,4%.

Stopniowo wydłuża się przeciętny czas poszukiwania pracy (w 2003 roku wyniósł 16 miesięcy, kobiety szukają pracy o miesiąc dłużej niż mężczyźni). Najdłużej poszukiwali pracy bezrobotni z wykształceniem podstawowym (17,5 miesiąca) oraz zasadniczym zawodowym (16,4 miesiąca), najkrócej zaś z wykształceniem wyższym (11,7 miesiąca).

1.1.3. Grupy w najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy

Nałożenie się osiagania przez roczniki wyżu demograficznego wieku produkcyjnego z jednoczesnym wzrostem skali bezrobocia spowodowało szczególne trudności dla **osób młodych** w znalezieniu zatrudnienia, pomimo znacznej poprawy ich poziomu wykształcenia. W 2003 roku w grupie 15-24 lat stopa bezrobocia przekraczała 40% [Tabela 4, Aneks 1], zaś bezrobocia długotrwałego – 38%. Wskaźnik bezrobocia młodzieży¹ w 2003 roku zmniejszył się o jeden punkt procentowy w stosunku do roku poprzedniego, kiedy osiągnął najwyższą wartość w ciągu ostatnich lat i ostatecznie wyniósł 14,8% [Tabela 5, Aneks 1]. Z drugiej strony warto również wskazać na trudną sytuację pracowników w **wieku niemobilnym** - powyżej 45 lat, wśród których stopa bezrobocia długotrwałego ogółem wynosi 58,8%. W okresie transformacji, wskaźniki zatrudnienia dla tych grup wieku cechowały się najwyższym spadkiem.

Kolejną determinantą bezrobocia jest **wykształcenie**. Według danych BAEL, najwyższe stopy bezrobocia odnotowywane są wśród osób z wykształceniem podstawowym (razem z gimnazjalnym) i niepełnym podstawowym. W 2003 roku stopa bezrobocia w tych grupach wyniosła 25% [Tabela 6, Aneks 1]. Bezrobocie powyżej średniej obserwowane jest także wśród osób z wykształceniem zawodowym [ok. 23%] i średnim ogólnokształcącym [22-23%]. W skali 2003 roku największy wzrost natężenia bezrobocia wystąpił wśród osób z wykształceniem podstawowym (łącznie z gimnazjalnym) i niepełnym podstawowym. Spadek stopy bezrobocia odnotowano natomiast wśród osób legitymujących się wykształceniem średnim ogólnokształcącym.

Zmiany strukturalne przebiegały odmiennie w różnych rejonach kraju i w rezultacie w Polsce znajdują się regiony w trudnej sytuacji (popegeerowskie i z upadającym przemysłem ciężkim) oraz swoiste enklawy dynamicznie rozwijających się rynków pracy (głównie duże miasta). Współczynnik zmienności bezrobocia od 1999 roku wzrósł o połowę i w 2002 wyniósł 7,3. Takie województwa jak warmińsko-mazurskie, zachodniopomorskie i lubuskie charakteryzują się najwyższą stopą bezrobocia (ok. 25%). Istnieją również duże różnice pomiędzy poszczególnymi typami miast. Mimo iż w dużych miastach powyżej 500 tys. mieszkańców występuje najniższa stopa bezrobocia – średnio 16,2%, ze względu na trudną sytuację na rynkach pracy w małych miastach (stopa bezrobocia około 25%), szacunki wskazują na trudniejszą sytuację w miastach ogółem niż na wsi (stopa bezrobocia ogółem w miastach – 20,9%, na wsi - 16,6%). Ponadto można przypuszczać, że relatywnie niski wskaźnik dla wsi wynika z występującego tam bezrobocia ukrytego. Natomiast w województwach, gdzie kiedyś funkcjonowały państwowe gospodarstwa rolne, skala bezrobocia na wsi jest większa niż w miastach (np. w zachodniopomorskim bezrobocie na obszarach wiejskich wynosi 27,6%, w dolnośląskim 27,2%, w warmińsko-mazurskim 23,7%, a w lubuskim – 22,4%).

Trudniejsza sytuacja **kobiet** [Tabela 7, Aneks 1] wynika przede wszystkim z rosnącej konkurencyjności na rynku pracy przy niedostatecznym dostępie do niedrogiej i dobrej jakości opieki nad dzieckiem. W 2003 roku współczynnik aktywności zawodowej kobiet

¹ Tzw youth unemployment ratio – relacja młodzieży w wieku 15-24 lat do ogółu populacji w tym wieku.

wynosił 58%, (wśród mężczyzn – 70%) a wskaźnik zatrudnienia kobiet - 46% (mężczyźni – 56,5%). Mimo iż stopy bezrobocia są porównywalne dla obu płci, kobiety o miesiąc dłużej niż mężczyźni poszukują pracy i częściej doświadczają bezrobocia długotrwałego, co rodzi skutki nie tylko bieżące, ale także na przyszłość w postaci chociażby niższych emerytur. Równocześnie aktywne zawodowo kobiety legitymują się zdecydowanie lepszym wykształceniem niż mężczyźni, stanowią 51% kończących szkolenia, 66,1% uczestników klubów pracy. O ile w 2003 roku w grupie wiekowej 25-64 lat 4,5% mężczyzn dokształcało się i brało udział w szkoleniach, wśród kobiet odsetek ten był wyższy o jeden punkt procentowy.

Stopa bezrobocia w grupie **osób niepełnosprawnych** jest nieznacznie korzystniejsza niż wśród reszty populacji, jednak wskaźniki aktywności zawodowej i zatrudnienia są niezadowalająco niskie i w 2003 roku wynosiły odpowiednio ok. 17% i 14% dla osób w wieku 15 lat i więcej oraz 24,1% i 19% dla osób w wieku 15-64 lat. Wskaźniki te są wyższe na wsi, choć stopa bezrobocia osób niepełnosprawnych jest niższa na wsi niż w mieście. W grupie tej obserwowany jest stały wzrost liczby osób zarejestrowanych w urzędach pracy. Obecnie przeprowadzana będzie reforma funkcjonowania urzędów pracy, w których będą zatrudniani wykwalifikowani doradcy zawodowi dla osób niepełnosprawnych, co może przynieść pozytywne rezultaty.

1.1.4. Podsumowanie

Ze względu na charakter polskiego bezrobocia i w związku z prognozowanym znaczącym pogorszeniem całkowitego współczynnika obciążenia demograficznego² powstaje konieczność podejmowania coraz intensywniejszych działań zwiększających możliwości zatrudnienia grup, które mają trudności ze znalezieniem pracy. Poprzez poprawę kwalifikacji oraz motywacji do pracy wśród pracowników i zmniejszenie kosztów pracy dla pracodawców możliwe będzie przywracanie na rynek pracy osób dezaktywizowanych nawet od kilku lat. Dlatego też coraz popularniejsze stają się w Polsce programy integracyjne, uwzględniające różny stopień i przyczynę wykluczenia danej osoby zarówno z rynku pracy, jak również z życia społecznego. Największym wyzwaniem będzie aktywizacja osób o niskich kwalifikacjach, pracowników starszych oraz niepełnosprawnych oraz zwiększanie liczby miejsc pracy.

1.2. Trendy demograficzne

Narodowy Spis Powszechny z 2002 roku [NSP 2002] wykazał, że w Polsce mieszkało ponad **38,3 mln** osób³ (na 100 mężczyzn przypadało 106 kobiet). Obecnie, ze względu na malejący współczynnik dzietności (do 1,25 w 2002 roku) i jednocześnie wydłużającą się przeciętną długość życia (w 2002 roku K:78,78; M:70,42) w Polsce następuje proces starzenia się ludności. Od 1999 roku obserwuje się ujemny przyrost naturalny, a struktura wieku populacji odzwierciedla naprzemiennie występujące wyżej i niżej demograficzne [Rysunek 1, Aneks 1]. Powyższe trendy w stopniu znacznym determinują kierunek zmian społecznych. Takie czynniki jak: wchodzenie wyżej demograficznego na rynek pracy, prognozowana dezaktywizacja obecnej populacji w wieku niemobilnym (osoby w wieku 45-65 lat, które osiągną niedługo wiek emerytalny) oraz niekorzystne zmiany proporcji ludności w wieku produkcyjnym w stosunku do ludności w wieku nieprodukcyjnym, będą stanowić główne

² **Calkowity współczynnik obciążenia demograficznego** jest zdefiniowany jako liczba osób w wieku nieprodukcyjnym przypadająca na 100 osób w wieku produkcyjnym.

³ Dane na podstawie Narodowego Spisu Powszechnego 2002.

wyzwania w obszarze polityki rynku pracy, systemu ubezpieczeń społecznych, opieki zdrowotnej i systemu pomocy społecznej.

1.2.1. Struktura gospodarstw domowych i rodzin

Przeprowadzony w 2002 roku NSP wykazał wysoki udział gospodarstw jednoosobowych (24,8% ogółu)⁴. Dominującym typem rodzin⁵ są małżeństwa z dziećmi (56%), a wśród nich najliczniejszą grupę stanowiły rodziny z jednym dzieckiem – 46,9% (z dwojgiem dzieci – 36,2%). Między innymi ze względu na coraz częstsze rozwody, wzrósł udział samotnie wychowujących dzieci w ogóle rodzin (z 15,4% w 1998 do 19,4% w 2002 r.). Wśród tych rodzin zdecydowanie dominują samotne matki (80%) oraz przeważają mieszkańcy miast. Samotni rodzice i rodziny wielodzietne są już tradycyjnie w największym stopniu zagrożone ubóstwem i wykluczeniem społecznym, a skala problemów powiększa się wśród nich najszybciej.

1.2.2. Osoby niepełnosprawne

Pomiędzy ostatnimi spisami powszechnymi nastąpił gwałtowny wzrost udziału **osób prawnie uznanych za niepełnosprawne** wśród ludności ogółem (z 9,9% w 1988 roku do 14,3% w 2002, Tabela 8, Aneks 1). Przyczyną zaistnienia tego faktu – obok starzenia się ludności – było traktowanie niepełnosprawności jako możliwości wcześniejszego wycofania się z rynku pracy w sytuacji wzrostu bezrobocia strukturalnego. Obecnie 30% ogółu niepełnosprawnych nie odczuwa faktycznie ograniczonej zdolności wykonywania czynności podstawowych. Niepełnosprawność najczęściej występuje w grupie wiekowej 45-64 lat, częściej wśród kobiet niż mężczyzn (stanowią one 52,9%) oraz mieszkańców miast, mimo szybszego wzrostu tej populacji na terenach wiejskich.

Spośród mniejszości etnicznych i narodowych, które stanowią nieznaczny odsetek ogółu populacji w Polsce (3,3% wg NSP 2002) w zasadzie tylko **Romowie** są dotknięci problemami społecznymi (w NSP 2002 12,7 tysięcy osób zadeklarowało narodowość romską). W ostatnich latach zwiększyła się liczba **imigrantów i uchodźców**. W 2002 w spisie ludności odnotowano 34,1 tysięcy imigrantów⁶. Dwie trzecie tej grupy to imigranci długookresowi, którzy przebywają w Polsce 12 miesięcy lub dłużej, zaś jedna trzecia - od 2 do 12 miesięcy.

1.3. Ubóstwo dochodowe i główne czynniki ryzyka⁷

1.3.1. Ubóstwo relatywne

W okresie transformacji miały miejsce procesy, które znacznie wpłynęły na zmianę sytuacji bytowej różnych typów gospodarstw domowych. Od 1993 roku rosną dochody realne ogółem, ponadto zwiększa się zróżnicowanie dochodów w poszczególnych grupach społeczno-ekonomicznych. Obecnie w najmniej korzystnej sytuacji są rodziny, w których głównym źródłem dochodu są świadczenia społeczne (z wyjątkiem emerytów). W latach 1989-2002

⁴ Wg GUS tak duży udział jednoosobowych gospodarstw domowych wynika między innymi z przyjętej metodologii, według której osoby mieszkające razem i utrzymujące się oddzielnie, są traktowane jako oddzielne gospodarstwa domowe. „Ludność i gospodarstwa domowe. Stan i struktura społeczno-ekonomiczna”, GUS, październik 2003

⁵ Wg NSP 2002 rodzina to para (małżeństwo lub partnerzy) bez dzieci lub para z jednym bądź większą liczbą dzieci lub samotny rodzic z jednym bądź większą liczbą dzieci. Uwzględniono również rodziny przebywające w obiektach zbiorowego zakwaterowania.

⁶ Wg definicji przyjętej na użytek NSP 2002 imigrant to osoba mieszkająca na stałe za granicą, a przebywająca w Polsce czasowo powyżej 2 miesięcy.

⁷ Szacunki oparte na wynikach przeprowadzanych corocznie przez GUS badań budżetów gospodarstw domowych.

wartość **współczynnika Giniego** ogółem wzrosła z 24,9 do 31, zaś w poszczególnych grupach była jeszcze wyższa (2001: pracownicy powiązani z rolnictwem – 34, rolnicy, pracujący na własny rachunek – 33, pracownicy - 32). W 2002 roku dochód 20% najbogatszych Polaków był 4,8 razy wyższy niż 20% najuboższych.

W 2002 roku 17% osób dysponowało dochodem niższym niż 60% mediany przeciętnego dochodu ekwiwalentnego (wzrost o jeden punkt procentowy od 1999 roku, Tabela 9, Aneks 1). Jest to wartość zbliżona do otrzymywanej przeciętnie w krajach UE, również dla innych poziomów granicy ubóstwa. Przy granicy na poziomie 40% mediany stopa ubóstwa w 2002 roku wyniosła 6%, na poziomie 50% mediany - 10%. Jednakże niższy przeciętnie poziom dochodów w Polsce sprawia, że próg ubóstwa wyznaczony na poziomie 60% mediany w wymiarze finansowym jest ok. 2,7 razy niższy niż w jakimkolwiek kraju unijnym. Dla jednoosobowego gospodarstwa domowego próg ten w 2001 wynosił 2822 PPS, w EU15 - 7732 PPS⁸. Wskazuje to na dużo niższy poziom życia społeczeństwa polskiego oraz znacznie trudniejszą sytuację osób ubogich w porównaniu z analogicznie wyłonioną grupą ubogich w krajach EU. Od początku lat 90-tych, kiedy zmiany transformacyjne wpłynęły na pogorszenie kondycji finansowej części społeczeństwa, transfery socjalne znacznie wspierały budżety polskich gospodarstw domowych. Głównymi beneficjentami transferów społecznych okazały się osoby powyżej 65 lat. Wpływ transferów dla tej grupy osób ilustruje fakt, że wyłączenie transferów na emerytury i renty z dochodów gospodarstw ogółem dwukrotnie zwiększa zagrożenie ubóstwem, natomiast przy pominięciu wszystkich transferów socjalnych z rachunku dochodów – stopa potrajała się. W grupie osób powyżej 65 lat zasięg ubóstwa na poziomie 60% mediany dochodów wynosił w 2002 roku 7% - przy 17% wskaźniku dla ogółu gospodarstw. Po zredukowaniu wpływu świadczeń socjalnych (innych niż renty i emerytury) na dochody, stopa ubóstwa wzrasta do 18%, a po zredukowaniu wpływu emerytur i rent do 86%.

Tradycyjnie skala ubóstwa zwiększa się wraz ze wzrostem wielkości rodzin. Wśród **rodzin wychowujących troje lub więcej dzieci** w 2002 roku zagrożenie ubóstwem wyznaczonym na poziomie 60% mediany było dwukrotnie większe niż w ogóle społeczeństwa. W rezultacie **dzieci i młodzież** są tą grupą, która najczęściej doświadcza ubóstwa. W 2002 roku, wg wskaźników lejkenowskich, około 23% dzieci do lat 15 oraz 21% młodzieży (16-24 lata) żyło w biedzie.

Przyjmując za kryterium rodzaj aktywności ekonomicznej, w grupie osób zatrudnionych w najtrudniejszej sytuacji są pracujący na własny rachunek (20%). Na wysoką wartość wskaźnika wpływa fakt, że w Polsce w grupie tej, obok najlepiej sobie radzących osób prowadzących działalność gospodarczą, znajdują się również indywidualni rolnicy. To właśnie rolnicy posiadający niskoobszarowe gospodarstwa rolne oraz niewykwalifikowani pracownicy stanowią grupę ubogich pracujących (tzw. working poor). Wśród grup zostających poza zatrudnieniem, osoby **bezrobotne** są w stopniu największym dotknięte ubóstwem (38% w 2002 roku). W trudniejszej sytuacji znajdują się mężczyźni (39%) niż kobiety (36%).

1.3.2. Ubóstwo absolutne

Zastosowanie różnych poziomów granic ubóstwa nie powoduje znaczących zmian w identyfikacji grup, które są w najtrudniejszej sytuacji. Granica lejkenowska koncentruje się przede wszystkim na kwestii zróżnicowania dochodu w społeczeństwie. Jednak skala ubóstwa skrajnego w Polsce sprawia, że **priorytetem staje się umożliwienie zaspokajania potrzeb**

⁸ PPS – Purchasing Power Standards – abstrakcyjna jednostka, za którą można nabyć porównywalne koszyki dóbr w każdym kraju.

podstawowych oraz stwarzanie warunków do podejmowania działań sprzyjających wychodzeniu z kręgu ubóstwa. W latach 1996-2003 2,7-krotnie wzrósł odsetek osób, funkcjonujących poniżej minimum egzystencji⁹. W rezultacie w 2002 roku prawie co ósmy Polak doświadczał tego ryzyka [Tabela 10, Aneks 1].

Szczególnie trudna sytuacja stała się udziałem **osób bezrobotnych**, których liczba w okresie transformacji znacznie wzrosła, a długotrwałość tego zjawiska spowodowała wygaśnięcie uprawnień do świadczeń z tytułu bezrobocia (w 2003 roku posiadało je tylko 13-14%). W Polsce istnieje silna korelacja pomiędzy występowaniem ubóstwa i wskaźnikami zatrudnienia, szczególnie w odniesieniu do osób słabo wykształconych, zamieszkujących tereny zacofane gospodarczo, wiejskie i restrukturyzowane¹⁰. **Osoby utrzymujące się ze źródeł niezarobkowych** (innych niż renta i emerytura) w największym stopniu doświadczały ubóstwa (34% w 2003 roku poniżej minimum egzystencji). Gorzej niż przeciętnie żyli też **renciści** (17,2%), **rolnicy** (17,5%) i **pracownicy użytkujący gospodarstwo rolne** (14,8%).

Wskaźniki krajowe wskazują na wręcz dramatyczną sytuację rodzin wychowujących czworo lub więcej dzieci, gdyż w 2003 roku ponad 2/5 osób z tych rodzin realizowało wydatki poziomu poniżej minimum egzystencji. Podobnych problemów doświadczało 13,4% rodzin samotnych rodziców. W 2003 roku 40% osób żyjących w skrajnym ubóstwie miało mniej niż 19 lat. Generalnie dzieci z terenów wiejskich są uboższe od dzieci żyjących w miastach, jednak w badaniach regionalnych wskazuje się na problemy małych mieszkańców w miejskich enklawach ubóstwa¹¹.

Ponadto warto wskazać na trudną sytuację **osób starszych**, w szczególności tych pobierających renty z tytułu niezdolności do pracy, gdyż wysokość tego świadczenia w Polsce jest często niewystarczająca na zaspokojenie specyficznych potrzeb seniorów o złej kondycji zdrowotnej (w 2003 roku co 20 osoba powyżej 65 lat żyła w ubóstwie skrajnym).

Powyżej przeciętnej kształtuje się zagrożenie ubóstwem w rodzinach, których głowa rodziny jest **niepełnosprawna** (w 2002 roku 14,5% poniżej minimum egzystencji) oraz z co najmniej jednym dzieckiem niepełnosprawnym (w 2002 roku 18,4% osób z rodzin wychowujących dziecko posiadające uprawnienia do zasiłku pielęgnacyjnego w wieku do lat 16¹² żyło poniżej minimum egzystencji).

W Polsce widoczne są silne zróżnicowania pomiędzy miastem a wsią. W 2003 roku ok. 18% mieszkańców obszarów wiejskich żyło w skrajnym ubóstwie (w małych miastach 11%). Najwyższy odsetek ubóstwa można zaobserwować wśród mieszkańców wsi, którzy nie posiadają własnego gospodarstwa rolnego, a ich główny strumień dochodu pochodzi ze źródeł niezarobkowych innych niż emerytura i renta (w 2003 roku zagrożenie ubóstwem skrajnym dotyczyło 47% tych osób).

⁹ **Poziom minimum egzystencji** - szacowany jest na podstawie stałego koszyka, który zapewnia zaspokojenie wyłącznie najniezbędniejszych potrzeb: skromne wyżywienie, utrzymanie bardzo małego mieszkania, uzupełnienie najbardziej podstawowych artykułów gospodarstwa domowego i bielizny osobistej, leki oraz potrzeby związane z wykonywaniem obowiązku szkolnego. Ponieważ tak określone minimum egzystencji uwzględnia jedynie te potrzeby, których zaspokojenie nie może być odłożone w czasie a konsumpcja niższa od poziomu wyznaczonego tą granicą prowadzi do biologicznego wyniszczenia, poziom minimum egzystencji przyjęto za granicę ubóstwa skrajnego.

¹⁰ „Wzrost, zatrudnienie i standardy życia w Polsce doby akcesji”, Bank Światowy, Warszawa, 2004

¹¹ Z badań przeprowadzonych na mieszkańcach Łodzi wynika, że około 1/3 ubogich dzieci z tego rejonu zamieszkuje swoiste enklawy ubóstwa. “Children and families in poverty. Local, social, institution”, Wielisława Warzywoda-Kruszyńska, Łódź 2002

¹² Do zasiłku pielęgnacyjnego uprawnione jest dziecko w wieku do 16 roku życia, legitymujące się orzeczeniem o niepełnosprawności.

Polskie ubóstwo nie jest głębokie (w 2003 roku głębokość ubóstwa dla minimum egzystencji wynosiła 20%), co nie zmienia faktu, że ogólnie niższy poziom życia w Polsce czyni je dotkliwym, szczególnie gdy takie zdarzenia losowe jak choroba czy utrata pracy, w krótkim okresie czasu mogą się przyczynić do znacznego pogorszenia warunków życia. Dotychczasowa pomoc społeczna adresowana do osób zmarginalizowanych była niewystarczająca i nakierowana na bierne uczestnictwo beneficjentów. Ponadto zabrakło precyzyjnego adresowania pomocy na określone potrzeby. W rezultacie nie wspierała ona potrzeb np. edukacyjnych czy prozatrudnieniowych i nie przyczyniała się do wychodzenia z kręgu ubóstwa i wykluczenia. Można powiedzieć, że utrzymywała istniejący stan rzeczy.

Nadmierne obciążenie pracowników socjalnych pracami biurowo-administracyjnymi i wypłacaniem świadczeń pieniężnych nie pozwalało na efektywne wykonywanie pracy socjalnej ukierunkowanej na aktywizację społeczno-ekonomiczną beneficjentów.

W 2002 roku w grupie osób żyjących poniżej minimum egzystencji, aż połowa doświadczała ubóstwa co najmniej drugi rok. W latach 2000-2002 relacja liczby świadczeniobiorców korzystających trzy lata z pomocy społecznej do wszystkich świadczeniobiorców tego systemu wyniosła 43%¹³. **Trwałość ubóstwa** wśród rodzin przyczynia się do takich zjawisk jak dziedziczenie ubóstwa czy tworzenie tzw *underclass* (tzw. „podklasy”).

W Polsce granica ubóstwa na poziomie minimum egzystencji oznacza, że osoby znajdujące się w jej zasięgu, nie są one w stanie zaspokoić nawet podstawowych potrzeb, a ich integracja społeczna jest szczególnie utrudniona. Należy podkreślić, że w grupie tej silna jest zależność pomiędzy ubóstwem dochodowym a innego typu deprivacjami w takich obszarach jak np. sytuacja mieszkaniowa, dostęp do opieki zdrowotnej, edukacji czy kultury. Ponadto kumulacja trudności jest szczególnie dotkliwa, gdy dotyczy całych zbiorowości z określonego obszaru. W takich warunkach w najtrudniejszej sytuacji znajdują się dzieci i młodzież. Z jednej strony nie są one w stanie samodzielnie przeciwstawić się trudnej sytuacji, z drugiej zaś - nie mają możliwości nabywania umiejętności (społecznych i zawodowych), które zabezpieczą w przyszłości już dorosłe osoby i ich rodziny przed ubóstwem i wykluczeniem. Ponieważ zła kondycja finansów publicznych wymusza podejmowanie działań selektywnych, największą uwagę należy skupić na działaniach prewencyjnych ukierunkowanych na dzieci i młodzież oraz działaniach niwelujących skrajną biedę.

1.4. Wykształcenie

Od początku lat 90-tych w Polsce można zaobserwować upowszechnianie się kształcenia na poziomie średnim i wyższym. Coraz częściej podejmowana jest kontynuacja edukacji w formie szkoleń, treningów i dodatkowych studiów. Wyniki NSP 2002 ukazały poprawę poziomu wykształcenia ludności w stosunku do poprzedniego spisu z 1988 roku (m.in. w tym okresie wśród ludności powyżej 15 lat odsetek osób legitymizujących się wykształceniem wyższym wzrósł z 6,5% do 10,2%, Tabela 12, Aneks 1). Dzięki zwiększeniu dostępności rozmaitych typów szkół¹⁴, a także w związku z wdrożeniem w 1999 roku reformy edukacji ukierunkowanej na rozwój szkolnictwa na poziomie średnim i wyższym, obecnie w Polsce są wysokie współczynniki skolaryzacji w szkolnictwie średnim ogólnokształcącym i wyższym, zwłaszcza wśród kobiet [Tabela 13, Aneks 1]. Polska posiada też jeden z niższych, w

¹³ Informacje te pochodzą z SI POMOST – system administracyjny ewidencjonowania klientów pomocy społecznej.

¹⁴ Dostępność do rozmaitych typów szkół zwiększyła się przede wszystkim dzięki umożliwieniu tworzenia szkół prywatnych, które odgrywają obecnie znaczną rolę głównie w szkolnictwie wyższym (kształcą tam ok. 30% ogółu studentów) oraz oddziałów i filii szkół wyższych itp.

porównaniu ze wszystkimi krajami Unii Europejskiej, wskaźnik młodzieży w wieku 18-24 lat, która nie podejmuje dalszego kształcenia, (tzw. early school leavers w 2003 roku PL: 6,3%, EU15: 18%, NMS: 7,5%, Tabela 14, Aneks 1).

Mimo tak dobrych wskaźników, świadczących o wzroście ambicji młodzieży, system edukacji w Polsce doświadcza wielu trudności. Obecnie jednym z czynników, który przyczynia się do wzrostu nierówności szans edukacyjnych jest niewielki udział dzieci w wieku 3-6 lat w wychowaniu przedszkolnym. Dotyczy to w szczególności dzieci z rejonów wiejskich – w roku szkolnym 2001/02 tylko 34,7% z nich było objętych tą formą edukacji (ale 91,2% 6-latków). W mieście prawie wszystkie sześciolatki chodzą do „zerówki”.

Dzieci z rejonów wiejskich mają utrudniony dostęp do wszelkiego typu form nauczania. Poziom szkół z tych terenów często nie dorównuje jakości szkół z dużych aglomeracji miejskich, których oferta programowa jest lepiej dostosowana do współczesnych wymagań, są lepiej wyposażone we wszelkie pomoce naukowe (w tym komputery, Internet) oraz posiadają bogatszy katalog zajęć dodatkowych. Ze względu na trudności z dojazdem do większych ośrodków oraz większą skalę ubóstwa, zwiększa się dystans w zakresie poziomu wykształcenia, a także przyszłych szans na rynku pracy pomiędzy dziećmi zamieszkującymi różne rejony kraju.

Poprawie wskaźników skolaryzacji w ogóle populacji nie towarzyszy jednak wysoka jakość kształcenia. W 2000 roku w Polsce wystąpił niepokojąco wysoki odsetek piętnastolatków (PL: 23,2%, EU25: 17,2%), którzy osiągnęli najniższy lub nawet znaleźli się poniżej najniższego poziomu wg łącznej skali umiejętności czytania PISA¹⁵. Wskazuje to na niską efektywność polskiego systemu edukacji, który jest bardziej skoncentrowany na przekazywaniu wiedzy o charakterze encyklopedycznym niż funkcjonalnym. Polscy uczniowie wypadli poniżej średniej dla wszystkich krajów OECD w zakresie rozumienia tekstu (479 punktów), kompetencji matematycznych (470 punktów) oraz myślenia naukowego (483 punkty)¹⁶. Zdecydowanie większe niż przeciętnie w krajach OECD są też różnice pomiędzy polskimi uczniami najlepszymi i najslabszymi. W Polsce związek wyników z materialnym zróżnicowaniem gospodarstw domowych uczniów jest relatywnie mniejszy niż w innych krajach, natomiast dużą rolę odgrywają różnice kulturowe, które dodatkowo są potęgowane przez polski system edukacji i sprzyjają powstawaniu silnego zróżnicowania między szkołami. Wyniki badania wskazują również na odmienne kompetencje płci, przy czym dziewczęta wypadają znacznie lepiej w testach z rozumienia tekstu i tylko trochę gorzej od chłopców w teście matematycznym.

Mimo, iż coraz więcej osób podejmuje kształcenie na poziomie wyższym, bardzo zróżnicowana jest jakość tego kształcenia. Obecnie prawie 2/3 szkół wyższych to krótko funkcjonujące placówki niepaństwowe. O ile w państwowych szkołach wyższych jeden nauczyciel akademicki przypada na 16 studentów, w niepaństwowych współczynnik ten jest trzykrotnie wyższy. Niepokojący jest również fakt, że wieczorowe i zaoczne formy studiowania, które miały tylko wspierać dostęp do kształcenia akademickiego, obejmują ponad 50% ogółu studentów. Z jednej strony świadczy to o niższym poziomie nauczania, gdyż - głównie studia zaoczne - zapewniają ograniczony kontakt z wykładowcami i realizują mniej godzin dydaktycznych. Z drugiej - dostęp do bezpłatnych, państwowych studiów dziennych (często na wyższym poziomie) mają przede wszystkim osoby z lepiej sytuowanych

¹⁵ Tzw. *Indicator of low reading performance* – wskaźnik dotyczy udziału 15-latków, którzy w badaniu PISA osiągnęli wynik na poziomie 1 lub niżej wg łącznej skali umiejętności czytania w ogóle piętnastolatków biorących udział w badaniu.

¹⁶ Ireneusz Białecki, Jacek Haman, „Program Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów OECD/PISA. Wyniki polskie – raport z badań”. Średnia dla krajów OECD we wszystkich obszarach wynosi 500 punktów.

i wykształconych rodzin, które dzięki lepszej jakości dotychczasowej edukacji szkolnej i pozaszkolnej są w stanie sprostać trudnym egzaminom. W konsekwencji, młodzież z rodzin o niższym wykształceniu i poziomie dochodów nadal doświadcza trudności w dostępie do kształcenia na poziomie wyższym oraz w dostępie do państwowych, często lepszych placówek, co wpływa na ich dalszą karierę zawodową. Powyższe dylematy wskazują na konieczność wyrównywania poziomu kształcenia na wszystkich jego etapach oraz wspierania finansowego studentów z uboższych rodzin. Bardzo istotnym aspektem jest też wdrożenie efektywnego systemu akredytowania placówek oświatowych i szkoleniowych. Wzrost jakości kształcenia w prywatnych uczelniach powstających z dala od wielkich centrów akademickich będzie szansą dla mniej zamożnej młodzieży zdobywania odpowiedniego wykształcenia bez konieczności ponoszenia dodatkowych kosztów utrzymania.

1.4.1. Młodzież niepełnosprawna

W 2002 roku około 40% dzieci niepełnosprawnych uczęszczało do szkół podstawowych specjalnych, 50% do szkół ogólnodostępnych, zaś 9% do klas integracyjnych. Liczba szkół specjalnych na poziomie gimnazjum oraz liceum ogólnokształcącego wzrasta i w 2002 roku objęły one kształceniem około 52% niepełnosprawnych gimnazjalistów. Wykształcenie ponadgimnazjalne dla uczniów niepełnosprawnych skupia się w szkołach zawodowych, do których uczęszcza około 90% tej młodzieży. Ze względu na bariery architektoniczne, finansowe, transportowe oraz przebieg wcześniejszej edukacji, która nie zawsze jest dostosowana do potrzeb niepełnosprawnych dzieci, niewielki jest ich udział w szkolnictwie wyższym. Należy jednak podkreślić, że obecnie liczba niepełnosprawnych studentów rośnie szybciej niż wśród sprawnych rówieśników (w 2002 roku stanowili oni 0,3% ogółu studentów, w 2001 – 0,2%).

1.4.2. Szkolnictwo dla dorosłych i kształcenie ustawiczne

Od początku lat 90-tych znacznie rozwinęło się **szkolnictwo dla dorosłych** (w tym kształcenie wyższe w formie wieczorowej, zaocznej i na odległość). W roku szkolnym 2001/2002 prawie 1,5 miliona dorosłych (8-10% pracujących w gospodarce; w EU15: 20%) brało udział w zajęciach na poziomie szkoły podstawowej, gimnazjum, szkoły średniej lub wyższej (w formie wieczorowej, zaocznej i na odległość), jak również na studiach podyplomowych i na studiach doktoranckich. W 2003 roku osoby w wieku 25-64 lat stanowiły 5% (K: 5,5%, M: 4,5%, Tabela 15, Aneks 1) wszystkich uczących i doksztalających się (w krajach Unii Europejskiej 8,5%). Poważne dysproporcje można zauważyć w odniesieniu do liczby godzin poświęcanych na szkolenie w formach zorganizowanych – w Polsce około 2 godziny rocznie, w krajach EU – 50-70 godzin rocznie. Konieczne jest zwiększanie tego wskaźnika m.in. poprzez promocję znaczenia doksztalania w trakcie kariery zawodowej, jak również w okresie poszukiwania zatrudnienia oraz poprzez rozwój placówek doksztalających posiadających certyfikaty potwierdzające wysoką jakość prowadzonych zajęć. Ważne jest również dostosowanie kształcenia ustawicznego do potrzeb osób niepełnosprawnych pod względem programowym, metodycznym czy komunikacyjnym, np. język migowy.

1.4.3. Szkolnictwo w zakładach poprawczych

Jednym z najistotniejszych problemów w szkolnictwie dla osób umieszczonych w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich jest nieadekwatność kształcenia zawodowego do potrzeb współczesnego rynku pracy. Ze względu na niską atrakcyjność oferowanych zawodów (np. tapeciarski czy ślusarski) oraz przestarzałe maszyny, niemożliwe jest przygotowanie młodzieży do funkcjonowania w realiach rynku pracy. Tymczasem zdobycie umiejętności zawodowych sprzyjających zatrudnieniu może stanowić jeden z istotniejszych

czynników przyspieszających resocjalizację i późniejszą adaptację w społeczeństwie tej grupy młodych ludzi.

1.5. Kultura

Ze względu na pogarszanie się sytuacji ekonomicznej części gospodarstw domowych, a także spadek wydatków publicznych na kulturę (na działalność bieżącą i modernizację), dostęp do kultury jest nierównomierny, zarówno na linii miasto-wieś, jak również w przekroju regionalnym. Powszechnym zjawiskiem jest pogarszający się stan infrastruktury kulturalnej, zmniejszanie się liczby placówek oraz odbiorców kultury. W szczególności dotkliwa jest likwidacja bibliotek i punktów bibliotecznych – w stosunku do 1995 roku w 2002 roku zaobserwowano zmniejszenie ich liczby o 22,4% (o 28,5% na obszarach wiejskich). Pogarszanie dostępu do kultury na wsi związane jest także z postępującym od kilku lat spadkiem liczby wiejskich domów kultury, klubów, świetlic oraz ograniczaniem dotychczasowej działalności przez pozostałe instytucje.

Niesatysfakcjonujący oraz zróżnicowany terytorialnie jest udział obiektów przystosowanych dla potrzeb osób o znacznej niepełnosprawności ruchowej. W 2001 roku sytuacja prezentowała się najlepiej w przypadku teatrów i instytucji muzycznych (42,2% z nich było w pełni dostępnych).

Istnieje konieczność rozbudowy i modernizacji infrastruktury kulturalnej oraz zapewnienie równego dostępu do kultury, głównie na terenach wiejskich. Stworzenie korzystnych warunków prawno-organizacyjno-finansowych działalności instytucji kultury, wspierania organizacji pozarządowych w procesie animacji kultury oraz rozwijania przemysłów kultury z pewnością przyczyniłoby się do poprawy sieci instytucji kulturalnych, a tym samym do zwiększenia możliwości integracji społecznej poprzez kulturę.

1.6. Sytuacja mieszkaniowa i wyposażenie

Na podstawie danych NSP 2002 szacuje się, że liczba gospodarstw domowych przewyższała liczbę mieszkań o 1,5 mln. Wskazuje to na trudności rodzin, których nie stać na zakup nowego mieszkania (obecnie za przeciętne wynagrodzenie można nabyć tylko 0,6-0,8m²) ani na wynajem. Zbyt mała liczba lokali socjalnych, które stanowią 0,3% wszystkich zasobów mieszkaniowych w Polsce, nie zaspokaja w pełni potrzeb. Obecnie około 1/5 najemców zalega z czynszem, przy czym dłużej niż 3 miesiące – 5,2%. Wobec lokatorów, w stosunku do których z różnych przyczyn¹⁷ właściciel lokalu wystąpił do sądu o orzeczenie eksmisji, w 2002 roku orzeczono 33634 wyroki o eksmisję, wykonano 7631 wyroków, z czego 65% stanowiły tzw. eksmisje na bruk. Dane te potwierdzają konieczność rozwoju infrastruktury socjalnej, która będzie oferować tanie możliwości zamieszkania dla osób o niskich dochodach znajdujących się w najtrudniejszej sytuacji. Zapewnienie przynajmniej okresowego mieszkania jest istotnym elementem zapobiegającym wpadaniu w sieć problemów, które mogą prowadzić do wykluczenia społecznego.

W porównaniu z poprzednim spisem z 1988 roku znacznie poprawiła się sytuacja w zakresie wyposażenia mieszkań w instalacje techniczno-sanitarne, chociaż na terenach wiejskich wciąż

¹⁷ Właściciel lokalu może wystąpić do sądu o orzeczenie eksmisji lokatora po utracie przez niego tytułu prawnego do lokalu. Przyczyny eksmisji mogą być różne np.: zwłoka z zapłatą czynszu lub innych opłat za używanie lokalu, używanie lokalu w sposób sprzeczny z umową lub niezgodnie z jego przeznaczeniem, zaniedbywanie obowiązków dopuszczające do powstania szkód, niszczenie urządzeń przeznaczonych do wspólnego korzystania przez mieszkańców, uporczywe wykraczanie przeciwko porządkowi domowemu itp.

co dziesiąte mieszkanie nie posiada żadnych tego typu udogodnień. Im niższy dochód w gospodarstwie domowym i im mniejsza miejscowość, tym gorsze wyposażenie w podstawowe przedmioty trwałego użytku oraz w nowoczesne technologie (w 2002 roku, na wsi w porównaniu z aglomeracjami powyżej 500 tys. ludności występowało trzykrotnie mniej komputerów i drukarek, zaś w gospodarstwach z pierwszego kwintyla dochodowego było 3,3 razy mniej komputerów niż wśród osób z piątego kwintyla).

1.7. Zdrowie i opieka zdrowotna

Od początku lat 90-tych obserwuje się poprawę wskaźników dotyczących sytuacji zdrowotnej w ogóle populacji. Spadł współczynnik umieralności niemowląt (do 7,5 w 2002 roku), wzrosła przeciętna przewidywana długość życia (w 2002 roku K:78,78, M:70,42). Nastąpił również spadek ekspozycji ludności na niektóre czynniki ryzyka (palenie papierosów, spożycie mocnych alkoholi i tłuszczów zwierzęcych). Znajduje to odbicie w zmniejszeniu umieralności z powodu chorób układu krążenia - głównej przyczynie, która obecnie powoduje 49% wszystkich zgonów (M-43%, K-54%). Następuje stabilizacja umieralności z powodu nowotworów złośliwych, które są przyczyną 24% zgonów (M-26%, K-22%). Poziom zachorowalności na gruźlicę, mimo stałej tendencji spadkowej, jest nadal znacznie wyższy niż w krajach Unii Europejskiej. Obserwowano też stabilizację rejestrowanej zapadalności na AIDS. Utrzymują się, a niekiedy rosną, istotne różnice regionalne w sytuacji zdrowotnej ludności. Odnotować należy inne sygnały ostrzegawcze takie jak występujące regionalnie zahamowanie obniżania się umieralności niemowląt oraz zahamowanie spadku umieralności z powodu raka piersi.

Na tle ogólnie korzystnych zmian w sytuacji zdrowotnej ludności Polski uderza znaczny wzrost częstości hospitalizacji i porad ambulatoryjnych z powodu zaburzeń psychicznych, w tym z powodu alkoholizmu i innych uzależnień. W okresie transformacji **zjawisko alkoholizmu** nasiliło się¹⁸. Według Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych całkowita liczba osób dotkniętych problemem alkoholizmu (bezpośrednio i pośrednio) znajduje się pomiędzy 7-10 milionów osób, z czego około 600-800 tysięcy osób to alkoholicy, 2-3 miliony osób nadużywa alkoholu regularnie, a 3-4 miliony osób stanowią członkowie rodzin alkoholików (włączając dzieci i dorosłych). Problemem jest regularne nadużywanie alkoholu przez jedną piątą osób w wieku 15-18 lat. Bazując na badaniu przeprowadzonym na próbie beneficjentów pomocy społecznej można określić, że problem zdecydowanie częściej dotyczy mężczyzn, osób w wieku 35 - 54 lat, rodzin wychowujących więcej niż czworo dzieci, mieszkańców małych miasteczek (między 10.000 a 20.000 mieszkańców), a w następnej kolejności wsi¹⁹. Jednym z problemów, których skala zwiększyła się w ostatnich latach jest zjawisko eksperymentowania z **narkotykami** i ich okazjonalnego używania. W szczególności rośnie odsetek uczniów sięgających po narkotyki twarde – w tym zakresie Polska lokuje się obecnie na średnim poziomie europejskim.

Malejąca liczba publicznych placówek zdrowia (w 2001 roku o 20%) i ich pracowników jest równoważona powstawaniem licznych niepublicznych placówek opieki zdrowotnej (w 2001 roku wzrost o 95%). Zmniejszyła się liczba lekarzy stomatologów i pielęgniarzek. Mimo wzrostu ogólnej liczby lekarzy zatrudnionych w zakładach opieki zdrowotnej, problemem jest długi czas oczekiwania na usługę medyczną, w szczególności u lekarza specjalisty. Ze względu na brak dostatecznych środków finansowych, które przyczyniają się do ułatwienia dostępu do wysokiej jakości opieki medycznej, status zdrowotny osób uboższych może być

¹⁸ Agnieszka Sowa, „Alcohol Abuse and poverty” w: „Poverty dynamics in Poland. Selected quantitative analysed”, CASE, Warsaw 2002.

¹⁹ „Alcohol Abuse and Poverty”, op. cit.

gorszy. W 2002 roku, z powodu niewystarczających środków finansowych, 30% osób zrezygnowało z zakupu leków²⁰.

Generalnie, wszyscy Polacy są objęci opieką zdrowotną, jednak wyzwanie na przyszłość stanowi wsparcie dostępu do opieki specjalistycznej dla osób najuboższych i zamieszkujących tereny wiejskie m.in. poprzez racjonalizację sieci placówek, jak również skrócenie czasu oczekiwania na wizytę.

1.8. Identyfikacja grup narażonych na wykluczenie

Powyższa analiza pozwala na identyfikację czynników, które sprzyjają ubóstwu i wykluczeniu społecznemu oraz grup, które bardziej niż inne doświadczają tych problemów. Standardowe badania gospodarstw domowych nie są w stanie objąć swoim zasięgiem tak małej grupy jaką są Romowie w Polsce. Aby uzyskać jakiekolwiek informacje dotyczące tej grupy, należałoby przeprowadzić studium przypadku. Ograniczenia te stanowią wyzwanie dla polskiej statystyki.

Na podstawie dostępnych danych, można określić, że wśród **czynników**, które w największym stopniu determinują trudności Polaków znajdują się:

- bezrobocie,
- długotrwała choroba i niepełnosprawność,
- wielodzietność,
- samotne wychowywanie dziecka,
- niski poziom wykształcenia,
- zamieszkiwanie na wsi, w małej miejscowości lub na terenie o słabym poziomie rozwoju.

Nałożenie się wielu negatywnych aspektów komplikuje trudną sytuację oraz wymaga podjęcia znacznie większego wysiłku w celu wydostania osoby bądź rodziny z kręgu ubóstwa. Obok wymienionych już grup (w tym dzieci, młodzież, osoby niepełnosprawne, starsze), również wiele innych doświadcza ubóstwa i wykluczenia społecznego.

1.8.1. Osoby bezdomne

Według szacunków w Polsce znajduje się 30-80 tysięcy **osób bezdomnych**²¹. Bezdomność jest najbardziej ekstremalną formą wykluczenia i w Polsce podobnie jak w innych krajach współwystępuje ona z takimi zjawiskami jak choroby psychiczne, niepełnosprawność, brak pracy, przestępczość i in. Wieloaspektowość tego problemu wymaga podejmowania indywidualnie dopasowanych do sytuacji danej osoby działań.

1.8.2. Romowie

Wśród tej niewątpliwie silnie zróżnicowanej ekonomicznie grupy, funkcjonuje wiele osób, które żyją w ubóstwie, a nawet w nędzy. W wielu gminach zdecydowana większość zamieszkujących Romów korzysta z różnych form wsparcia pomocy społecznej. Należy się spodziewać, że w najbliższych latach wzrośnie liczba osób pochodzenia Romskiego, które mimo osiągnięcia wieku emerytalnego nie nabędą praw emerytalnych, a tym samym zabezpieczenia finansowego na starość. Jest to między innymi skutek utrzymywania się z

²⁰ „Diagnoza Społeczna 2002”

²¹ Ocena oparta na szacunkach dokonanych przez organizacje pozarządowe. Dane te są przekazywane do Ministerstwa Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej.

zajęć dorywczych, pracy w szarej strefie bądź nie podejmowania żadnej pracy i żebractwa. Trudności Romów na rynku pracy wynikają przede wszystkim z braku wykształcenia, często analfabetyzmu, bierności w poszukiwaniu pracy oraz niechęci pracodawców do zatrudniania Romów²². Obecnie regularną nauką objętych jest około 70% Romów, ale w niektórych społecznościach zdecydowana większość dzieci nie realizuje obowiązku szkolnego, a 13-15 -letnie mężatki odchodzą ze szkoły.

Ze względu na takie czynniki jak brak wodociągów, kanalizacji, ocieplenia domostw, ubogą dietę, ograniczony dostęp do świadczeń zdrowotnych oraz brak profilaktyki i tradycji monitorowania ciąży, częstsze są wśród Romów przypadki różnych chorób - w tym gruźlicy, wad wrodzonych oraz niższa jest średnia długość życia. Wielokrotnie pomieszczenia zajmowane przez Romów nie spełniają norm budowlanych (w tym samowole budowlane), a zaległości czynszowe powodują, że rodziny romskie często nie mogą korzystać z dodatków mieszkaniowych.

Badania opinii publicznej wskazują na funkcjonowanie w społeczeństwie polskim szeregu negatywnych stereotypów związanych z Romami. Według Komendy Głównej Policji Romowie nie są jednak częstymi ofiarami przestępstw, zaś przestępstwa popełniane względem nich spotykają się z szybką reakcją policji.

1.8.3. Kobiety

Między innymi dzięki aktywności Sekretariatu Pełnomocnika Rządu ds. Równego Statusu Kobiet i Mężczyzn oraz działalności właściwych organizacji pozarządowych, kwestia równouprawnienia płci jest coraz bardziej popularna w Polsce, gdzie jeszcze duża część społeczeństwa przywiązana jest do tradycyjnego postrzegania ról kobiet i mężczyzn oraz gdzie istnieje społeczne przyzwolenie na funkcjonowanie stereotypów. Mimo, iż na gruncie prawa, w zasadzie we wszystkich obszarach życia społecznego zagwarantowane są równe prawa dla obu płci, praktyka nie zawsze jest zgodna z intencjami prawodawców.

Kobiety doświadczają trudniejszej sytuacji na rynku pracy, co przejawia się między innymi ich częstszym pozostawianiem w długotrwałym bezrobociu (kobiety stanowią 63% bezrobotnych dłużej niż 24 miesiące). Ze względu na występującą feminizację niektórych niskoopłacanych typów zawodów, przeciętnie kobiety otrzymują o 20% niższe wynagrodzenie niż mężczyźni. W konsekwencji otrzymywania niższego wynagrodzenia, niedostatecznego rozwoju tanich form opieki nad dziećmi oraz stereotypowego postrzegania roli partnerów, najczęściej to kobieta podejmuje się korzystania z urlopu wychowawczego. Innym przykładem negatywnych skutków utrzymywania istniejących nierówności jest niższy wymiar świadczeń emerytalnych, ze względu na przeciętnie niższe wynagrodzenia, okresowe przerwy w pracy spowodowane m.in. opieką nad dziećmi oraz niższy wiek emerytalny., (krótszy staż ubezpieczeniowy)

Szczególnie drastyczne są przypadki handlu kobietami, wykorzystywania kobiet i przemocy w rodzinach. Dlatego też, obok wprowadzania kwestii równouprawnienia płci we wszystkie obszary życia społecznego, bardzo istotne jest realizowanie specjalnych programów, mających na celu zmniejszanie zakresu wszelkich form przemocy oraz wspieranie ich ofiar.

1.8.4. Osoby w konflikcie z prawem

W Polsce od 2000 roku wzrasta liczba osób osadzonych i w pierwszym kwartale 2003 roku wyniosła 82 872 osoby. Działania integracyjne w polskim więziennictwie koncentrują się

²² Z jednej strony przedstawiciele tej grupy nie posiadają umiejętności, które ułatwiłyby im znalezienie pracy, z drugiej strony, zamieszkują oni tereny (m.in. Romowie Karpaccy) charakteryzujące się najwyższymi wskaźnikami bezrobocia w Polsce, co wskazuje na generalnie trudną sytuację mieszkańców z tych obszarów.

głównie na edukacji, której celem jest podnoszenie poziomu wykształcenia i wspieranie późniejszego zatrudnienia. Ze względu na nieznaczny odsetek osadzonych, którzy podejmują kształcenie oraz niedostatek środków finansowych umożliwiających zakup sprzętu np. informatycznego i wysokiej jakości kształcenie, edukacja taka nie zawsze może pełnić funkcje resocjalizujące.

Poprawa dostępu do edukacji dla osadzonych, kształcenia kursowego oraz zatrudnienia wymaga zwiększenia środków finansowych. Aktywność ta może jednak przełożyć się w przyszłości na lepszą adaptację w społeczeństwie i integrację. Konieczne jest również – przy wykorzystaniu potencjału organizacji pozarządowych - śledzenie efektów oddziaływań edukacyjnych na wolności i wspieranie kontynuowania tej ścieżki.

Rozdział 2. Krajowa polityka i cele ukierunkowane na integrację społeczną

Cele polityki integracji społecznej w Polsce wynikają przede wszystkim z priorytetów określonych w przyjętej w czerwcu 2004 r. Narodowej Strategii Integracji Społecznej. Dokument ten powstawał w innowacyjny sposób. W zespole, który przygotowywał jego założenia brali udział przedstawiciele związków zawodowych i organizacji pozarządowych, a także kilku ministerstw, samorządów terytorialnych i organizacji międzynarodowych.

Cele polityki integracji społecznej w Polsce wynikają także z celów w zakresie zwalczania ubóstwa i wykluczenia społecznego przyjętych w grudniu 2000 r. przez Radę Europejską w Nicei. Polska w pełni akceptuje ich zasadność, co zostało oficjalnie potwierdzone poprzez przyjęcie w grudniu 2003 r. Wspólnego Memorandum Polski i UE o Integracji Społecznej (*Joint Inclusion Memorandum*).

Zarówno Krajowy Plan Działania na rzecz Integracji Społecznej jak i Wspólne Memorandum są elementami realizacji Strategii Lizbońskiej, która została przyjęta przez piętnaście krajów członkowskich w marcu 2000 roku. Należy zauważyć, iż przyjmowane priorytety i działania są zbieżne z celami Strategii Lizbońskiej i celami przyjętymi w grudniu 2000 roku w Nicei (tzw. cele nicejskie). Ponadto, warto podkreślić, że wszystkie polskie priorytety wpisują się w podstawowe założenia Zrewidowanej Strategii Spójności Społecznej Rady Europy, której inauguracja odbyła się w lipcu 2004 r. w Warszawie.

* * *

Priorytety Narodowej Strategii Integracji Społecznej stworzone zostały z perspektywą ich realizacji do 2010 roku. Krajowy Plan działania uwzględnia te z nich, których realizacja jest szczególnie pilna. Wynikają one także z przedstawionej analizy sytuacji ekonomiczno-społecznej ilustrującej podstawowe przyczyny ubóstwa i zagrożenia wykluczeniem społecznym. Zwalczanie tych zjawisk poprzez umocnienie pozytywnych tendencji w gospodarce znalazło również swoje odzwierciedlenie w exposé premiera.

Priorytety zawarte w NSIS są następujące²³:

W zakresie **edukacji**:

- Wzrost uczestnictwa dzieci w wychowaniu przedszkolnym,
- Poprawa jakości kształcenia na poziomie gimnazjalnym i średnim,
- Upowszechnienie kształcenia na poziomie wyższym i jego lepsze dostosowanie do potrzeb rynku pracy,
- Rekompensowanie deficytów rozwoju intelektualnego i sprawnościowego dzieci.

W zakresie tworzenia **sieci bezpieczeństwa socjalnego**:

- Radykalne ograniczenie ubóstwa skrajnego, którego poziom jest obecnie nieakceptowalny i wymaga podjęcia natychmiastowych, zdecydowanych działań,
- Ograniczenie tendencji wzrostowych rozwarstwiania dochodowych, tak aby różnice te nie odbiegały od przeciętnego poziomu w krajach UE.

W zakresie działań dotyczących **rynku pracy**:

²³ Wszystkie cele zawarte w Narodowej Strategii Integracji Społecznej wraz ze wskaźnikami ustalonymi do realizacji na rok 2010 znajdują się w Aneksie 2.

Jedną z głównych przyczyn ubóstwa i wykluczenia społecznego w Polsce jest bezrobocie. Dlatego też w Narodowej Strategii Integracji Społecznej aż pięć z dwudziestu priorytetów odnosi się do tej sfery. W szczególności należy położyć nacisk na:

- Ograniczenie bezrobocia długookresowego.
- Zmniejszenie bezrobocia młodzieży.
- Zwiększenie poziomu zatrudnienia wśród niepełnosprawnych.
- Zwiększanie liczby uczestników aktywnej polityki rynku pracy (ALMP).
- Upowszechnienie kształcenia ustawicznego.

W zakresie **ochrony zdrowia**:

- Wydłużenie przeciętnego dalszego trwania życia w sprawności;
- Upowszechnienie ubezpieczenia zdrowotnego;
- Zwiększenie zakresu objęcia kobiet i dzieci programami zdrowia publicznego;

W zakresie **dostępu do praw, dóbr i usług**:

- Zwiększenie dostępu do lokali (mieszkań) dla grup najbardziej zagrożonych bezdomnością;
- Zapewnienie lepszego dostępu do pracowników socjalnych;
- Rozwinięcie pomocy środowiskowej i zwiększenie liczby osób objętych jej usługami;
- Zwiększenie zaangażowania obywateli w działalność społeczną;
- Realizacja Narodowej Strategii Integracji Społecznej przez samorządy terytorialne;
- Zwiększenie dostępu do informacji obywatelskiej i poradnictwa;

Istotnym elementem będącym podstawą wyznaczania celów polskiej polityki integracji społecznej są odpowiednio ukierunkowane badania. Z diagnozy, przedstawionej w rozdziale pierwszym, wynika, że polityka integracji społecznej w Polsce powinna być polityką ograniczania bezrobocia, długotrwałości chorób i skali niepełnosprawności, poprawy poziomu wykształcenia oraz ograniczenia skali ubóstwa wśród rodzin wielodzietnych i samotnych rodziców. Są to zadania dla polityki społecznej w zakresie usług i świadczeń. Nie należy przy tym zapominać o polityce gospodarczej, która powinna łączyć ekonomiczny rozwój wszystkich regionów z tworzeniem nowych miejsc pracy. Doświadczenia polskie wskazują na to, iż niski wzrost gospodarczy połączony z likwidowaniem miejsc pracy prowadzi do wzrostu poziomu bezrobocia i ubóstwa, redukując przy tym efektywność instrumentów polityki społecznej.

Krajowy Plan Działania na rzecz Integracji Społecznej to program poprawy dostępu do praw społecznych i zwiększania poziomu ich realizacji. Jest to również zasadniczy instrument osiągania integracji społecznej w europejskim modelu społecznym. Realizacja praw społecznych oczywiście kosztuje, tak samo jak realizacja wszystkich innych kategorii praw człowieka określonych w prawie międzynarodowym i krajowym. Trzeba więc zapewnić w sposób trwały zasoby finansowe, kadrowe, lokalowe, rzeczowe i inne instytucjom odpowiedzialnym za realizację tych praw. Prawa społeczne powinny mieć obecnie priorytet w wydatkach publicznych ze względu na to, że ich realizacja znacznie się pogorszyła w ostatnich latach, a więc zmniejsza się poziom integracji społecznej i zwiększa się skala i zasięg procesów wykluczenia społecznego.

Krajowy Plan Działań na rzecz Integracji Społecznej ma być zrealizowany w ciągu dwóch lat, w związku z tym konieczne jest określenie kierunków działania i priorytetów na ten okres.

- **Działania edukacyjne, socjalne i zdrowotne zapobiegające wykluczeniu oraz wspierające grupy zagrożone w działaniach umożliwiających równy start dzieci i młodzieży,**
- **Budowa sieci bezpieczeństwa socjalnego i przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu,**
- **Realizacja prawa do pracy dla każdego, w tym szczególnie dla grup defaworyzowanych na rynku pracy poprzez odpowiednią politykę makroekonomiczną i politykę zatrudnienia,**
- **Rozwój systemu instytucjonalnego z jasnym podziałem odpowiedzialności instytucji rządowych i samorządowych, otwierającego jednocześnie przestrzeń dla aktywności obywatelskiej i upodmiotowienia korzystających z usług społecznych świadczonych zarówno przez państwo jak i przez organizacje pozarządowe.**

Na poziomie operacyjnym ważne jest, że polska polityka integracji społecznej musi być realizowana **we współpracy z szeroko rozumianymi partnerami społecznymi**. Szczególnie chodzi tu o związki zawodowe i związki pracodawców, organizacje pozarządowe, samorządy lokalne oraz odpowiednie charytatywne instytucje kościołów i związków wyznaniowych. Niezależnie od osiągniętego poziomu zamożności oraz stanu koniunktury gospodarczej państwo nie jest w stanie zrealizować celów tej polityki bez partnerstwa z innymi instytucjami. W tym kontekście ustalono następujące priorytety na najbliższe dwa lata:

- **Zaangażowanie obywateli w działalność społeczną**, głównie poprzez zwiększenie ich uczestnictwa w działalności organizacji pozarządowych i innych formach pracy społecznej oraz samopomocy.
- Wzrost liczby samorządów, które z pełną wrażliwością i zaangażowaniem podejmują się **tworzenia lokalnych strategii przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu** a następnie konsekwentnie realizują ich założenia.

Rozdział 3. Instrumenty polityki społecznej

W rozdziale tym przedstawione są działania dotyczące polityki integracji społecznej, które będą realizowane w latach 2004-2006. Wynikają one z priorytetów określonych w Rozdziale II oraz z przyjętej Narodowej Strategii Integracji Społecznej. Są one również spójne z celami określonymi w Sektorowym Programie Operacyjnym Rozwoju Zasobów Ludzkich (SPO RZL), a także programie operacyjnym Program Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL (PIW EQUAL). Ponadto instrumenty te uwzględniają cele określone w Krajowym Programie Działań na Rzecz Kobiet.

W latach 2004-2006 polityka integracji społecznej opierać się będzie na czterech typach działań (priorytetach). Pierwszym z nich są **kompleksowe działania prewencyjne**, gdyż zapobieganie problemom, bądź ich rozwiązywanie na wczesnym etapie, pozwoli ograniczyć zasięg marginalizacji i wykluczenia w przyszłości. Podejście takie jest też najtańsze i najkorzystniejsze z punktu widzenia polityki społecznej. Ważne jest, aby jak najwcześniej obejmować specjalną opieką w wielu wymiarach matkę z małym dzieckiem, a następnie dziecko. W szczególności monitorować stan zdrowia, wspierać finansowo rodziny wychowujące dzieci, zabezpieczać dostęp do wysokiej jakości edukacji oraz rozwijać instrumenty reagowania w przypadku wystąpienia trudnych sytuacji, którym rodzina nie jest w stanie samodzielnie przeciwdziałać (m.in. brak możliwości osiągania dochodu, niepełnosprawność, przemoc w rodzinie bądź uzależnienia). Obejmują one przede wszystkim obszar dostępu do rynku pracy, edukacji czy odpowiedniej jakości opieki zdrowotnej.

Druga grupa działań to **budowa sieci bezpieczeństwa socjalnego**, poprzez zapewnienie systemu wsparcia dochodowego dla najuboższych, programów celowych zmierzających do ograniczenia ubóstwa i jego skutków. Zapewnienie osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym dostępu do podstawowych usług społecznych. W tym obszarze podstawowe działania dotyczyć będą zapewnienia bezpieczeństwa dochodowego osobom najuboższym i wymagającym wsparcia, wspierania rodzin czy przeciwdziałania uzależnieniom i niedostosowaniom społecznym.

Trzecia grupa działań to tworzenie spójnego **systemu wspierającego aktywizację i integrację grup zagrożonych wykluczeniem lub wykluczonych** z rynku pracy. Tutaj kluczowym elementem będzie zapewnienie synergii pomiędzy instytucjami rynku pracy i pomocy społecznej, gwarantującej szansę aktywizacji. Ponadto istotne jest wdrażanie działań wspomagających socjalizację osób najdotkliwiej dotkniętych wykluczeniem (przeciwdziałanie uzależnieniom, przemocy w rodzinach, bezdomności i syndromowi bezradności).

Czwartą grupą są działania na rzecz **reformy i rozwoju instytucjonalnego służb i usług społecznych oraz poprawa ich koordynacji**.

Wymienione w dalszej części rozdziału działania nie wyczerpują pełnego katalogu jednak obejmują te, które z perspektywy polityki integracji społecznej są najbardziej istotne.

Priorytet 1 – Działania edukacyjne, socjalne i zdrowotne zapobiegające wykluczaniu oraz wspierające równy start dzieci i młodzieży

Działanie 1.1. Zwiększenie udziału dzieci w edukacji i wyrównywanie szans edukacyjnych

W najbliższych latach podejmowane działania będą się skupiać na zwiększeniu dostępu do edukacji dla następujących grup, które obecnie z różnych przyczyn są defaworyzowane: osoby niepełnosprawne, młodzież z rodzin mających trudności w pełnieniu swoich ról wychowawczych, osoby ubogie, mieszkańcy wsi i małych miast oraz mniejszości narodowe i etniczne.

1.1.1. Zwiększenie udziału dzieci i młodzieży w edukacji

Zapewnieniu równych szans dzieciom w obszarze edukacji powinno sprzyjać wprowadzenie dla sześciolatków od września 2004 roku obowiązku uczęszczania do przedszkoli. Jednocześnie, podejmowane będą działania zachęcające do częstszego uczestnictwa w zajęciach przedszkolnych młodszych dzieci, np. w ramach SPO RZL planowana jest realizacja konkursów dotyczących alternatywnych form edukacji przedszkolnej oraz badania stopnia przygotowania sześciolatków do edukacji szkolnej (prowadzone pod nadzorem pracowników poradni psychologiczno-pedagogicznych). Alternatywne formy edukacji przedszkolnej to pilotażowe wdrożenie projektu, w ramach którego nauczyciele będą dojeżdżać do poszczególnych wsi, gdzie poprowadzą zajęcia dla dzieci 3-5 letnich.

Kontynuowane będzie wdrażanie rozpoczętej w 1999 roku reformy systemu edukacji, która ma na celu wspieranie dla wszystkich dzieci dostępu do kształcenia wysokiej jakości. Dotychczas m.in. skrócono kształcenie w szkole podstawowej i wprowadzono gimnazja, co wydłużyło o rok konieczność podejmowania decyzji o dalszym procesie edukacji oraz pozwala na dodatkową weryfikację wiedzy po zakończeniu szkoły podstawowej. Organizacja nowej struktury szkolnictwa oraz wprowadzenie zmian w programach nauczania m.in. poprzez funkcjonowanie kształcenia modułowego mają zapewnić większą elastyczność ścieżki kształcenia oraz możliwość powrotu do nauki w sytuacji jej przerwania.

W celu zwiększenia dostępności studiów w ostatnich latach wprowadzono kilka nowych mechanizmów: przeprowadzono zmiany ustaw o oświacie oraz o szkolnictwie wyższym z 2003 i 2004 r. umożliwiły tworzenie przez uczelnie filii, wydziałów zamiejscowych i zamiejscowych ośrodków dydaktycznych; zniesiono ograniczenie wieku w dostępie do edukacji, absolwenci określonego kierunku i poziomu studiów, niezależnie od formy ich realizacji, uzyskują jednakowe dyplomy.

1.1.2. Poprawa jakości kształcenia

Poprawa jakości kształcenia osiągana będzie przez szereg działań podejmowanych na różnych szczeblach systemu edukacji. Najważniejsze z nich to:

- modernizacja kształcenia zawodowego;
- wprowadzenie systemu egzaminów zewnętrznych, potwierdzających kwalifikacje zawodowe,

- wdrażanie nowych przepisów w ustawie o systemie oświaty²⁴, wprowadzających system akredytacji placówek prowadzących działalność oświatową w formach pozaszkolnych oraz placówek kształcenia na odległość.

W ramach SPO RZL planowana jest realizacja konkursu dotyczącego dotacji dla szkół na projekty, które będą rozwijały podstawowe umiejętności uczniów, wspierały młodzież mającą problemy w nauce, promujące spójność społeczną oraz zapewniające kształcenie zgodne z potrzebami lokalnego rynku pracy.

1.1.3. Rozwój systemu stypendiów

Istotnym elementem, wyrównującym szanse dostępu do edukacji będzie budowa systemu stypendiów w postaci stypendium socjalnego, stypendium specjalnego dla osób niepełnosprawnych, dopłat do zakwaterowania i posiłków. Od 1998 r. funkcjonuje także system pożyczek i kredytów studenckich. W planach jest budowa systemu stypendiów wspierających dostęp do edukacji dzieci i młodzieży wywodzących się z terenów słabo rozwiniętych. Program ten będzie realizowany w ramach Priorytetu 2 Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego 2004-2006.

Nowe regulacje prawne dotyczące rynku pracy wprowadziły możliwość uzyskania stypendium na naukę dla niezamożnych bezrobotnych do 25 roku życia. Jeśli w ciągu 6 miesięcy od zarejestrowania w urzędzie pracy, osoba bezrobotna podejmie dalszą naukę w szkole (ponadpodstawowej, ponadgimnazjalnej dla dorosłych albo w szkole wyższej w systemie studiów wieczorowych lub zaocznych) to może ona liczyć na pomoc finansową z urzędu pracy w postaci stypendium.

Przygotowywana jest koncepcja wdrożenia od 2005 r. *Narodowego Programu Stypendialnego* adresowanego do niezamożnych uczniów szkół ponadpodstawowych.

1.1.4. Wsparcie rodzin najuboższych w dostępie dzieci do edukacji

Wyprawka szkolna. Wprowadzenie programu „Wyprawka szkolna” adresowanego do uczniów z rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej, podejmujących naukę szkolną w pierwszej klasie szkoły podstawowej, ma na celu wyrównanie warunków startu szkolnego wszystkich uczniów. Rodziny otrzymują pomoc w formie zakupu podręczników, plecaka (tornistra), przyborów szkolnych i kostiumu gimnastycznego. W 2004 r. program „Wyprawka szkolna” kontynuowany jest przez Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu w postaci zakupu podręczników szkolnych. Wprowadzono również (ustawą o świadczeniach rodzinnych) nowe jednorazowe świadczenie pieniężne, skierowane do wszystkich rodzin uprawnionych do zasiłku rodzinnego, z tytułu rozpoczęcia roku szkolnego. Podręczniki oraz pieniężne świadczenia powinny trafić do wszystkich potrzebujących tej formy pomocy.

Dożywianie dzieci w szkołach. Zgodnie z ustawą o pomocy społecznej do zadań własnych gminy o charakterze obowiązkowym należy m.in. dożywianie dzieci. Od roku 1996 administracja rządowa wspiera finansowo gminy w realizacji tego zadania poprzez rezerwę celową, której wysokość jest corocznie określana w ustawie budżetowej. Wysokość tego wsparcia zostanie znacznie zwiększona. Przy współudziale budżetu państwa, pomocy organizacji pozarządowych oraz sponsorów pomoc w formie posiłku w stołówce szkolnej trafia do dzieci uczących się, pochodzących z rodzin ubogich. Działanie to będzie stopniowo poszerzane w 2005 i 2006 r.

²⁴ Ustawa z dnia 27 czerwca 2003 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz. U. 2003 nr 137 poz. 1304

1.1.5. Edukacja dzieci i młodzieży niepełnosprawnej

W celu wsparcia dostępu dzieci i młodzieży niepełnosprawnej do edukacji, kontynuowana będzie realizacja programów specjalnych, finansowanych ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON): STUDENT (wspierający osiągnięcie wyższego wykształcenia) oraz PITAGORAS (program pomocy osobom z uszkodzonym słuchem, który ma na celu wspieranie studiów tych osób oraz ich dostępu do dóbr kultury). Ponadto, osoby niepełnosprawne, które korzystają z kredytu studenckiego, mogą się ubiegać o częściowe umorzenie spłat kredytu. W przypadku udokumentowania trwałej niezdolności do pracy, mogą one skorzystać z umorzenia kredytu w całości.

Istotnym aspektem będą także działania zmierzające do likwidowania barier architektonicznych, informacyjnych, komunikacyjnych, społecznych i psychologicznych w dostępie osób niepełnosprawnych do szkolnictwa wyższego, co jest jednym z priorytetowych zadań uczelni określonych przez Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu.

1.1.6. Równość płci w edukacji

Krajowy Program Działań na rzecz Kobiet obejmuje eliminowanie wszelkich form nierówności i dyskryminacji ze względu na płeć występujących w procesie wychowania i kształcenia. Działania kierunkowe w tym obszarze obejmują:

- zagwarantowanie kobietom i mężczyznom równego dostępu do edukacji w szkołach publicznych wszelkich szczebli i typów;
- wprowadzenie zasady równego statusu kobiet i mężczyzn do podstaw programowych, podręczników szkolnych i pomocy dydaktycznych na wszystkich poziomach kształcenia;
- promowanie zasady równości kobiet i mężczyzn w programach doskonalenia i kształcenia nauczycieli.

Działanie 1.2. Pomoc dla rodzin z dziećmi oraz zapobieganie patologiom w rodzinie

1.2.1. Pomoc rodzicom w pełnieniu funkcji opiekuńczych i wychowawczych

W ramach działań objętych Krajowym Programem Działań na Rzecz Kobiet, promowany będzie partnerski model rodziny, a tym samym zasada równego traktowania obojga rodziców w zakresie pełnienia funkcji opiekuńczych i wychowawczych. Rozwijane będą systemy opieki (w szczególności instytucje opieki dziennej) nad dziećmi oraz osobami wymagającymi opieki, co powinno przyczynić się również do wsparcia ekonomicznej aktywności kobiet. Szczególną rolę w prowadzeniu placówek opiekuńczych (żłobków, przedszkoli) mają odegrać organizacje pozarządowe. Zaprojektowane działania są istotne głównie w przypadku terenów wiejskich, gdzie odsetek dzieci uczęszczających do przedszkoli jest znacznie niższy niż w miastach.

1.2.2. Wsparcie funkcji wychowawczych poprzez system świadczeń rodzinnych

W miejsce dotychczasowych, wypłacanych z różnych źródeł i na różnych zasadach, świadczeń rodzinnych, wprowadzono tylko dwa - zasiłki rodzinne i świadczenia opiekuńcze. Zasiłki rodzinne są uzupełniane specjalnymi dodatkami przysługującymi z tytułu wystąpienia określonych sytuacji powodujących wyższe koszty, takich jak: samotne wychowywanie dziecka; utrata prawa do zasiłku dla bezrobotnych przez samotnych rodziców; urodzenie dziecka i przebywanie na urlopie wychowawczym; rozpoczęcie roku szkolnego; nauka dziecka poza miejscem zamieszkania oraz wychowywanie dziecka niepełnosprawnego.

Przewidziany jest monitoring rozwiązań ustawy. Ewentualne korekty systemu wynikające z monitoringu dokonywane będą po 2004 r.

1.2.3. Rozwój profilaktyki rodzin zagrożonych patologią

Zgodnie z nową ustawą o pomocy społecznej zaplanowano wzmocnienie systemu profilaktyki w opiece nad dzieckiem i rodziną. W tym celu reorganizowane i upowszechniane będą placówki opiekuńczo – wychowawcze wsparcia dziennego (w tym specjalistyczne).

Temu celowi ma służyć realizacja od 2005 roku programu „Świetlica, praca i staż – socjoterapia w środowisku wiejskim”. Umożliwi on stworzenie świetlic i klubów socjoterapeutycznych na terenie gmin wiejskich i miejsko - wiejskich dla dzieci i młodzieży z rodzin z problemem alkoholowym oraz wesprze rodziny zagrożone patologią.

1.2.4. Rozwój nowych form rodzinnej opieki zastępczej

Ponieważ bardzo istotne jest zapewnienie dzieciom pozbawionym, częściowo lub całkowicie, opieki rodziców możliwości wychowania w warunkach najbardziej zbliżonych do warunków rodzinnych, powstaną nowe formy rodzin zastępczych. Zawodowe, niespokrewnione z dzieckiem rodziny zastępcze pozwolą na wychowywanie w nich rodzeństwa pochodzącego z rodzin wielodzietnych, dzieci niedostosowanych społecznie oraz dzieci chorych wymagających stałej opieki i pielęgnacji. Jednocześnie, poprawiona zostanie jakość szkoleń dla kandydatów zgłaszających gotowość pełnienia funkcji rodzin zastępczych.

1.2.5. Przeciwdziałanie niedostosowaniu społecznemu, przestępczości i uzależnieniom wśród młodzieży

W ramach współpracy z władzami samorządowymi oraz organizacjami pozarządowymi przygotowany został *Program Zapobiegania Niedostosowaniu Społecznemu i Przestępczości wśród Dzieci i Młodzieży* (przyjęty przez Radę Ministrów w styczniu 2004 r.). Program obejmuje rekomendowane programy profilaktyczne, realizowane przez organizacje pozarządowe. Ponadto, MSWiA dofinansowuje ze środków publicznych oraz obejmuje patronatem przedsięwzięcia organizowane i realizowane przez organizacje pozarządowe.

Komenda Główna Policji organizuje warsztaty dla pracowników poradni i placówek profilaktycznych na temat procedur postępowania w sytuacjach kryzysowych związanych z narkotykami. Policjanci będą także kontynuować prowadzone szkolenia w ramach prac Mini Dublin Group w zakresie monitoringu przedsięwzięć w problematyce przeciwdziałania narkomanii i zwalczania przestępczości narkotykowej w Polsce.

Działanie 1.3. Poprawa dostępu do opieki zdrowotnej

Zapewnienie powszechnego dostępu do opieki zdrowotnej wymagać będzie przede wszystkim zmian legislacyjnych, związanych z dostosowaniem polskiego ustawodawstwa do orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego. Według Trybunału, funkcjonująca ustawa nie jest zgodna z Konstytucją, ponieważ tworzy instytucję publiczną w kształcie uniemożliwiającym jej rzetelne i sprawne działanie, narusza zasady państwa prawnego w zakresie konstytucyjnego prawa obywateli do równego dostępu do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych, ze względu na to, iż osoby, które nie opłacają składek nie mają możliwości korzystania ze świadczeń opieki zdrowotnej²⁵.

Działania w sektorze opieki zdrowotnej, które zostały niżej przedstawione, wynikają z przyjętego Narodowego Programu Zdrowia. Ponadto, władze samorządowe zobligowane

²⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 Stycznia 2004r. Sygn. Akt K 14/03 (Dz. U. Nr 5. Poz. 37)

będą do przygotowywania gminnych, powiatowych oraz wojewódzkich programów zdrowotnych. Staną się one podstawą przygotowywania planów zdrowotnych województw.

1.3.1. Powszechny dostęp do usług zdrowotnych

Rozwiązania systemowe przyjęte w ustawie o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych²⁶ umożliwią dostęp do świadczeń z opieki zdrowotnej nie tylko osobom objętym ubezpieczeniem zdrowotnym (jak to miało miejsce dotychczas), ale także innym osobom nie objętym ubezpieczeniem (obowiązkowym bądź dobrowolnym). Ustawa przewiduje, że osoby spełniające kryteria dochodowe określone w *Ustawie o pomocy społecznej* będą miały prawo do świadczeń opieki zdrowotnej, finansowanych ze środków z budżetu państwa, za pośrednictwem Narodowego Funduszu Zdrowia. Zadanie to ma być finansowane z dotacji celowej. Ustawa przewiduje również rozwiązania zmierzające do poprawy dostępności i usprawnienia podstawowej opieki zdrowotnej, m.in. poprzez dostosowanie liczby placówek opieki zdrowotnej do liczby mieszkańców i ich potrzeb zdrowotnych.

Nową regulacją są zasady dotyczące oczekiwania na procedury medyczne (czyli zarządzanie systemem kolejek), co czyni system udzielania świadczeń zdrowotnych bardziej przejrzystym i może prowadzić do eliminacji istniejących nadużyć.

Ustawa definiuje również zakres usług zdrowotnych finansowanych ze środków publicznych, poprzez określenie koszyka negatywnego, czyli listy świadczeń, których koszt nie będzie finansowany z Narodowego Funduszu Zdrowia. W przyszłości, oceną konkretnych technologii medycznych oraz rekomendacją w zakresie umieszczenia ich w koszyku zajmować się specjalna agencja oceniająca jakość technologii medycznych.

Ponadto, w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego przewidziane są również działania zmierzające do poprawy infrastruktury opieki zdrowotnej, co przyczyni się także do poprawy dostępności świadczeń.

1.3.2. Poprawa jakości świadczeń zdrowotnych

W latach 2004-2006 składka zdrowotna będzie rosła, co oznacza zwiększenie możliwości finansowych systemu. Jednocześnie przeprowadzona zostanie restrukturyzacja finansowa i organizacyjna zakładów opieki zdrowotnej oraz zmiana zasad funkcjonowania publicznych zakładów opieki zdrowotnej. Przygotowany przez rząd projekt ustawy o pomocy publicznej i restrukturyzacji publicznych zakładów opieki zdrowotnej reguluje zasady: restrukturyzacji finansowej, opracowania i realizacji programów naprawczych, reorganizację struktury organizacyjnej, zatrudnienia i posiadanego mienia. Dzięki przekształceniu samodzielnych publicznych zakładów opieki zdrowotnej w spółki kapitałowe o charakterze użyteczności publicznej wzmocniony zostanie nadzór nad działalnością zakładów, dzięki czemu powinna wzrosnąć efektywność i racjonalność gospodarowania środkami finansowymi oraz jakość świadczeń zdrowotnych udzielanych przez te zakłady.

1.3.3. Promocja zdrowia

Wdrożony będzie pilotażowy program rządowy pt. „Wczesna, wielospecjalistyczna, kompleksowa, skoordynowana i ciągła pomoc dziecku zagrożonemu niepełnosprawnością lub niepełnosprawnemu oraz jego rodzinie”, którego celem będzie dokładne, ilościowe i jakościowe, określenie występowania niepełnosprawności wśród dzieci 0 – 7 lat oraz wypracowanie koncepcji i standardów systemu pomocy dzieciom zagrożonym niepełnosprawnością lub niepełnosprawnym oraz ich rodzinom.

²⁶ Uchwalona 30 lipca 2004 r. Ustawa o świadczeniach zdrowotnych finansowanych ze środków publicznych

Działania realizowane w ramach Krajowego Programu Działań na Rzecz Kobiet obejmować będą zapewnienie kobietom prawa do jak najlepszego zdrowia fizycznego i psychicznego, między innymi poprzez zagwarantowanie dostępu do usług medycznych oraz profilaktyki zdrowotnej i rehabilitacji, obejmujących wszystkie fazy życia kobiet oraz wynikających z pełnienia przez nie różnych ról społecznych.

Istotnym celem jest prowadzenie polityki państwa w zakresie zdrowia reprodukcyjnego, zgodnej ze standardami nowoczesnej wiedzy medycznej i międzynarodowymi unormowaniami prawnymi, dlatego też pod tym kątem zaplanowano przeprowadzenie analizy regulacji prawnych.

Działanie 1.4. Przygotowanie młodzieży do wejścia na rynek pracy

1.4.1. Lepsze przygotowanie absolwentów do uczestnictwa w rynku pracy

W najbliższych latach, w szkołach budowana będzie sieć doradców zawodowych. Poprzez intensyfikację współpracy szkół z pracodawcami wzmocniona zostanie rola praktycznej nauki zawodu. Jednocześnie, podnoszone będą kwalifikacje nauczycieli przedmiotów zawodowych, w szczególności związanych z nowoczesnymi technologiami informacyjnymi. Aby zwiększyć szansę absolwentów na znalezienie pracy, w szkołach tworzone będą szkolne ośrodki kariery (SZOK). Ponadto w ramach SPO RZL Działanie 1.2 koncentruje się na projektach ukierunkowanych na stwarzanie perspektyw dla młodzieży.

1.4.2. Stworzenie równego dostępu do informacji i poradnictwa zawodowego młodzieży

Od września 2004 r. rozpoczną działalność w gminach w całej Polsce Mobilne Centra Informacji Zawodowej. Głównym zadaniem Centrów będzie przede wszystkim przełamanie bariery dostępu do informacji zawodowej i zapobieganie wykluczeniu społecznemu młodzieży wchodzącej na rynek pracy. Każdy, kto przyjdzie do Mobilnego Centrum Edukacji Zawodowej, będzie mógł skorzystać z porad doradcy, zapoznać się z zasadami poruszania po rynku pracy, zostanie poddany specjalistycznym testom predyspozycji zawodowej. Odpowiednie oprzyrządowanie, wyposażenie i system szkolenia kadry zapewnią realizację usług na najwyższym europejskim poziomie.

Tworzeniem i koordynacją działania MCIZ zajmują się Ochotnicze Hufce Pracy, które od lat realizują ogólnopolski system pomocy skierowany do młodzieży w zakresie edukacji, wychowania i aktywności zawodowej.

Sieć Mobilnych Centrów Informacji Zawodowej będzie organizowana na bazie funkcjonujących Centrów Edukacji i Pracy oraz Centrów Kształcenia i Wychowania OHP. We wrześniu powstanie 50 Mobilnych Centrów Informacji Zawodowej, w tym jeden Centralny Ośrodek Metodyczny usytuowany przy Komendzie Głównej Ochotniczych Hufców Pracy jako merytoryczny ośrodek innowacji i koordynacji rozwoju całego systemu.

Mobilne Centra będą 3-4 osobowymi zespołami składającymi się z doradców zawodowych i pośredników. Doradcy będą przemieszczać się po Polsce specjalnymi samochodami, wyposażonymi w sprzęt komputerowy, urządzenia techniczne oraz biblioteki. Łącznie w MCIZ pracować będzie stu doradców zawodowych oraz pośrednicy, przeszkoleni z zakresu poradnictwa i zarządzania systemem informatycznym.

Priorytet 2. Budowa sieci bezpieczeństwa socjalnego i przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu

Obecnie najistotniejszym zadaniem jest poprawa bezpieczeństwa socjalnego obywateli i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu poprzez zagwarantowanie stabilnych podstaw funkcjonowania systemu zabezpieczenia społecznego, w tym zapewnienie adekwatności przyszłych świadczeń z systemu zabezpieczenia społecznego.

Działanie 2.1. Określanie realnego i akceptowalnego społecznie poziomu wsparcia dochodowego państwa

W maju 2004 r. wprowadzono nowe zasady weryfikacji kwot kryteriów dochodowych i świadczeń z pomocy społecznej oraz świadczeń rodzinnych w oparciu o badania rzeczywistych potrzeb rodzin (na poziomie podstawowym wyznaczonym dla pomocy społecznej oraz podwyższonym dotyczącym rodzin z dziećmi dla kształtowania świadczeń rodzinnych). Przyjęto również zasadę, iż próg interwencji socjalnej nie może spaść poniżej minimum egzystencji. Propozycje te znalazły uznanie partnerów społecznych.

Weryfikacja kryterium przeprowadzana będzie w odstępach 3 letnich i każdorazowo poprzedzona uzgadnianiem kwoty proponowanego kryterium z Komisją Trójstronną do Spraw Społeczno-Gospodarczych. W sytuacji braku porozumienia w przewidzianym ustawowo terminie wysokości kryteriów ustalać je będzie Rada Ministrów.

Przewiduje się kontynuowanie prac analitycznych oraz monitorowanie progu interwencji socjalnej i minimalnego dochodu uprawniającego do świadczeń rodzinnych oraz prawne uregulowanie minimum egzystencji stanowiącego wskaźnik ubóstwa bezwzględnego w Polsce.

Działanie 2.2. Zapewnienie minimalnego dochodu gwarantowanego

W celu zapewnienia osobom najuboższym, które nie są w stanie podjąć pracy, pomocy pieniężnej mającej charakter minimalnego dochodu gwarantowanego, przyznawane są świadczenia pieniężne w postaci renty socjalnej, zasiłku stałego oraz zasiłku okresowego (pomoc doraźna). Świadczenia te są skierowane do osób pełnoletnich, całkowicie niezdolnych do pracy z powodu wieku lub niepełnosprawności. Świadczenia adresowane są również do osób (spełniających ustawowe kryteria dochodowe) długotrwale chorych lub bezrobotnych i pozbawionych możliwości utrzymania lub nabycia uprawnień do świadczeń pieniężnych z innych systemów zabezpieczenia społecznego.

Obecnie zdarza się, że z powodu braku środków finansowych w dyspozycji pomocy społecznej rodzinie odmawia się wsparcia doraźnego (ze względu na jego fakultatywny charakter). Dla zapobieżenia takim przypadkom, wprowadzono minimalną gwarantowaną wysokość tego świadczenia. Ze względu na ograniczone możliwości finansowe budżetu państwa nie można było wprowadzić gwarancji na wypłatę całkowitego należnego świadczenia, a tylko procentowo określonej jego części. Świadczenie przysługuje w wysokości różnicy między kryterium dochodowym ustalonym na potrzeby ustawy o pomocy społecznej a faktycznym dochodem.

Minimalne wielkości gwarantowane będą stopniowo rosnać w kolejnych latach i będą wynosić:

- w 2004 r. – 15% dla rodziny i 20% dla osoby samotnie gospodarującej,

- w 2005 r. – 20% dla rodziny i 30% dla osoby samotnie gospodarującej,
- w 2006 r. – 25% dla rodziny i 35% dla osoby samotnie gospodarującej,
- w 2008 r. zasiłek nie może być niższy od 50%

należnego świadczenia.

Zasiłek ten jest zadaniem własnym gminy dotowanym z budżetu państwa przez najbliższe 3 lata. Gminy otrzymały ponadto uprawnienie do podwyższania, w drodze uchwały, minimalnych kwot gwarantowanych zasiłków okresowych.

Działanie 2.3. Zabezpieczenie dochodów z pracy

Coraz częstsze są przypadki niewypłacania wynagrodzeń przez pracodawców i z tego powodu rośnie liczba wyroków sądowych. Gdy pracownik nie otrzymuje wynagrodzenia za pracę, istnieje ryzyko że stanie się on klientem pomocy społecznej.

Od 2003 r. uregulowane zostały ustawowo zasady określania i negocjowania wzrostu minimalnego wynagrodzenia za pracę. W kolejnych latach prowadzone będą analizy dotyczące relacji płacy minimalnej i świadczeń społecznych oraz korelacji płacy minimalnej z sytuacją na rynku pracy. W latach 2004-2006 będą podejmowane kompleksowe działania ukierunkowane na:

- zapewnienie równych warunków wynagrodzeń dla kobiet i mężczyzn,
- zmniejszenie przypadków niewypłacania należnego wynagrodzenia lub składek na ubezpieczenie społeczne przez pracodawców,
- znaczące zwiększenie egzekucji wyroków sądów pracy w zakresie wypłaty należnych wynagrodzeń.

Działanie 2.4. Zapewnienie odpowiedniego dochodu na starość

Obowiązkowy system ubezpieczenia emerytalnego w obu swoich częściach – niefinansowej (pay-as-you-go) i finansowej (funded) uzależnia wysokość otrzymywanych emerytur od zgromadzonego kapitału emerytalnego (odpowiednio na kontach w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych [ZUS] oraz w otwartym funduszu emerytalnym) oraz dalszego trwania życia w wieku przejścia na emeryturę. Pierwsze świadczenia z nowego systemu będą wypłacane w 2009 r., jednak już teraz w Polsce planuje się działania sprzyjające zwiększaniu wysokości przyszłych świadczeń.

Po pierwsze, mają one zmierzać do zwiększenia przyszłych emerytur kobiet, poprzez działania prowadzące do wydłużania okresu aktywności zawodowej. Utrzymywanie zróżnicowanego wieku emerytalnego oznacza, że kobiety ze względu na krótszy okres wpłacania składek oraz dłuższy okres pobierania świadczenia, otrzymywać będą emerytury o 40-50% niższe niż mężczyźni. Dlatego podejmowane będą działania w zakresie prawa pracy uniemożliwiające pracodawcom zwalnianie kobiet, które pomimo osiągnięcia minimalnego wieku emerytalnego chcą i mogą dalej pracować. Kolejnym krokiem powinno być stopniowe wyrównywanie wieku emerytalnego kobiet i mężczyzn, przy jednoczesnym tworzeniu możliwości elastycznego łączenia pracy i emerytury.

Po drugie, zainicjowane zostały nowe rozwiązania mające na celu poprawy bezpieczeństwa socjalnego. W 2004 planowane jest przyjęcie rozwiązań umożliwiających nabycie prawa do emerytury osobom, które osiągnęły wiek emerytalny, jednakże nie zdołały wypracować wymaganego stażu ubezpieczeniowego, ponieważ przebywały na rencie z tytułu niezdolności do pracy. Okresy pobierania renty byłyby uwzględniane w zakresie niezbędnym do

uzupełnienia stażu ubezpieczeniowego brakującego do nabycia prawa do emerytury i pod warunkiem, że osoba zgłaszająca wniosek o emeryturę utraciła prawo do renty z powodu odzyskania zdolności do pracy.

W ramach tych działań wprowadzone zostaną również przepisy chroniące prawo do emerytury członków otwartego funduszu emerytalnego w sytuacji nieprzekazywania ich składek przez pracodawców. W efekcie nowych regulacji nawet jeżeli pieniądze od płatnika składek nie wpłyną do OFE, to w momencie przejścia na emeryturę zostaną zaewidencjonowane na koncie ubezpieczeniowym w ZUS i tym samym uwzględniane przy ustalaniu emerytury.

Po trzecie, reforma systemu emerytalnego z 1999 r. wyeliminowała możliwość przechodzenia na wcześniejszą emeryturę dla osób objętych nowym systemem, tzn. tych, które urodziły się po 1948 r. i do końca 2006 r. nie nabędą praw emerytalnych. Jednocześnie, część z tych osób, ze względu na specjalne warunki pracy (np. górnicy, piloci, maszyniści, rybacy), nie będzie mogła kontynuować pracy do wieku emerytalnego, który wynosi 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn. Do końca 2006 r. przygotowany zostanie system emerytur pomostowych, który dla ściśle określonej grupy pracowników, którzy ze względów medycznych muszą zakończyć pracę przed ukończeniem wieku emerytalnego, stworzy możliwość otrzymywania tzw. emerytur pomostowych.

Po czwarte, w najbliższych latach będą prowadzone działania dotyczące propagowania nowych form oszczędności emerytalnych. W 2004 r. Parlament przyjął nową *Ustawę o pracowniczych programach emerytalnych*, która w istotny sposób uprościła możliwości tworzenia i rozwoju tej formy. Również uchwalona została nowa *Ustawa o indywidualnych kontach emerytalnych*, która stwarza możliwości indywidualnego oszczędzania na starość, wspierane przez państwo, poprzez zwolnienie oszczędności z podatku od zysków kapitałowych.

Działanie 2.5. Świadczenia rodzinne wspierające dochody rodziny

Zmniejszeniu ubóstwa i ograniczeniu wzrostu zróżnicowania dochodowego mają sprzyjać wprowadzone od maja 2004 roku nowe zasady polityki rodzinnej²⁷. Nowa ustawa będzie przede wszystkim wspierać rodziny w ich funkcji wychowawczej. Otrzymanie świadczenia nie wymaga przeprowadzania wywiadu środowiskowego, opiera się tylko na kryterium dochodowym (wyższym od tego z pomocy społecznej) i ma charakter obligatoryjny. Nowe rozwiązania mają poprawić skuteczność wsparcia poprzez adresowanie świadczeń rodzinnych na zaspokojenie konkretnych potrzeb.

Zwiększeniu skuteczności polityki rodzinnej ma służyć wzrost wysokości świadczeń wraz z wiekiem dziecka oraz wprowadzenie preferencji dla rodzin najbardziej zagrożonych ubóstwem – wielodzietnych, niepełnych i posiadających dzieci niepełnosprawne. Ze względu na szczególnie nacisk na edukację dzieci, w tym dzieci niepełnosprawnych, świadczenia rodzinne powinny przyczynić się do zwiększenia szans dzieci na znalezienie w przyszłości zatrudnienia.

W ustawie o świadczeniach rodzinnych przyjęto również zasadę, iż wysokość zasiłku rodzinnego od dnia 1 września 2009 r. nie może być niższa niż 40 % wartości koszyka żywnościowego dla danej grupy wieku ustalonej w badaniach prognozy wsparcia dochodowego rodzin.

²⁷ Ustawa z dnia 28 listopada 2003 roku o świadczeniach rodzinnych, Dz. U. Z 2003 r. Nr 228 poz. 2255

Aby maksymalizować efekty działania nowej ustawy w latach 2004-2006, wdrażanie tych regulacji będzie monitorowane.

Działanie 2.6. Wsparcie dochodów rolników

W latach 2004-2006 rozwijany będzie system rent strukturalnych dla rolników. Ma on zapewnić dochód do osiągnięcia wieku emerytalnego tym rolnikom, którzy sprzedadzą swoje gospodarstwa rolne. Jednocześnie, system ten wspierać będzie wymianę pokoleniową na wsi, poprzez przejmowanie gospodarstw przez osoby młode, dobrze przygotowane do zawodu rolnika. Podobny system 'wcześniejszej emerytury' utworzony zostanie także dla rybaków, którzy utracą pracę w wyniku wycofania części floty rybackiej.

Ponadto, działania zmierzające do zmniejszania obszarów biedy na wsi obejmować będą: wspieranie gospodarstw niskotowarowych, stymulowanie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania oraz wspieranie grup producentów rolnych.

Działanie 2.7. Przeciwdziałanie feminizacji ubóstwa

Aby ograniczyć ubóstwo wśród kobiet, w ramach Krajowego Programu Działań na Rzecz Kobiet przeprowadzona zostanie systemowa i kompleksowa analiza dochodów i warunków egzystencji kobiet, a następnie na tej podstawie przygotowane zostaną programy wspierające zmniejszanie ubóstwa wśród kobiet najbardziej nim zagrożonych.

Priorytet 3. Aktywizacja i integracja grup zagrożonych wykluczeniem społecznym

W latach 2004-2006 wdrażana będzie reforma rynku pracy i pomocy społecznej²⁸. Wprowadza ona instrumenty zmierzające do pomocy osobom z grup ryzyka w celu przezwyciężenia trudnej sytuacji życiowej, przywrócenie aktywności społecznej i zawodowej.

Działanie 3.1. Wsparcie możliwości zatrudnienia

3.1.1. Działania pro-zatrudnieniowe

Ostatnio wprowadzona regulacja²⁹ ma na celu stymulowanie służb zatrudnienia w kierunku tworzenia programów dostosowanych do potrzeb lokalnych rynków pracy oraz osób będących w szczególnej sytuacji. Do osób tych ustawa zaliczyła:

- bezrobotnych do 25 roku życia,
- bezrobotnych długotrwale,
- bezrobotnych powyżej 50 roku życia,
- bezrobotnych bez kwalifikacji zawodowych,
- bezrobotnych samotnie wychowujących co najmniej jedno dziecko do 7 roku życia,
- bezrobotnych niepełnosprawnych.

²⁸ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. Nr 64, poz. 593).

²⁹ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, (Dz. U. 2004 nr 99 poz. 1001)

Podstawowe programy wspierające dostęp do zatrudnienia obejmują programy aktywizacji zawodowej wdrażane przez władze lokalne (w ramach publicznych służb zatrudnienia), uzupełnione przez programy centralne.

Ideą ustawy jest zwiększenie aktywności służb zatrudnienia, a także prywatnych agencji zatrudnienia, instytucji szkoleniowych oraz usług EURES - Europejskich Służb Zatrudnienia. Położony jest także nacisk na zwiększanie współpracy pomiędzy publicznymi służbami w regionach (służbami zatrudnienia, ośrodkami pomocy społecznej itp.). Jednym z celów określonych w ustawie jest wzmacnianie integracji oraz solidarności społecznej. Duży nacisk położono na realizację programów aktywizacji zawodowej dla długotrwale bezrobotnych i mających trudności z powrotem do zatrudnienia.

Do najważniejszych działań w okresie 2004-2006 należeć będzie:

- działania horyzontalne zmierzające do promocji zatrudnienia, realizowane przez służby zatrudnienia (pośrednictwo pracy, informacja i poradnictwo zawodowe, szkolenia zawodowe);
- działania skierowane do określonych grup będących w trudnej sytuacji na rynku pracy:
 - kontynuacja realizacji programu „Pierwsza Praca”, którego celem jest wsparcie absolwentów w poszukiwaniu pracy;
 - wdrożenie programu „50+”, wspierającego aktywizację zawodową starszych pracowników;
 - projekty nakierowane na pomoc grupom docelowym, współfinansowane z Europejskiego Funduszu Społecznego (w ramach SPO RZL – w szczególności Działanie 1.5 - PIW EQUAL) w zakresie integracji społecznej i zawodowej oraz promowania innowacyjnych rozwiązań mających na celu zwalczanie wszelkich form dyskryminacji i nierówności związanych z rynkiem pracy.

Grupami docelowymi Działania 1.5 SPO RZL (*Promocja aktywnej polityki społecznej poprzez wsparcie grup szczególnego ryzyka*) są: osoby zagrożone wykluczeniem społecznym, ze szczególnym uwzględnieniem osób korzystających długotrwale z pieniężnych świadczeń pomocy społecznej: (osoby długotrwale bezrobotne powyżej 24 miesięcy, a w przypadku uczestników Centrów Integracji Społecznej powyżej 36 miesięcy, alkoholicy i narkomani poddający się procesowi leczenia, bezdomni, byli więźniowie, uchodźcy z problemami z integracją, osoby niepełnosprawne, młodzież wychowująca się w placówkach opiekuńczo-wychowawczych i rodzinach zastępczych); osoby w wieku 15-24 lat, które: nie uczą się, nie pracują i nie są zarejestrowane jako bezrobotne, uczą się w szkołach ponadpodstawowych albo w formach pozaszkolnych, ale sprawiają trudności wychowawcze i mają poważne kłopoty w nauce, pochodzą ze środowisk ubogich i zagrożonych dysfunkcją społeczną (w tym z rodzin niezaradnych, wchodzących w kolizję z prawem).

Ponadto duże znaczenie dla zwiększenia integracji społecznej będą miały projekty w ramach Działania 1.3 i 1.6 SPO RZL – odpowiednio *Przeciwdziałanie i zwalczanie długotrwałego bezrobocia* oraz *Integracja i reintegracja zawodowa kobiet*. Projekty PIW EQUAL wdrażane przez tzw. Partnerstwa na rzecz Rozwoju, będą działać na rzecz rozwiązywania problemów osób znajdujących się w najgorszym położeniu na rynku pracy, zarówno bezrobotnych jak i pracujących, w pięciu obszarach tematycznych³⁰:

³⁰ Partnerstwa na rzecz Rozwoju w ramach EQUAL będą tworzone przez organizacje pozarządowe, instytucje sektora finansów publicznych i firmy prywatne w IV kw. 2004 r. na podstawie wniosków złożonych do 31 sierpnia br. Zakłada się, iż powstanie ok. 120 Partnerstw, które będą realizować projekty do 2008 r.

- Temat 1/A - Ułatwianie wchodzenia i powrotu na rynek pracy dla tych, którzy mają problemy z integracją i ponowną integracją na tym rynku, celem promowania rynku pracy otwartego dla wszystkich.
- Temat 2/D - Wzmocnienie krajowej gospodarki społecznej (trzeciego sektora), a w szczególności usług na rzecz społeczności lokalnych oraz poprawa jakości miejsc pracy.
- Temat 3/F - Wspieranie zdolności przystosowawczych przedsiębiorstw i pracowników do zmian strukturalnych w gospodarce oraz wykorzystania technologii informatycznych i innych nowych technologii.
- Temat 4/G - Godzenie życia rodzinnego i zawodowego oraz ponowna integracja mężczyzn i kobiet, którzy opuścili rynek pracy, poprzez wdrażanie bardziej elastycznych i efektywnych form organizacji pracy oraz usług towarzyszących.
- Temat 5/I - Pomoc w społecznej i zawodowej integracji osób ubiegających się o status uchodźcy.

3.1.2. Wsparcie zatrudnienia osób niepełnosprawnych

Podstawowym działaniem w tym obszarze będzie stwarzanie osobom niepełnosprawnym możliwości rehabilitacji społecznej i zawodowej w zakresie pozyskania lub przywrócenia umiejętności niezbędnych do podjęcia zatrudnienia³¹. Do podstawowych form wspomagających przede wszystkim proces rehabilitacji społecznej zalicza się uczestnictwo tych osób w warsztatach terapii zajęciowej i w turnusach rehabilitacyjnych. Ponadto istnieje możliwość skorzystania z pośrednich form, czyli tworzenia miejsc pracy chronionej np. w przedsiębiorstwach społecznych i zakładach aktywności zawodowej - jednostkach łączących zatrudnianie osób niepełnosprawnych z ich rehabilitacją społeczną. W ramach wspierania zatrudnienia, pracodawcy mają możliwość uzyskania dofinansowania do kosztów utworzenia lub przystosowania miejsc pracy oraz do kosztów pracy (głównie składki na ubezpieczenia społeczne) związanych z dodatkowym kosztem wynikającym z zatrudnienia osoby o ograniczonej sprawności.

Ponadto, wsparcie udzielane jest osobom niepełnosprawnym rozpoczynającym działalność gospodarczą, poprzez udzielanie pożyczek, dofinansowania do oprocentowania kredytu, czy też dofinansowania kosztów części składek na ubezpieczenia społeczne.

W latach 2004-2006 realizowane będą programy specjalne: JUNIOR (wspierający aktywizację zawodową absolwentów niepełnosprawnych), TELEPRACA (program wspierający zatrudnienie niepełnosprawnych w zawodach wykorzystujących techniki informatyczne), KU NOWOCZESNOŚCI (wspiera utrzymanie miejsc pracy osób niepełnosprawnych, pomaga ich pracodawcom we wdrożeniu systemów jakości i uzyskaniu odpowiedniego certyfikatu jakości warunkujących ich obecność na rynku Unii Europejskiej).

Dodatkowo *Integracja zawodowa i społeczna osób niepełnosprawnych* to działanie uwzględnione w SPO RZL (Działanie 1.4). Osoby niepełnosprawne stanowią również jedną z grup docelowych w ramach Tematów PIW EQUAL.

³¹ Działania dotyczące osób niepełnosprawnych realizowane będą na podstawie przepisów dotyczących promocji zatrudnienia, a także nowej ustawy o zatrudnieniu oraz rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych, która jest obecnie przygotowywana przez rząd. Zastąpić ma ona dotychczas obowiązujące regulacje w tym zakresie.

3.1.3. Dostęp do kształcenia ustawicznego

W latach 2004-2006 wdrażana będzie przyjęta przez rząd *Strategia kształcenia ustawicznego do 2010 r.* W ramach strategii planuje się między innymi poszerzenie zakresu zadań Centrów Kształcenia Praktycznego i Ustawicznego, a także wzmocnienie bazy techniczno-dydaktycznej. Zreformowane Centra Kształcenia Ustawicznego realizować będą takie zadania statutowe jak:

- organizowanie i prowadzenie kursów, poradnictwa i konsultacji;
- organizowanie zajęć praktycznych i praktycznej nauki zawodu;
- organizowanie i prowadzenie egzaminów kwalifikacyjnych;
- publikacja skryptów, poradników i materiałów metodycznych.

Centra będą rozwijać współpracę z urzędami pracy, zakładami pracy oraz podmiotami społecznymi. W celu poszerzenia dostępności programów, podejmowane będą działania zachęcające instytucje oferujące fora kształcenia ustawicznego do dostosowania się do potrzeb korzystających z ich usług, a także do rozwoju indywidualnych programów szkoleń.

W kolejnych latach wdrażana będzie także nowelizacja ustawy o systemie oświaty, która stwarza podstawy prawne dla rozwoju:

- systemu akredytowania placówek oświatowych i szkoleniowych (publicznych i niepublicznych);
- kształcenia na odległość (edukacji niestacjonarnej), stwarzającego szanse dla grup społecznych narażonych na wykluczenie (np. mieszkańców obszarów wiejskich, osób niepełnosprawnych).

Zgodnie z przygotowywaną nowelizacją o systemie oświaty, placówki prowadzące kształcenie ustawiczne będą zobowiązane do gromadzenia i dostarczania odpowiednich informacji do specjalnie w tym celu budowanego systemu rejestracji placówek. Ze środków EFS finansowany będzie konkurs na opracowanie przewodnika procedur akredytacji placówek prowadzących kształcenie ustawiczne w formach pozaszkolnych.

Istotnym elementem zwiększającym szanse na znalezienie pracy jest zwiększenie uczestnictwa dorosłych, w tym osób niepełnosprawnych, w programach kształcenia ustawicznego. Instrumentem, który może wspierać te działania jest tworzenie przez pracodawców funduszy szkoleniowych. Możliwość taką stworzyły przepisy ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.

W ramach Priorytetu 2 ZPORR realizowany będzie program reorientacji zawodowej osób odchodzących z rolnictwa. Ponadto w SPO RZL uwzględniono *Działanie 2.1 Zwiększanie dostępu do edukacji – promocja kształcenia przez całe życie*. Projekty, których jednym z celów jest zwiększenie dostępu do kształcenia ustawicznego będą również mogły być realizowane w ramach PIW EQUAL.

3.1.4. Aktywność ekonomiczna kobiet

W ramach Krajowego Programu Działań na rzecz Kobiet na lata 2003-2005 zaplanowano działania które będą obejmować egzekwowanie prawa w celu eliminowania dyskryminacji kobiet przy zatrudnieniu i w warunkach pracy. Osiąganie tych celów będzie możliwe dzięki upowszechnianiu wiedzy na temat praw pracowniczych, podjęciu działań promocyjnych i edukacyjnych w zakresie niedyskryminacji płacowej kobiet oraz monitorowaniu przestrzegania regulacji prawnych.

Kolejnym działaniem jest likwidacja związanej z płcią segregacji i segmentacji na rynku pracy, jako przejawu pośredniej dyskryminacji kobiet. W tym celu, tworzone będą programy mające na celu przełamywanie stereotypów w wyborze zawodu i rodzaju zatrudnienia przez kobiety i mężczyzn, a także promowany będzie równy udział kobiet i mężczyzn na stanowiskach decyzyjnych. Dlatego będą stymulowane szkolenia dla kobiet na temat awansu zawodowego oraz będzie się je zachęcać do rozpoczynania kariery w nietradycyjnych zawodach, szczególnie związanych z nauką i technologią. W ramach współpracy z partnerami społecznymi, podejmowane będą działania na rzecz podnoszenia świadomości pracodawców i pracobiorców w zakresie równego traktowania kobiet i mężczyzn na rynku pracy.

Przewiduje się również liczne działania zmierzające do zwiększania możliwości zatrudniania kobiet, poprzez programy szkoleń i przekwalifikowań, obejmujące w szczególności kobiety długotrwale bezrobotne, samotne matki, kobiety niepełnosprawne oraz mieszkanki terenów wiejskich. Podejmowane będą działania poszerzające dostęp kobiet do wiedzy, efektywnych szkoleń zawodowych, usług doradczych i pośrednictwa pracy. Wspierane będą inicjatywy dotyczące przedsiębiorczości kobiet, upowszechniana będzie wiedza dotycząca regulacji prawnych, dostępu do pożyczek i kredytów oraz szkoleń i doradztwa w dziedzinie przedsiębiorczości.

Projekty z tego obszaru będą mogły być finansowane w ramach Działania 1.6 *Integracja i reintegracja zawodowa* SPO RZL oraz Tematu 4/G PIW EQUAL.

Działanie 3.2. Ekonomia społeczna

Działania związane z ekonomią społeczną skupiają się przede wszystkim na osiąganiu większej spójności i solidarności społecznej. Kryterium zysku znajduje się w przypadku ekonomii społecznej na dalszych miejscach, ustępując pola działaniom na rzecz reintegracji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem.

W Polsce zasady ekonomii społecznej realizowane są w kilku obszarach:

3.2.1. Zatrudnienie socjalne

*Ustawa o zatrudnieniu socjalnym*³² do grup najbardziej narażonych na wykluczenie zalicza:

- chorych psychicznie,
- bezrobotnych pozostających bez pracy dłużej niż 24 miesiące,
- zwalnianych z zakładów karnych, mających trudności w integracji ze środowiskiem,
- uchodźców realizujących indywidualny program integracji.
- uzależnionych od alkoholu, którzy zakończyli program psychoterapii w zakładzie leczenia odwykowego,
- uzależnionych od narkotyków i innych środków psychoaktywnych, którzy zakończyli program terapeutyczny,
- bezdomnych realizujących indywidualny program wychodzenia z bezdomności.

³² Zatrudnienie socjalne regulowane ustawą o zatrudnieniu socjalnym z 13 czerwca 2003 r. (Dz. U. Z 2004 r. Nr 122 poz.1143). Zgodnie z ustawą wykluczenie społeczne to sytuacja, w której osoby „ze względu na swoją sytuację życiową nie są w stanie własnym staraniem zaspokoić swoich podstawowych potrzeb życiowych i znajdują się w sytuacji powodującej ubóstwo oraz uniemożliwiającej lub ograniczającej uczestnictwo w życiu zawodowym, społecznym i rodzinnym”.

Reintegracja społeczno – zawodowa osób zagrożonych wykluczeniem społecznym realizowana ma być w pierwszym etapie poprzez uczestnictwo w zajęciach Centrum Integracji Społecznej, dalej poprzez zatrudnienie na wspieranym rynku pracy, wreszcie poprzez powrót na „otwarty” rynek pracy i podjęcie działalności gospodarczej, znalezienie zatrudnienia, lub prowadzenie działalności gospodarczej w formie spółdzielni socjalnej. Planuje się, iż w ramach Tematu 2/D PIW EQUAL utworzy się 12 Partnerstw na rzecz Rozwoju, które będą miały na celu *Wsparcie tworzenia i rozwoju polskiego modelu gospodarki społecznej*, w tym wsparcie dla zatrudnienia socjalnego oraz spółdzielczości socjalnej.

3.2.2. Spółdzielczość socjalna³³

Spółdzielnie socjalne mogą być tworzone przez bezrobotnych i inne osoby zagrożone wykluczeniem społecznym (zgodnie z *Ustawą o zatrudnieniu socjalnym*) oraz przez osoby niepełnosprawne (w rozumieniu *Ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych*). Zarządzanie spółdzielnią socjalną jest uproszczone w stosunku do zwykłych spółdzielni, ponadto mogą one korzystać z pomocy publicznej państwa (m. in. z Funduszu Pracy).

Przewiduje się stworzenie systemu wsparcia dla nowo tworzonych spółdzielni socjalnych, oraz przyjęcie kompleksowej regulacji o spółdzielniach socjalnych jako instytucji działających nie dla zysku.

Działanie 3.3. Dostęp do lokali socjalnych

3.3.1. Program wychodzenia z bezdomności

W latach 2004-2006 przeprowadzona będzie ocena, a także poszerzenie programu *Bezdomność*, który był realizowany do 2003 r., we współpracy sektora pozarządowego z administracją publiczną. Celem tego programu jest przeciwdziałanie bezdomności poprzez realizację zadań w tym obszarze zleczanych organizacjom pozarządowym przez administrację centralną w trybie otwartego konkursu. Korzystające z programu placówki i organizacje oferują różnorodną pomoc osobom bezdomnym, od zabezpieczenia noclegu, wyżywienia, odzieży, poprzez pomoc medyczną, prawną, psychologiczną, a także różne formy aktywizacji społecznej i zawodowej osób długotrwale bezdomnych oraz zagrożonych eksmisją.

3.3.2. Program budownictwa mieszkań dla osób wymagających pomocy socjalnej

Jednym z najważniejszych aspektów integracji społecznej jest zapewnienie osobom odpowiednich warunków mieszkaniowych. W latach 2004-2006, realizowane będą programy lokali socjalnych³⁴, których celem będzie wsparcie finansowe gmin na przedsięwzięcia związane z budową, remontem lub przebudową budynków mieszkalnych, adaptacją budynków mieszkalnych oraz dostosowaniem budynków niemieszkalnych, w wyniku czego powstałyby lokale socjalne, noclegownie lub domy dla bezdomnych.

Wsparcie w formie przyznania pobytu w mieszkaniu chronionym będzie dostępne w szczególności dla osób z zaburzeniami psychicznymi, osób opuszczających rodzinę zastępczą,

³³ Spółdzielnie socjalne zostały wprowadzone do polskiego systemu polityki społecznej ustawą o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. z 2004 r. Nr 99 poz. 1001), która zmieniając ustawę prawo spółdzielcze z 1982 r. (Dz. U. z 2003 r. Nr 188 poz. 1848), wprowadziła w tytule II ustawy, dział V „spółdzielnie socjalne” (art. 203a – 203d), regulujący zasady tworzenia i funkcjonowania spółdzielni socjalnych.

³⁴ Ustawa z dnia 29 kwietnia 2004 r. o finansowym wsparciu tworzenia w latach 2004-2006 lokali socjalnych, noclegowni i domów dla bezdomnych. Rządowy program budownictwa mieszkań dla osób wymagających pomocy socjalnej z lipca 2003 r.

placówkę opiekuńczo-wychowawczą, młodzieżowy ośrodek wychowawczy, zakład dla nieletnich oraz uchodźców. Ideą takich mieszkań jest zapewnienie lokalu dla osób, które ze względu na trudną sytuację życiową, wiek, niepełnosprawność lub chorobę potrzebują pomocy w funkcjonowaniu w codziennym życiu, ale nie wymagają usług w zakresie całodobowej opieki.

Po okresie pilotażu przewiduje się przygotowanie i przyjęcie systemowej *Ustawy o domach socjalnych* regulujących standardy poszczególnych typów domów, budowanie domów socjalnych oraz ich eksploatację. Kierunek drugi programu to działania skierowane do osób zagrożonych utratą mieszkania z przyczyn ekonomicznych.

Działanie 3.4. Wsparcie dla osób starszych

3.4.1. Rozwój pomocy środowiskowej

W latach 2004-2006 oczekiwany jest rozwój alternatywnych form pobytu w placówkach opieki całodobowej, jak na przykład usług opiekuńczych. Bodźcem zachęcającym gminy do poszukiwania innych form opieki dla osób wymagających wsparcia jest nałożenie na gminy obowiązku partycypowania w kosztach utrzymania mieszkańców ponadgminnych domów pomocy społecznej.

3.4.2. Ubezpieczenia pielęgnacyjne

Wraz ze zmianami demograficznymi wzrastać będzie rola środowiskowego wsparcia pielęgnacyjnego osób starszych. Niezbędne jest stworzenie systemowych regulacji określających stabilne zasady finansowania tych świadczeń. W 2005 roku rozpoczną się prace nad przygotowaniem rozwiązań w zakresie ubezpieczenia pielęgnacyjnego, które mogłyby zostać przyjęte w 2006 r. i wdrożone do 2007.

Działanie 3.5. Ochrona prawna osób dyskryminowanych

Działania w obszarze ochrony prawnej osób dyskryminowanych są inicjowane przez Ministra Sprawiedliwości we współpracy z Policją. Ponadto Komenda Główna Policji będzie kontynuować współpracę z organizacjami pozarządowymi, których celem jest pomoc w następujących obszarach:

- ochrona dzieci – ofiar przestępstw (wspólnie z Fundacją *Dzieci Niczyje*);
- wydanie „Polskiej Karty Praw Ofiary” (wspólnie z *Ogólnopolskim Forum Ofiar Przestępstw*);
- współpraca z organizacjami społecznymi w zakresie pracy z ofiarami gwałtów i przemocy w rodzinie.

Obecnie opracowywany jest także *Program Pomocy Ofiarom Przestępstw*, organizowany pod auspicjami Rzecznika Praw Obywatelskich i Ministra Sprawiedliwości, przy współudziale Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji.

W *Krajowym Programie Działań na Rzecz Kobiet* przewidziano działanie kierunkowe, dzięki któremu będzie wdrażana i upowszechniana wiedzy na temat międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka, a także aktywne uczestnictwo Polski w międzynarodowych projektach dotyczących wyrównywania szans. Główny cel to zagwarantowanie przestrzegania zasady równości i niedyskryminacji kobiet w prawie krajowym i respektowanie jej w praktyce. Inne działania będą zmierzać do eliminacji nierównego traktowania we wszystkich obszarach prawa, a także w ramach uprawnień

ubezpieczeniowych i emerytalnych oraz monitorowanie respektowania zasady równości płci w orzecznictwie sądów. Podejmowane będą także działania w kierunku rozwijania świadomości prawnej w zakresie równego traktowania kobiet i mężczyzn, w szczególności wśród pracowników administracji publicznej. Przewidziano także działania zmierzające do przeciwdziałania i eliminowania przemocy wśród kobiet. W ramach projektu *Promocja antydyskryminacyjnych przepisów prawa pracy* (SPO RZL Działanie 1.6) ma powstać szereg kompleksowych materiałów informacyjnych.

Działanie 3.6. Integracja uchodźców

Mimo niezbyt licznej jeszcze grupy cudzoziemców otrzymujących status uchodźcy w Polsce, zjawisko to będzie przyjmować tendencję wzrostową. W związku z tym zaplanowano doprecyzowanie sposobu realizacji oraz monitorowania przebiegu procesu integracji uchodźców. Integracja dotyczy tylko tych uchodźców, którzy nie posiadają współmałżonka, który jest obywatelem polskim. Otrzymywana przez uchodźców pomoc ma postać szkoleń, nauki języka, ubezpieczenia zdrowotnego, adaptacji w środowisku, pracy i realizowana jest w ramach indywidualnego programu integracji uzgodnionego pomiędzy powiatowym centrum pomocy rodzinie a uchodźcą, określającego czas trwania procesu integracji, wysokość, zakres i formy pomocy, w zależności od indywidualnej sytuacji życiowej uchodźcy i jego rodziny.

Ponadto uchodźcy stanowią jedną z grup docelowych Działania 1.5 SPO RZL oraz Tematów PIW EQUAL.(Temat 5/I zakłada m. in. dostosowanie systemu pomocy do potrzeb osób ubiegających się o status uchodźcy w zakresie nauki języka, szkoleń zawodowych, informacji o kulturze, prawach i obowiązkach, a także możliwościach zatrudnienia; wzmocnienie instytucji państwowych i organizacji pozarządowych realizujących politykę państwa w tym zakresie pomocy osobom ubiegającym się o status uchodźcy oraz transfer dobrych rozwiązań w tym zakresie dzięki współpracy ponadnarodowej).

Działanie 3.7. Integracja mniejszości narodowych

W maju 2004 r. Rada Ministrów przyjęła *Krajowy Program Przeciwdziałania Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i Związanej z Nimi Nietolerancji*. W ramach programu, realizowanego przy współpracy władz rządowych, samorządowych oraz organizacji pozarządowych będą podejmowane działania w obszarze edukacji, prawa oraz o charakterze prewencyjnym. Zainicjowane zostaną też prace badawcze mające na celu określenie skali zjawisk ksenofobii i rasizmu, w tym antysemityzmu.

Ponieważ w Polsce problem wykluczenia mniejszości narodowych i etnicznych dotyka niemal wyłącznie społeczności Romów, od 2004 r. podjęte będą intensywne działania zmierzające do integracji tej grupy, wynikające z przyjętego 19 sierpnia 2003 r. przez Radę Ministrów *Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce*³⁵.

Koordynatorem programu jest Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji, zaś nadzór nad realizacją sprawować będą wojewodowie (w zakresie zadań regionalnych) oraz Minister Edukacji Narodowej i Sportu (w zakresie edukacji). W programie uczestniczą instytucje rządowe, jednostki samorządu terytorialnego (głównie gminy), organizacje pozarządowe - w tym romskie i przedstawiciele społeczności romskiej. W celu zapobiegania ewentualnym

³⁵ Większość umieszczonych w programie działań została sprawdzona w trakcie realizacji *Pilotażowego programu działania na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim na lata 2001-2003* i będzie kontynuowana w trakcie programu ogólnopolskiego.

nieporozumieniom, programem objęto również osoby najbiedniejsze pochodzenia nie-Romskiego, które zamieszkują społeczności lokalne, w których uruchomiono program.

Program obejmuje osiem obszarów działań:

- przeciwdziałanie bezrobociu [m.in. poprzez szkolenia, poradnictwo zawodowe];
- poprawa stanu zdrowia [m.in. poprzez promocję zdrowia, zachęcanie kobiet do monitorowania ciąży, zatrudnienie pielęgniarek środowiskowych pochodzenia romskiego];
- poprawa sytuacji bytowej, w szczególności mieszkaniowej Romów [m.in. poprzez remonty mieszkań, rozbudowę instalacji sanitarno-technicznych, wsparcie rzeczowe];
- poprawa bezpieczeństwa społeczności romskiej [przeciwdziałanie przestępstwom popełnianym na tle etnicznym, przypadkom dyskryminacji];
- poprawa poziomu wykształcenia wśród Romów [m.in. poprzez zwiększenie współczynnika ukończenia szkoły, powołanie nauczycieli i asystentów wspierających edukację dzieci romskich, dofinansowanie nauki, zakupu przyborów szkolnych i stypendiów, kompleksowe działania obejmujące pracę z rodzicami i specjalistami typu pedagog czy psycholog];
- integracja Romów poprzez edukację obywatelską;
- pomoc w podtrzymaniu romskiej tożsamości etnicznej i rozwoju kultury romskiej;
- poprawa stanu wiedzy na temat społeczności romskiej wśród nie-romskiej większości, a w konsekwencji poprawa wizerunku Romów w społeczeństwie polskim oraz zmiana negatywnych stereotypów.

Realizacja programu przewidziana jest do 2014 r., z możliwością kontynuacji. Program zostanie sfinansowany głównie ze środków budżetu państwa (w maju 2004 r. została uruchomiona rezerwa celowa) wspartych środkami samorządów terytorialnych i organizacji pozarządowych.

Do innych inicjatyw należy , przygotowana i przyjęta w 2002 r. *Strategia rozwoju oświaty mniejszości litewskiej w Polsce*. Mniejszości narodowe stanowią również jedną z grup docelowych w ramach Tematów PIW EQUAL.

Działanie 3.8. Integracja byłych więźniów

Rada Główna ds. Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym została powołana przez Prezesa Rady Ministrów, a Minister Sprawiedliwości jest z urzędu Przewodniczącym wspomnianej Rady. Rada, jako organ opiniotwórczo-doradczy Ministra, koordynuje współdziałanie organów państwowych i przedstawicieli społeczeństwa w zapobieganiu przestępczości i wykonywaniu orzeczeń oraz w celu świadczenia pomocy. W 2004 r. Rada planuje organizować programy z zakresu szeroko rozumianej edukacji, z także konferencje z udziałem podmiotów rządowych i samorządowych zajmujących się readaptacją społeczną skazanych. Minister udziela także wsparcia finansowego dla funduszu pomocy postpenitencjarnej, który wspomaga instytucje wspierające integrację byłych więźniów.

Ministerstwo Sprawiedliwości i Centralny Zarząd Służby Więziennej aktualizują bazę danych o wszystkich organizacjach pozarządowych realnie i efektywnie współdziałających z więziennictwem na rzecz społecznej readaptacji skazanych (obecnie jest to kilkaset organizacji w całej Polsce). Informacja ta jest udostępniana sądom okręgowym i sędziom orzekającym w sprawach karnych. Za pośrednictwem Ministra Sprawiedliwości organizacje pozarządowe będą informowane o możliwości realizacji programów finansowanych z

Europejskiego Funduszu Społecznego (głównie działanie 1.5). Byli więźniowie są też jedną z grup docelowych PIW EQUAL oraz Działania 1.5 SPO RZL.

Priorytet 4. Rozwój służb społecznych oraz instytucjonalny rozwój usług społecznych i ich koordynacji

Działanie 4.1. Rozwój i reforma służb społecznych

4.1.1. Rozwój i integracja służb społecznych

Wysokie bezrobocie, przede wszystkim o charakterze strukturalnym i wynikające z niego ryzyko wykluczenia społecznego, wymaga działań dostosowanych do potrzeb poszczególnych grup, zagrożonych ryzykiem wysokiego bezrobocia i niskiej zatrudnialności. Podstawową rolę we wsparciu zatrudnienia tych grup odgrywają służby zatrudnienia, których działanie koordynowane jest przez władze samorządowe. Działanie służb zatrudnienia musi być wsparte przez służby pomocy społecznej, działania rehabilitacyjne podejmowane przez instytucje ubezpieczeń społecznych oraz PFRON. W latach 2004-2006, planowane są:

- reforma publicznych służb zatrudnienia, w tym rozbudowa sieci doradztwa zawodowego, w szczególności dla osób niepełnosprawnych;
- wsparcie instytucji pomocy społecznej (w tym organizacji pozarządowych);
- budowa Centrów Integracji Społecznej i rozwoju zatrudnienia socjalnego, na bazie przyjętej w 2003 r. *Ustawy o zatrudnieniu socjalnym*;

Istotnym elementem zmierzającym do zmniejszania problemu jawnego i ukrytego bezrobocia na wsi są działania podejmowane w ramach Sektorowych Programów Operacyjnych *Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich*. Zaplanowane tam działania mają na celu organizację szkoleń, doradztwa rolniczego, różnicowania działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań, ułatwianie startu młodym rolnikom.

Ponadto przewiduje się wdrożenie do roku 2005 nowego zintegrowanego systemu kształcenia pracowników socjalnych, pracowników służb zatrudnienia i pomocy osobom niepełnosprawnym na poziomie wyższym zawodowym w publicznych *Kolegiach Pracowników Służb Społecznych*. Dodatkowym elementem będzie wspólny system szkolenia ustawicznego pracowników służb społecznych.

4.1.2. Rozwój służb pomocy społecznej

W obszarze pomocy społecznej obecnie istotne jest, aby w większym stopniu umożliwić pracownikom socjalnym podejmowanie z osobami i rodzinami aktywnej współpracy, która przyczyni się do rzeczywistego zapobiegania i przeciwdziałania problemom oraz zwiększenia ich samodzielności i szans na wychodzenie z ubóstwa. Założono, iż do końca 2010 roku na 2000 mieszkańców będzie przypadać 1 pracownik socjalny. Ponadto konieczne jest wzmocnienie roli pracownika socjalnego jako profesjonalisty działającego na rzecz pełniejszej integracji społecznej osób ubogich i wykluczonych społecznie. W tym celu zaplanowano opracowanie projektu ustawy o zawodzie pracownika socjalnego, co ma przyczynić się do poprawy prestiżu i efektywności pracy wykonywanej przez tę grupę zawodową. W przyszłości miejscem pracy pracownika socjalnego będą nie tylko jednostki organizacyjne publicznej pomocy społecznej, ale także jednostki organizacyjne niepublicznej pomocy społecznej. Oznacza to możliwość poprawy standardów wykonywania szeroko rozumianej pracy socjalnej.

Działania zmierzające do tych celów są uwzględnione w SPO RZL (Działanie 1.5) oraz Inicjatywie Wspólnotowej EQUAL.

4.1.3. Poprawa dostępności i jakości pracy socjalnej

Ze strony systemu pomocy społecznej, wprowadzane są elementy aktywizujące, w postaci kontraktów socjalnych, określających prawa i obowiązki osoby ubiegającej się o pomoc oraz obowiązki pracownika socjalnego, mające prowadzić do przezwyciężenia trudnej sytuacji życiowej oraz wychodzenia danej osoby (rodziny) z kręgu świadczeniobiorców pomocy społecznej. Praktyce kontraktów socjalnych powinno towarzyszyć dążenie samorządów gmin do zatrudniania coraz większej liczby, coraz lepiej przygotowanych zawodowo pracowników socjalnych. Jest to warunkiem koniecznym do poprawy efektywności pomocy społecznej w realizacji takich funkcji, jak profilaktyka i aktywizowanie osób ubogich i wykluczonych społecznie.

Działanie 4.2. Rozwój usług społecznych umożliwiających integrację społeczną

4.2.1. Informacja obywatelska

Ustawa o pomocy społecznej nałożyła jako zadanie własne na powiat obowiązek udzielania informacji o prawach i uprawnieniach. Zadanie to w dużej mierze powinno być realizowane za pośrednictwem organizacji pozarządowych. Zgodnie z Narodową Strategią Integracji Społecznej przewiduje się objęcie w 2010 roku wszystkich gmin siecią punktów informacji obywatelskiej. Realizacja tego zadania została przewidziana na lata 2005 i 2006 r. Planowany jest również projekt umożliwienia pełnego dostępu przez Internet do aktualnych aktów prawnych.

4.2.2. Dostęp do prawa

Ze względu na wysokie ceny usług, wielu osób nie stać na skorzystanie z porady prawnej. Ograniczony dostęp do korporacji i stowarzyszeń, w szczególności w przypadku radców prawnych i adwokatów sprawia, że koszty ich usług są wygórowane. Należy podkreślić, że ceny porad prawnych różnią się w skali regionalnej – najwyższe są w Warszawie; w innych rejonach ceny są bardziej przystępne.

Aby poprawić dostęp do prawa, funkcjonuje system poradnictwa obywatelskiego, w ramach którego Biura Porad Obywatelskich informują o prawach, uprawnieniach i obowiązkach. W każdym polskim sądzie można uzyskać bezpłatnie informacje z zakresu prawa. Osoby ze szczególnie trudną sytuacją finansową mogą skorzystać z opcji adwokata z urzędu. Ponadto, takie osoby mają możliwość uzyskania zwrotu kosztów procesu. Inną metodą wspierania dostępu do systemu prawnego jest zapewnienie wszystkim obywatelom bezpłatnych usług sądów pracy.

Niezbędne są działania na rzecz upowszechnienia dostępu do informacji prawnej dla obywateli. Utrudniony dostęp do ujednoliconych tekstów aktów prawnych oraz do systemów informacji prawnej owocuje upadkiem kultury prawnej w społeczeństwie oraz utratą zaufania obywateli do państwa.

4.2.3 Budowa społeczeństwa informacyjnego

Jednym z priorytetowych zadań, realizowanym przez Ministerstwo Nauki i Informatyzacji, jest wdrażanie *Strategii Informatyzacji Rzeczypospolitej Polskiej – ePolska na lata 2004-2006*. Jednym z jej celów jest zapobieganie wykluczeniu społecznemu poprzez zapewnienie technicznych możliwości pełnego uczestnictwa w społeczeństwie informacyjnym osobom ze „średniego pokolenia” wymagającym doksztalcenia oraz osobom niepełnosprawnym.

Głównymi metodami oddziaływania są e-learning, promowanie telepracy, praktykowanie i rozpowszechnianie zwyczaju „dobrych praktyk” na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym. Kolejnym zadaniem jest realizacja programu IKONKA, który ma zapewnić obywatelom tani, łatwy i powszechny dostęp do Internetu poprzez tworzenie publicznych punktów dostępu do Internetu – tzw. czytelní internetowych - w każdej gminie (np. w bibliotekach i gminnych ośrodkach kultury).

Tworzona będzie również *Polska Biblioteka Internetowa* (PBI), która powinna wesprzeć dostęp do wiedzy dla mieszkańców małych miasteczek, wsi i innych regionów oddalonych od ośrodków akademickich i kulturalnych, jak również pomóc studentom i naukowcom w gromadzeniu niezbędnej bibliografii. PBI pozwoli również Polakom przebywającym za granicą na utrzymywanie kontaktu z krajem, jego tradycją i kulturą oraz bogatym dorobkiem literackim i naukowym.

Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu od 1992 r. realizuje programy, których celem jest informatyzacja i komputeryzacja szkół: *Pracownia internetowa w każdej gminie* (1998-1999), *Pracownia internetowa w każdym gimnazjum* (1992-2002), *Pracownia internetowa w każdej szkole* (od 2001). Ten ostatni program będzie kontynuowany tak, aby zapewnić jak najszerszy dostęp do Internetu dla dzieci i młodzieży na każdym poziomie kształcenia (w 2002 r. ponad 60% szkół posiadało komputery i odsetek ten wzrastał). Celem działania jest osiągnięcie poziomu nasycenia szkół komputerami porównywalnego z krajami UE. Istotnym elementem tego procesu jest także podnoszenie kwalifikacji nauczycieli wszystkich przedmiotów w zakresie technologii informatycznych.

W okresie 2004-2006 realizowany będzie rządowy program *Narodowa strategia szerokopasmowego dostępu do Internetu na lata 2004 – 2006*. Program ten ma zwiększyć o co najmniej 300 tysięcy liczbę użytkowników szerokopasmowego dostępu do Internetu i spowodować przyłączenie 43,9 tys. szkół, bibliotek i szkół wyższych zwłaszcza na obszarach wiejskich.

Ponadto jednym z celów PIW EQUAL jest włączenie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w rozwój społeczeństwa informacyjnego.

4.2.4. Dostęp do kultury

Średniookresowe cele w obszarze kultury na poziomie krajowym określa *Narodowa Strategia Rozwoju Kultury 2004-2013*, która będzie wspierać zrównoważony rozwój i wspieranie kultury w regionach. Obszarami priorytetowymi w strategii z perspektywy integracji społecznej są promocja czytelnictwa i wsparcie sektora książek oraz wydawnictw, a także ochrona dziedzictwa kulturowego, w tym ochrona i rewaloryzacja zabytków.

Od 1999 r. ciężar prowadzenia polityki kulturalnej spoczywa na administracji samorządowej. Ze względu na sytuację finansową tych jednostek, w realizacji zadań związanych z rozwojem kultury widać liczne niedostatki, co prowadzi do obserwowanego w ostatnich latach zmniejszania liczby placówek kulturalnych, w szczególności na obszarach wiejskich. Aby zapobiec degradacji kulturalnej na obszarach wiejskich i w małych miasteczkach, Minister Kultury będzie kontynuował dofinansowywanie na tych obszarach działań obejmujących akcje i wydarzenia kulturalne realizowane przez samorządy gminne i powiatowe oraz samorządowe instytucje kultury, towarzystwa regionalne, folklorystyczne, zakup książek do bibliotek, sprzętu dla muzeów i towarzystw regionalnych. Głównym instrumentem finansowym będą dotacje celowe ze środków budżetu państwa, a także wpływy z dopłat do stawek w grach losowych, stanowiących monopol państwa. Dotacje celowe przeznaczone będą również na dofinansowanie takich inicjatyw jak: likwidowanie barier architektonicznych, komunikacyjnych (w tym telekomunikacyjnych), promocja i

udostępnianie dóbr kultury dla osób niepełnosprawnych, prowadzenie bibliotek książki mówionej i brajlowskiej dla niewidomych i słabowidzących. Działania te wsparte są także przez programy dla osób niepełnosprawnych realizowane ze środków PFRON. Należy do nich program *Papirus*, którego celem jest wspieranie publikacji i wydawnictw dotyczących osób niepełnosprawnych, umożliwiający włączenie osób z dysfunkcjami do uczestnictwa w życiu publicznym, społecznym, zawodowym, kulturalnym i artystycznym, integrowanie tych osób i usuwanie istniejących barier psychologicznych (program realizowany będzie do końca 2004 r.)

Prowadzone będą w dalszym ciągu działania wspierające aktywność kulturalną mniejszości narodowych i etnicznych (festiwale, panele, publikacja książek, czasopism, koncertów, konkursów itp.). Wsparcie takie udzielane jest organizacjom pozarządowym mniejszości ukraińskiej, białoruskiej, litewskiej, czeskiej, ormiańskiej, niemieckiej rosyjskiej, słowackiej, żydowskiej, tatarskiej, karaimejskiej, łemkowskiej i romskiej.

4.2.5. Rewitalizacja przestrzeni miejskich

Działania na rzecz integracji społecznej obejmować będą także działania na rzecz rewitalizacji społeczno – gospodarczej przestrzeni miejskiej. Zdegradowana przestrzeń urbanistyczna oraz powstawanie obszarów o szczególnie wysokich wskaźnikach biedy i ubóstwa, dających się wyodrębnić przestrzennie³⁶, musi spotkać się z polityką państwa skierowaną na zwalczanie tych niekorzystnych zjawisk.

Priorytetami polityki rewitalizacji powinna być zarówno odnowa substancji mieszkaniowej i infrastruktury komunalnej, jak też wspieranie spójności i solidarności społecznej na terenach zagrożonych degradacją. Planowana jest kontynuacja programów rewitalizacyjnych³⁷, nakierowanych nie tylko na remonty budynków i infrastruktury komunalnej (wymiana wodociągów, sieci gazowej, remonty fasad budynków i mieszkań, a także chodników, dróg i oświetlenia ulicznego), ale też na tworzenie nowych miejsc pracy (których powstanie kilkaset) oraz usług społecznych (przekazanie obiektów przemysłowych organizacjom pozarządowym oraz przeznaczenie ich części na zaplecze zakładu pracy socjalnej) i komunikacyjnych (w tym powszechny dostęp do Internetu). Programy rewitalizacyjne mogą być finansowane ze Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego.

4.2.6. Dostęp do transportu

Pogorszenie się infrastruktury transportowej w Polsce, a także obserwowany wzrost kosztów transportu jest jedną z przyczyn ograniczonej mobilności siły roboczej w Polsce. Czynniki te utrudniają aktywizację dla osób bezrobotnych.

Dzięki *Strategii Rozwoju Infrastruktury Transportu na lata 2004-2006* i dalsze będą realizowane działania mające na celu poprawę dostępności głównych aglomeracji miejskich w Polsce, stanowiących ważne ośrodki wzrostu gospodarczego; wspomaganie rozwoju regionów, poprawa bezpieczeństwa w transporcie. Działania te będą podejmowane w ramach Funduszu Spójności i SPO-Transport i będą uzupełnione poprzez działania na poziomie regionalnym w ramach ZPORR. Ponadto w latach 2007-2013 podejmowane będą działania

³⁶ por. Warzywoda – Kruszyńska, W. „Zjawisko biedy dzieci a zagrożenie wykluczeniem społecznym w przyszłości. Mapa biedy – rozmieszczenie i zakres biedy wśród dzieci na terenie województwa łódzkiego.”, Instytut Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego.

³⁷ Programy rewitalizacyjne realizowano m. in. w Bytomiu, Bielsku-Białej, Głogowie, Krakowie i Płocku, a także w Jaworznie, w dzielnicy Pieczęta. Na szczególną uwagę zasługuje projekt rewitalizacji dzielnicy Stare Bronowice i Kościelnik w Lublinie. United Nations Center for Human Settlements (UNCHS) w trakcie konferencji HABITAT II w Istambule uznał ten projekt za najlepszą praktykę. Projekt realizował Urząd Miejski w Lublinie, przy współpracy Forum Rewitalizacji i konsultantów z Harvardu, Instytutu IRS z Erkner (Niemcy) oraz Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska.

zmierzające do wypracowania programów zwiększenia mobilności siły roboczej, poprzez określenie strategii budowy sieci transportowej wspomagającej podejmowanie pracy poza miejscem zamieszkania³⁸.

Organizowanie i dotowanie regionalnych przewozów wykonywanych w ramach obowiązku służby publicznej należy do zadań własnych samorządu województwa, a środki finansowe na te zadania określa corocznie ustawa budżetowa. Oznacza to, że od inicjatywy władz samorządowych bądź regionalnych zależą wszelkie działania sprzyjające tworzeniu nowych, istotnych połączeń komunikacyjnych w danym regionie czy aglomeracji.

Działanie 4.3. Koordynacja i ewaluacja działań w zakresie integracji społecznej

4.3.1. Tworzenie prawnego systemu programowania i ewaluacji krajowej polityki integracji społecznej

Od 2005 r. planuje się uregulować zasady kreowania, realizacji i oceny działań w zakresie przeciwdziałania ubóstwu, wykluczeniu społecznemu i integracji społecznej (na podobnych zasadach jak zostało to rozwiązane w odniesieniu do *Krajowego Planu Działania na Rzecz Zatrudnienia*). Nowa regulacja powinna określić zasady przygotowania kolejnych krajowych programów na rzecz integracji społecznej i ich ewaluacji, określając przy tym zasady społecznej oceny tych programów oraz osiągniętego postępu działań priorytetowych.

Planowane jest powstanie *Krajowego Obserwatorium Ubóstwa i Wykluczenia Społecznego* jako niezależnego zespołu instytucji naukowych, finansowanych ze środków publicznych. Zadaniem obserwatorium ma być bieżąca analiza wskaźników dotyczących wykluczenia społecznego, stanowiących podstawę działań na rzecz realizacji integracji społecznej.

4.3.2. Programowanie lokalnej polityki społecznej

Ustawa o pomocy społecznej nałożyła od maja 2004 r. na gminy i powiaty zadanie opracowania i realizacji gminnej i powiatowej strategii rozwiązywania problemów społecznych ze szczególnym uwzględnieniem programów pomocy społecznej, profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych i innych, których celem jest integracja osób i rodzin z grup szczególnego ryzyka.

Województwa samorządowe otrzymały zadanie opracowania, aktualizowania i realizacji strategii wojewódzkiej w zakresie polityki społecznej będącej integralną częścią strategii rozwoju województwa obejmującej w szczególności programy: przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu, wyrównywania szans osób niepełnosprawnych, pomocy społecznej, profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych, współpracy z organizacjami pozarządowymi - po konsultacji z powiatami. Programy powiatowe powinny być konsultowane z gminami, zaś wojewódzkie z powiatami. Przewiduje się, że do 2010 roku we wszystkich gminach, powiatach i województwach zostaną wdrożone strategie lokalne. W tym celu w 2004 i 2005 r. zostaną wdrożone zintegrowane działania promocyjne i edukacyjne mające na celu wsparcie samorządów w samodzielny tworzeniu lokalnych strategii. Dodatkowym wsparciem oraz płaszczyzną koordynacji działań powinny być projekty w ramach PIW EQUAL, w których aktywną rolę powinny pełnić jednostki samorządu terytorialnego.

³⁸ Znalazło to odzwierciedlenie w przyjętych przez Radę Ministrów *Założeniach do Narodowego Planu Rozwoju na lata 2007-2013*.

Rozdział 4. Rozwiązania instytucjonalne

4.1. Sposób tworzenia Krajowego Planu Działania na rzecz Integracji Społecznej na lata 2004 - 2006

W celu stworzenia *Krajowego Planu Działania na rzecz Integracji Społecznej na lata 2004 – 2006* (KPD), powołano specjalną grupę roboczą składającą się z przedstawicieli administracji rządowej – Ministerstw w których obszarze działań występuje problem integracji społecznej. Wiodącą rolę pełniło Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej (od maja 2004 r. – Ministerstwo Polityki Społecznej). Współpraca nawiązana pomiędzy instytucjami zaowocowała uzyskaniem potrzebnych informacji dotyczących mobilizacji wszystkich odpowiednich instytucji do walki z wykluczeniem społecznym.

Grupa robocza do KPD współdziałała z *Zespołem Zadaniowym ds. Reintegracji Społecznej*, który to Zespół został powołany w kwietniu 2003 r. przez Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej w celu stworzenia Narodowej Strategii Integracji Społecznej.

W maju 2004 roku, zorganizowano konferencję, która rozpoczęła proces społecznych konsultacji dokumentu. Brali w niej udział przedstawiciele Ministerstw wchodzących w skład grupy roboczej do KPD oraz reprezentanci samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych. Obecni byli również przedstawiciele Komisji Europejskiej i ekspert z Finlandii, który przedstawił doświadczenia fińskie związane z przygotowaniem KPD/Integracja. W konferencji wzięli również udział przedstawiciele mediów w celu rozpowszechnienia informacji i zwiększenia świadomości obywatelskiej co do postępującego procesu europejskiej integracji społecznej oraz związanych z tym działań podejmowanych w Polsce.

W czerwcu 2004 roku, Ministerstwo Polityki Społecznej ogłosiło konkurs na *Przykład Dobrej Praktyki*, do udziału w którym zachęcono partnerów społecznych, którym udało się zaplanować i zorganizować zadania służące integracji społecznej. Zwycięskie inicjatywy zostały przedstawione w ostatnim rozdziale Krajowego Planu Działania na rzecz Integracji Społecznej na lata 2004-2006.

Konsultacje społeczne dokumentu były kontynuowane przy pomocy specjalnie w tym celu stworzonej strony internetowej. Strona ta była poświęcona przede wszystkim Krajowemu Planowi Działania na rzecz Integracji Społecznej na lata 2004-2006, ale informacje na niej dotyczyły też europejskiego wymiaru integracji społecznej i tworzeniu Wspólnego Memorandum na rzecz Integracji Społecznej.

4.2. Charakterystyka trzeciego sektora w Polsce

Po dynamicznym rozwoju w połowie lat 90-tych, wielkość sektora pozarządowego, zmniejszyła się³⁹. Po 1989 roku powstało 94,9% obecnie funkcjonujących organizacji, a 26,5% z nich ma mniej niż 3 lata. W 1995 roku aż 13% Polaków należało do jakiejś organizacji pozarządowej, a w 2002 tylko 10%. Według ostatnich badań sektora pozarządowego, w Polsce zarejestrowanych jest prawie 42 tysiące organizacji pozarządowych, z czego większość stanowią stowarzyszenia. Z danych pochodzących z

³⁹ Dane zawarte w rozdziale 4 obejmują organizacje pozarządowe według tzw. wąskiej definicji (bez uwzględnienia związków zawodowych, partii politycznych, komitetów rodzicielskich, związków wyznaniowych czy ochotniczej straży pożarnej). Dane na podstawie badania przeprowadzonego na reprezentatywnej próbie organizacji pozarządowych, zrealizowanego w 2002 roku przez Stowarzyszenie Klon/Jawor „Organizacje Pomocy Społecznej - Profil statystyczny”.

badania KLON/JAWOR⁴⁰ wynika, że aktywnie działa jedynie 58% wszystkich fundacji i stowarzyszeń, 10% organizacji zaprzestało działalności i jest w trakcie wyrejestrowywania się lub w praktyce zaprzestały działalności, zaś losów 30% organizacji nie udało się ustalić, mogą więc one prowadzić mało rozwiniętą działalność lub obecnie wcale jej nie prowadzą.

Z badania wynika, iż najwięcej organizacji działa w obszarach: sport, rekreacja, turystyka, wypoczynek – 36,5%, zaś 4,6% organizacji zajmowało się pomocą społeczną, samopomocą i działalnością charytatywną. Według badań Głównego Urzędu Statystycznego, w 2001r. 19% przychodów organizacji pozarządowych pochodzi z transferów ze środków publicznych (w porównaniu z 24% w 1997r.), istotne i rosące są przychody z darowizn od osób prywatnych (10,3%), zaś darowizny od przedsiębiorstw spadły z 8,3% w 1997r. do 6,2% w 2001 roku. W Polsce, ważnym źródłem przychodu sektora non-profit są tzw. przychody własne (60,4%), w tym głównie dochody z działalności gospodarczej (30,4%).

Organizacje pozarządowe bazują przede wszystkim na pracy wolontariatu. Aż 46,5% organizacji nie zatrudniało żadnych pracowników, którzy byli wynagradzani za swoją pracę. Ponad $\frac{1}{5}$ organizacji zatrudnia od 1 do 5 pracowników, a 18,9% zatrudnia ponad 5 pracowników.

W badaniu przeprowadzonym przez KLON/JAWOR, 17,2% organizacji pozarządowych wskazało, że pomoc społeczna, samopomoc i działalność charytatywna to jeden z trzech głównych pól działania, zaś 4,3% wskazało ten obszar jako pierwszy. Większość organizacji zajmujących się biedą i walką z wykluczeniem społecznym (73%) sygnalizowało problemy z pozyskiwaniem koniecznych do działalności środków finansowych i rzeczowych, a bez stałych środków pieniężnych organizacje te nie są w stanie budować i realizować długoterminowych strategii działania. Największy odsetek organizacji działających na polu pomocy społecznej dysponuje budżetem w granicach 10 tysięcy – 100 tysięcy (37,6%), a drugi największy udział przypada na organizacje pozarządowe, których budżet mieści się w granicach od 1 tysiąca do 10 tysięcy złotych (25,1%). Prawie $\frac{1}{3}$ przychodów tych organizacji pochodzi ze środków publicznych (rządowych i samorządowych), a reszta – z datków i darowizn.

Organizacje, które zajmują się promocją integracji społecznej, na ogół wychodzą ze swoją działalnością poza najbliższe sąsiedztwo. Nie odmawiają też pomocy nikomu, niezależnie od przyczyn problemu, ale też nie wyszukują osób potrzebujących pomocy. Wśród tych organizacji, tylko 27,6% należało do związku na poziomie krajowym czy regionalnym, a jedynie 6,8% na poziomie międzynarodowym.

Poza istniejącymi organizacjami pozarządowymi, ważnymi instytucjami świadczącymi pomoc biednym są kościoły i związki wyznaniowe. Beneficjenci traktują je jako dawcę dóbr rzeczowych, a nie jako źródło pomocy finansowej (zasiłków). Odbiorcy pomocy kościołów i związków wyznaniowych korzystają z niej doraźnie i otrzymują głównie odzież, żywność i lekarstwa. Podsumowując działania trzeciego sektora można stwierdzić, że:

- organizacje pozarządowe aktywnie przyczyniają się do walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym, nie oczekując w zamian finansowych korzyści z tej działalności,
- pomimo dynamicznego rozwoju sektora pozarządowego na początku lat 90-tych, w tej chwili organizacje rozwijają się w wolniejszym tempie niż sektor biznesowy i rządowy,

⁴⁰ Stowarzyszenie KLON/JAWOR jest organizacją badającą i wspierającą organizacje pozarządowe i inne inicjatywy obywatelskie.

- tempo rozwoju trzeciego sektora jest niewystarczające w porównaniu z potrzebami odbiorców ich pomocy,
- wśród samych organizacji, widoczna jest niechęć do zrzeszania się, choć powoli widać takie próby (np. WRZOS- Wspólnota Robocza Związków Organizacji Socjalnych, Ogólnopolska Federacja Organizacji Pozarządowych),
- nieobecność w życiu codziennym dialogu obywatelskiego przyczynia się do mniejszej aktywności trzeciego sektora niż to jest w krajach Unii Europejskiej,
- nastawienie władzy publicznej, różnych szczebli, massmediów i świata biznesu do organizacji pozarządowych nie zawsze jest przychylne,
- widoczny jest brak wzajemnej koordynacji działań między organizacjami, co stanowi ważny problem całego trzeciego sektora,
- widoczny jest brak społecznej świadomości co do potrzeby rozwoju obywatelskiej aktywności,
- pomimo niewielkich zasobów finansowych, organizacje pozarządowe działają efektywnie.

4.3. Instytucjonalne możliwości współpracy poziomej i pionowej

Współpraca wszystkich partnerów społecznych jest regulowana przedstawionymi niżej Ustawami i porozumieniami.

a) Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie z 2003 roku⁴¹. Przed wejściem ustawy w życie, współpraca organizacji pozarządowych z administracją państwową, jak i z samorządem na różnych szczeblach nie była określona jednolitym dokumentem. Do tego momentu, tylko część instytucji posiadała programy współpracy z organizacjami pozarządowymi (non-government organizations-NGOs).

Wspomniana Ustawa uregulowała współpracę między organami administracji publicznej i organizacjami pozarządowymi, która powinna się odbywać na zasadach partnerstwa, pomocniczości, suwerenności stron, efektywności, uczciwej konkurencji i jawności. Reguluje ona zagadnienia dotyczące: prowadzenia działalności pożytku publicznego przez organizacje pozarządowe, korzystania z tej działalności przez organy administracji publicznej w celu wykonywania zadań publicznych, uzyskiwania statusu organizacji pożytku publicznego oraz ich funkcjonowania, sprawowania nadzoru nad organizacjami pożytku publicznego, funkcjonowania Rady Działalności Pożytku Publicznego, wolontariatu. Ustawa nakłada obowiązek współpracy administracji publicznej z organizacjami pozarządowymi w sferze zadań publicznych. Za tworzenie warunków dla rozwoju organizacji pozarządowych, wolontariatu i innych podmiotów prowadzących działalność pożytku publicznego, a także za współpracę administracji publicznej z trzecim sektorem odpowiada Ministerstwo Polityki Społecznej.

Ustawa utworzyła Radę Działalności Pożytku Publicznego – ciało opiniotawczo-doradcze i pomocnicze przy ministrze właściwym ds. zabezpieczenia społecznego. Do zadań Rady należy m.in. wyrażanie opinii w sprawach dotyczących stosowania Ustawy, opiniowanie rządowych projektów aktów prawnych dotyczących działalności pożytku publicznego oraz wolontariatu, gromadzenie i analiza informacji o prowadzonych kontrolach i ich skutkach. Ponadto, Rada może udzielać pomocy w przypadku sporów między organami administracji

⁴¹ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. Nr.96, poz.873).

publicznej a organizacjami pożytku publicznego, informować o standardach prowadzenia działalności pożytku publicznego. Rada ma być nowym forum dialogu obywatelskiego.

Rada składa się z 10 przedstawicieli organów administracji (rządowej i samorządowej) oraz 10 przedstawicieli organizacji pozarządowych, związków i porozumień organizacji oraz podmiotów kościelnych, których cele statutowe obejmują prowadzenie działalności pożytku publicznego.

Ustawa uregulowała również status wolontariusza i uznała, że wolontariuszowi przysługują świadczenia zdrowotne na zasadach przewidzianych w przepisach o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym. Wolontariusz może wykonywać pracę na zasadach określonych w przepisach o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie i jednocześnie posiadać status osoby bezrobotnej.

Co więcej, Ustawa wprowadza możliwość przekazywania 1% podatku dochodowego przez osoby fizyczne na rzecz organizacji pożytku publicznego. Podatnik może zmniejszyć do 1% należny podatek dochodowy i wpłacić tę sumę na konto wybranej przez siebie organizacji, przy czym fakt ten należy wskazać w formularzu zeznania podatkowego. Po raz pierwszy, przekazanie 1% podatku było możliwe w 2004 roku (przy zeznaniu podatkowym za rok 2003). Wprawdzie małe organizacje nie miały pieniędzy na akcję promocyjną, ale z szacunków wynika, że 3% podatników skorzystało z tej możliwości, co przyniosło organizacjom pozarządowym kwotę 10 milionów złotych.

b) *Ustawa o zatrudnieniu socjalnym* z 2003 roku⁴² reguluje sposób powstawania i funkcjonowania Centrów Integracji Społecznej (CIS). Są to miejsca, gdzie odbywa się reintegracja zawodowa i społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, posiadających najmniejsze szanse na rynku pracy ze względu na niskie kwalifikacje zawodowe lub ich brak (więcej informacji: *Rozdział 3.2.1. Zatrudnienie socjalne*). Centra mogą być tworzone przez wójtów, burmistrzów, prezydentów miast, organizacje pożytku publicznego, a od czerwca 2004 roku również przez organizacje pozarządowe. Zadaniem CISów jest przyuczanie do pełnienia ról społecznych, kształcenie umiejętności zawodowych, nauka gospodarowania domowym budżetem.

Działalność Centrów będzie finansowana z dotacji pochodzących z dochodów własnych gmin, ale również z Europejskiego Funduszu Społecznego, Sektorowego Programu Operacyjnego - Rozwój Zasobów Ludzkich na lata 2004-2006, który przewiduje w Działaniu 1.5 wspieranie integracji zawodowej i społecznej grup szczególnego ryzyka. Warto podkreślić, iż zatrudnienie socjalne wpisuje się w realizację założeń Europejskiej Strategii Zatrudnienia.

c) *Ustawa z 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy* uregulowała zasady tworzenia partnerstw lokalnych jako instytucji realizujących inicjatywy partnerów rynku pracy, tworzonych na rzecz realizacji zadań określonych ustawą i wspieranymi przez organy samorządu terytorialnego. Ustawa uregulowała również zasady zlecania zadań publicznych służb zatrudnienia instytucjom samorządowym, organizacjom pozarządowym, związkom zawodowym i organizacjom pracodawców jak również komercyjnym agencjom zatrudnienia na zasadach analogicznych do zasad zawartych w ustawie o działalności pożytku publicznego.

d) *System dialogu społecznego* obejmuje przede wszystkim dialog w obszarze zbiorowych stosunków pracy i polityki społeczno-gospodarczej, czyli tradycyjny dialog z udziałem związków zawodowych, organizacji pracodawców oraz władz publicznych. Najważniejszymi

⁴² Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym, (Dz.U. 2003 Nr 122, poz.1143)

instytucjami w tym obszarze są Trójstronna Komisja ds. Społeczno-Gospodarczych (funkcjonująca na szczeblu krajowym) oraz Wojewódzkie Komisje Dialogu Społecznego (szczebel regionalny)⁴³. Ponadto, w pracach Komisji mogą uczestniczyć podmioty z głosem doradczym i przedstawiciele organizacji społecznych, a ostatnio zaproszono również – na zasadzie obserwatora – przedstawicieli organizacji konsumenckich oraz bezrobotnych

Do zadań Wojewódzkich Komisji Dialogu Społecznego należy prowadzenie dialogu społecznego w celu zachowania pokoju społecznego umożliwiającego równomierny rozwój danego regionu. Co więcej, Rada Ministrów w grudniu 1994 roku powołała Centrum Partnerstwa Społecznego „Dialog” i zobowiązała wojewodów do promocji idei dialogu społecznego na terenach samorządów terytorialnych oraz do monitorowania napięć społecznych w regionach.

W celu zaktywizowania przedstawicieli samorządu terytorialnego do czynnego udziału w dialogu społecznym oraz w celu nawiązania instytucjonalnej współpracy rządu i samorządu, powołano Komisję Wspólną Rządu i Samorządu Terytorialnego. Pełni ona rolę ciała opiniotwórczego, jak również jest miejscem rozstrzygania problemów dotyczących ustroju i działalności samorządu. Członkami Komisji są przedstawiciele wszystkich Ministerstw oraz po dwóch przedstawicieli z korporacji samorządowych. Dla sprawniejszego działania Komisji powołano 7 stałych zespołów problemowych i 2 doraźne.

W demokratycznym społeczeństwie organizacje pozarządowe stanowią znakomitą bazę dla rozwoju lokalnych społeczności, gdyż skupiają najaktywniejszych i najbardziej wrażliwych na sprawy społeczne obywateli danego środowiska. Niezbędne jest włączenie podmiotów pozarządowych w system funkcjonowania gminy/powiatu/województwa na zasadzie równoprawnego partnerstwa. W związku z tym było Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej we współpracy z Radą Działalności Pożytku Publicznego, opracowało dokument pt. „Zasady tworzenia programu współpracy jednostek samorządu terytorialnego z organizacjami pozarządowymi oraz z podmiotami, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie”.

Ponadto, zgodnie z *Ustawą o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych*⁴⁴ powołana została Krajowa Rada Konsultacyjna do Spraw Osób Niepełnosprawnych, która jest organem doradczym Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych. Stanowi ona forum współdziałania na rzecz osób niepełnosprawnych, a do zakresu jej działań należy m.in. przedstawianie propozycji przedsięwzięć zmierzających do integracji osób niepełnosprawnych ze społeczeństwem oraz rozwiązań służących zaspokajaniu potrzeb osób niepełnosprawnych, wynikających z faktu niepełnosprawności. W skład Krajowej Rady Konsultacyjnej do Spraw Osób Niepełnosprawnych wchodzi przedstawiciele organów administracji rządowej, samorządu terytorialnego oraz organizacji pozarządowych. Kadencja Rady trwa cztery lata.

Co więcej, od 2000 r. działa program PARTNER, który wspiera zadania realizowane przez organizacje działające na rzecz osób niepełnosprawnych. W ramach programu zawierane są porozumienia, które mają na celu podejmowanie kompleksowych działań z zakresu rehabilitacji, szkolenia, terapii, wspomaganie dostępu do pracy, kultury i sportu dla osób niepełnosprawnych, członków ich rodzin, opiekunów i wolontariuszy zaangażowanych w proces aktywizacji osób niepełnosprawnych. Realizacja programu przewidziana jest do 2005

⁴³ Ustawa o Komisji Trójstronnej z 6.07.2001r., Dz.U. 2001 nr 100 poz. 1080, (zmiana Ustawy – 18.12.2002r., Dz.U. 2002 nr 240 poz. 2056)

⁴⁴ Ustawa 27.08.1997r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, Dz. U. Nr 123, poz. 776 z późn. zm.

roku, ale nadal finansowane będą wymienione zadania w trybie programów lub zadań zleconych.

Zauważyć można zwiększającą się aktywność organizacji pozarządowych na polu kultury. Ich działalność częściowo kompensuje pogarszającą się kondycję publicznego sektora kultury. Prowadzą one bardzo szeroką działalność - od prowadzenia i utrzymywania bibliotek, świetlic, po organizację koncertów, festiwali, wydarzeń artystycznych, konkursów, przedstawień itp. Ich aktywność często kierowana jest do grup defaworyzowanych, młodzieży i dzieci z rodzin patologicznych oraz osób niepełnosprawnych, stanowiąc aktywne narzędzie socjalizacji, resocjalizacji i rehabilitacji.

Nowa *ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy* poszerzyła skład i rolę rad zatrudnienia i instytucji opiniodawczo-konsultacyjnych zajmujących się problematyką rynku pracy. Do składu rad zatrudnienia wprowadzono przedstawicieli organizacji pozarządowych oraz przedstawicieli świata nauki. Wprowadzono również zasadę uczestnictwa przedstawicieli rad powiatowych w radzie wojewódzkiej i rad wojewódzkich w naczelnej radzie zatrudnienia.

Oprócz wymienionych wyżej organów i instytucji, istnieje szereg inicjatyw mobilizujących świat biznesu do walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym. W tym celu powstało Forum

**UNDP [Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju]:
PARTNERSTWO DLA PŁOCKA**

Partnerska współpraca w Płocku [powiat w województwie mazowieckim, ponad 100 tys ludności] została zainicjowana w 2002 roku podczas prac nad aktualizacją strategii zrównoważonego rozwoju dla miasta Płocka. Przez 8 miesięcy, Forum dla Płocka (w którym udział wzięło ponad 40 organizacji lokalnych, reprezentujących płocki biznes, organizacje pozarządowe a także mieszkańcy oraz samorząd) współpracowało przy tworzeniu i opracowaniu wizji rozwoju miasta do 2012 r. oraz ustaleniu wskaźników do monitorowania postępu we wdrażaniu ustalonych priorytetów. Zdefiniowane podczas spotkań problemy znalazły odzwierciedlenie w przyjętej przez Radę Miasta *Zaktualizowanej Strategii Zrównoważonego Rozwoju*. Określono w niej aktualne problemy hamujące rozwój miasta oraz ustalono działania, które mają umożliwić rozwój. Innym, równie ważnym efektem było stworzenie możliwości porozumienia przez partnerów, którzy wcześniej ze sobą nie współpracowali, natomiast obecnie mają poczucie współodpowiedzialności za rozwój swojego miasta i regionu.

Bazując na entuzjazmie członków FORUM, PKN ORLEN (spółka zarządzająca sieciami paliw w Europie Środkowej) i Miasto Płock, a następnie Levi Strauss (fabryka odzieży dżinsowej), utworzyli FUNDUSZ GRANTOWY w wysokości 1,3 mln złotych. Środki są rozdzielane na granty skierowane do płockich organizacji pozarządowych na dofinansowanie projektów realizujących niektóre zadania ze strategii zrównoważonego rozwoju miasta.

W ramach I edycji Konkursu (w 2003 r.) dotacje celowe z Funduszu Grantowego otrzymało 33 projektów (na łączną kwotę 385 tysięcy zł), z czego 14 z nich służy bezpośrednio przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu. Projekty te skupiają się głównie na oferowaniu pomocy dla osób chorych, starszych, dzieci i młodzieży z rodzin dysfunkcyjnych, osób niepełnosprawnych. W II edycji Konkursu partnerzy postanowili wesprzeć Fundusz środkami w wysokości 1,1 mln zł.

Do marca 2005 roku, Funduszem administruje UNDP. Potem zarządzanie przejmie powołana w tym celu lokalna instytucja. UNDP wdrożyć podobne projekty w innych miastach Polski, jako powszechny mechanizm do realizacji lokalnych planów zrównoważonego rozwoju (obecnie objętych 6 miast).

Fundusz Grantowy dla Płocka jest rozwiązaniem problemu finansowania realizacji strategii zrównoważonego rozwoju dla miasta. Ma wymiar lokalny – angażuje lokalnych sponsorów, decydentów i beneficjentów programów realizowanych przez płockie organizacje pozarządowe. Jednym z głównych celów przyświecających partnerom Funduszu jest podniesienie zdolności instytucjonalnych płockich organizacji pozarządowych do poprawy jakości życia w mieście.

Odpowiedzialnego Biznesu – pierwsza organizacja w Polsce – która współpracuje z 13 partnerami strategicznymi, rozwija nowe programy, promuje dobre praktyki i zachęca pozostałe przedsiębiorstwa do włączania działań odpowiedzialnego biznesu do całłościowych strategii biznesowych.

Promocją dialogu obywatelskiego, szczególnie w relacji organizacje pozarządowe – świat biznesu, zajmuje się Akademia Filantropii. Jej celem jest rozwój społeczeństwa obywatelskiego, zdolnego do współdziałania w grupie i do wydobywania możliwości tkwiących w samych społecznościach. Konkurs o tytuł „Dobroczyńca Roku” wzmacnia dialog i porozumienie między sektorem biznesu a organizacjami pozarządowymi. To konkurs promujący społeczne zaangażowanie firm w Polsce.

Ponadto, w maju 2004 roku, Rzecznik Praw Obywatelskich ogłosił VI edycję konkursu na Najlepszą Inicjatywę Obywatelską Roku – Pro Publico Bono. Ideą konkursu jest upowszechnianie etycznych wzorców zachowań społecznych kształtujących się według zasad wolności, solidaryzmu społecznego i samorządności jako fundamentu społeczeństwa obywatelskiego. Konkurs wspiera społeczne inicjatywy oddolne, realizowane z dobrej woli i w poczuciu obowiązku przy użyciu środków społecznych, niepublicznych oraz inicjatywy o charakterze otwartym, do których każdy potrzebujący ma równy dostęp.

Rozwój współpracy z organizacjami pozarządowymi w celu stworzenia skutecznego mechanizmu współdziałania na rzecz równości praw i równego statusu kobiet i mężczyzn jest ujęty w Krajowym Programie Działania na rzecz Kobiet. Program ten działa także na zasadzie merytorycznego i finansowego wsparcia organizacji pozarządowych działających na rzecz urzeczywistnienia zasady równości płci.

e) Promowanie udziału samych wykluczonych w działaniach na rzecz integracji społecznej skupia się przede wszystkim wokół nowych możliwości związanych z Ustawą o zatrudnieniu socjalnym. Uczestnicy programów prowadzonych przez Centra Integracji Społecznej, po zakończeniu terapii w Centrum, mogą stać się ich pracownikami. Jest to wyjście z poziomu wykluczenia społecznego i pomoc innym wykluczonym. Zgodnie z zasadami Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL, ważne jest, aby sami wykluczeni mieli wpływ na realizację projektu już na etapie wstępnym, a dalej na etapie jego wdrażania i ewaluacji. Zasada zaangażowania grup dyskryminowanych jest stosowana by podnieść rzeczywistą zdolność tych grup do wpływania na sprawy, które ich dotyczą.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że często wolontariusze pracujący na rzecz biednych, są w tym samym czasie odbiorcami programu organizacji pozarządowej jak i jej członkami (np. program „Chleb i życie” w organizacji MARKOT).

f) Ocena współpracy

Od momentu działania Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, współpraca organizacji pozarządowych z administracją państwową nabiera nowego znaczenia. Współpraca ta w najbliższej perspektywie poprawi relacje między tymi sektorami.

Na szczeblu centralnym głównym partnerem dla organizacji pozarządowych zajmujących się problemami biedy jest Ministerstwo Polityki Społecznej. Udział organizacji pozarządowych został również uwzględniony w Narodowej Strategii Integracji Społecznej, gdzie w Zespole Zadaniowym ds. Reintegracji Społecznej przedstawiciele organizacji pozarządowych mieli swoich reprezentantów i przewodniczyli wszystkim grupom roboczym.

Organizacje trzeciego sektora najczęściej jako partnera do współpracy wymieniają władze miast i gmin (częstość kontaktów organizacji pozarządowych z gminami – 46,2%)⁴⁵. Zdarza się, że opracowywane są wspólne programy działania, a przykładem takiego współdziałania jest Gminny Program Wychodzenia z Bezdomności i Przeciwdziałania Wykluczeniu Społecznemu dla miasta Cieszyna na lata 2003-2008, gdzie widoczne są trzy podmioty: władze miasta, Ośrodek Pomocy Społecznej i Stowarzyszenie na rzecz Integracji i Wspierania Rodziny „Być razem” oraz cieszyńskie Stowarzyszenie Pomocy Wzajemnej „Barka”.

Organizacje zajmujące się problemami społecznymi na ogół dobrze oceniają kontakty z Kościołem katolickim i instytucjami związanymi z Kościołem (kontakty na ogół dobre – 73,1%). Najgorzej kooperacja układała się z przedstawicielami świata biznesu (częstość kontaktów – 16%, ocena zła – 10,7%) oraz z organizacjami i partiami politycznymi. Nienajlepiej również układa się współdziałanie z innymi organizacjami pozarządowymi, a 82% organizacji zajmujących się biedą nie miało kontaktu z żadną instytucją odpowiedzialną za przygotowanie Polski do członkostwa w Unii Europejskiej⁴⁶.

4.4. Wyzwania na przyszłość oraz zaplanowane działania angażujące wszystkich partnerów społecznych do walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym

Działanie 1. Stworzenie strategii rozwoju sektora pozarządowego

W czerwcu 2004 roku przedstawiono projekt założeń *Narodowej Strategii Rozwoju Trzeciego Sektora w Polsce*, który stanowi ramy dla opracowania tego rządowego dokumentu. Celem Strategii jest rozwój świadomości społecznej o funkcjonowaniu społeczeństwa obywatelskiego, wzrost społecznego uczestnictwa w działalności organizacji pozarządowych oraz wzmocnienie trzeciego sektora. Strategia ma też prowadzić do finansowego i instytucjonalnego wzmocnienia sektora pozarządowego. Przy Radzie Działalności Pożytku Publicznego działa Stały Zespół Problemowy ds. Współpracy Organów Administracji Publicznej z Organizacjami Pozarządowymi, który będzie konsultował Strategię na poszczególnych etapach jej tworzenia. Wśród narzędzi realizujących cele Strategii wymienia się między innymi: instrumenty zawarte w aktach prawnych, fundusze strukturalne UE, trzyletni Rządowy Program „Fundusz Inicjatyw Obywatelskich”.

Kolejne wyzwania na rzecz poprawy działania trzeciego sektora w Polsce:

- pokonanie barier komunikacyjnych pionowych i poziomych przez promowanie rozwiązywania konfliktów przy pomocy partnerstwa społecznego i dialogu obywatelskiego,
- stworzenie reguł i zasad, które poprawiają szansę na zrzeszanie się organizacji pozarządowych i dzięki temu wzmacniają ich kooperację,
- utworzenie tzw. organizacji parasolowych (konsolidacja), po to, aby rozdrobniony sektor organizacji pozarządowych dysponował większą siłą oddziaływania,

⁴⁵ Częstość kontaktów została zdefiniowana liczbowo na podstawie ankiety KLON/JAWOR bazującej na pytaniu „Jak często kontaktują się państwo z w/w instytucjami: często, sporadycznie, brak kontaktu.” W tej samej ankiecie zapytano „Jak oceniają państwo wspomniane wyżej kontakty: na ogół dobrze, ani dobrze, ani źle, na ogół niedobrze”. Istnieje względna zbieżność między częstością a jakością kontaktów, ponieważ czasem nie jest łatwo nie kontaktować się z samorządem, gdy jest to inicjowane przez same władze lokalne.

⁴⁶ Dane na podstawie badania na reprezentatywnej próbie organizacji pozarządowych, zrealizowanego w 2002 roku przez Stowarzyszenie Klon/Jawor „Organizacje Pomocy Społecznej - Profil statystyczny”.

- wdrożenie i umocnienie tradycji w rządowych procedurach społecznego konsultowania dokumentów tworzonych przez centralę,
- zbudowanie trwałego mechanizmu analizowania sytuacji trzeciego sektora w Polsce. Ważne jest przy tym zaproponowanie kierunków jego rozwoju i zaangażowanie sfery biznesu do walki na rzecz wykluczonych społecznie,
- poprawa współdziałania między organizacjami pozarządowymi a samorządami terytorialnymi na poziomie lokalnym, ponieważ żadne uregulowania centralne nie poprawią tej współpracy tak, jak dobra wola wykazana przez te obie strony.

Działanie 2. Promocja, szkolenie i monitoring organizacji pozarządowych

Ciągłym wyzwaniem pozostaje zwiększenie świadomości obywatelskiej co do roli i zasad dialogu społecznego, ponieważ z sondaży i badań opinii publicznej na ten temat, wynika, że zasady te nie są powszechnie znane. Celem rządu i samorządów terytorialnych powinna być poprawa prowadzenia dialogu społecznego nie tylko na wszystkich szczeblach władzy, ale również między przedstawicielami trzeciego sektora, świata biznesu i Kościoła.

W celu zaangażowania wszystkich partnerów społecznych do walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym ogłoszono konkurs na promocję, szkolenie i monitoring w zakresie zadań Ustawy o zatrudnieniu socjalnym. Równocześnie ogłoszono konkurs na monitoring działania Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Z uwagi na pewne novum, jakie stanowi ustawa o zatrudnieniu socjalnym dla instytucji dotychczas zajmujących się problematyką reintegracji zawodowej i społecznej, istnieje potrzeba wyłonienia drogą konkursową instytucji, która podjęłaby się przeprowadzenia w pewnym okresie monitoringu w zakresie tworzenia i działalności pierwszych Centrów Integracji Społecznej (CIS) w Polsce.

Odrębnym konkursem objęta jest promocja i wsparcie tworzenia spółdzielni socjalnych w obszarze ekonomii społecznej. Dodatkowym elementem konkursu jest wsparcie stypendialne organizacji pozarządowych chcących zaprezentować swoje dokonania na II Europejskim Forum Ekonomii Społecznej w Krakowie.

Instytut Spraw Publicznych w okresie 21.11.2003r. - 30.06.2006 r. realizuje projekty „Budowanie przyjaznego środowiska prawnego i społecznego dla organizacji pozarządowych – KOMPAS”. W tym celu, Instytut prowadzi monitoring przepisów prawnych i podatkowych, opracowuje i publikuje ekspertyzy prawne, problemowe i strategiczne oraz organizuje seminaria eksperckie. Wprowadzone działania monitoringujące są reakcją na ogromną potrzebę analizy sytuacji trzeciego sektora w Polsce.

Działanie 3. Stworzenie strukturalnych podstaw wsparcia sektora pozarządowego

Integralnym elementem budowy *Narodowej Strategii Rozwoju Trzeciego Sektora w Polsce* będzie przyjęty przez Radę Ministrów trzyletni Rządowy Program *Fundusz Inicjatyw Obywatelskich (FIO)* utworzony dla następujących celów:

- stworzenie warunków dla rozwoju organizacji pozarządowych poprzez właściwe stosowanie prawnych, finansowych, instytucjonalnych oraz informacyjnych instrumentów funkcjonowania trzeciego sektora we współpracy z administracją publiczną i sektorem biznesu,
- finansowanie inicjatyw obywatelskich podejmowanych na rzecz:

- wspierania działań inicjowanych przez organizacje pozarządowe w zakresie realizacji zadań publicznych,
- rozwoju współpracy pomiędzy sektorem pozarządowym i publicznym,
- wspierania działań organizacji pozarządowych umożliwiających im korzystanie ze środków Unii Europejskiej,
- wspierania działań dotyczących rozwoju i integracji organizacji pozarządowych,
- promocja dobrych praktyk, modelowych rozwiązań w zakresie funkcjonowania zasady pomocniczości, standardów współpracy, kształtowania demokratycznego ładu społecznego.

Na realizację Programu *FIO* zostaną przeznaczone środki z budżetu państwa w kwocie 90 mln zł na lata 2005 – 2007.

Ze względu na:

- wprowadzenie niekorzystnych zapisów w ustawie o podatku VAT, które odbierają samodzielność w rozliczaniu się z tego podatku oddziałom organizacji nie mających osobowości prawnej,
- uznanie niektórych kategorii dotacji przyznawanych organizacjom za obrót, co kwalifikuje je do opodatkowania podatkiem VAT,
- wprowadzenie górnego pułapu darowizn odliczanych od podatku dla osób fizycznych na poziomie 350 zł, co znacząco ogranicza wpływy z tego tytułu pochodzące od zamożniejszych darczyńców w sytuacji, gdy stanowią one główne źródło tego typu finansowania organizacji,

podejmowane są kroki w celu zmiany tych regulacji prawnych. Dotychczasowe uregulowania znacząco podwyższają koszty funkcjonowania organizacji lub w sposób nieuzasadniony ograniczają wpływy finansowe organizacji, co ma negatywne konsekwencje dla realizacji ich zadań.

Rozdział 5. Przykłady Dobrych Praktyk

Najlepsze inicjatywy, opisane w tym rozdziale, zostały wyłonione w drodze konkursu ogłoszonego przez Ministerstwo Polityki Społecznej. Konkurs skierowany był do partnerów społecznych, którzy zrealizowali programy mające na celu integrację społeczną grup czy społeczności doświadczających problemów ubóstwa i wykluczenia społecznego.

Wszystkie wybrane przykłady prezentują innowacyjne podejście do walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym i skupiają się na aktywnej pomocy osobom wykluczonym bądź zagrożonym wykluczeniem społecznym. Każda z wymienionych praktyk ma inny zasięg terytorialny i odnosi się do różnych grup wymagających wsparcia.

Praktyka 1. Duet – Readaptacja osób pozbawionych wolności poprzez pracę z młodzieżą niepełnosprawną

Nazwa organizacji/institucji	Dom Pomocy Społecznej w Krakowie
Okres realizacji programu	Od sierpnia 2002 roku, jest kontynuowany
Realizatorzy inicjatywy	Dom Pomocy Społecznej w Krakowie oraz Areszt Śledczy w Krakowie
Beneficjenci programu	Osoby niepełnosprawne intelektualnie, mieszkańcy Domu Pomocy Społecznej w wieku 3-34 lat oraz osoby odbywające karę pozbawienia wolności po raz pierwszy

Główne cele programu:

- resocjalizacja osób pozbawionych wolności, uzależnionych od alkoholu, pierwszy raz karanych poprzez pracę na zasadzie wolontariatu z osobami niepełnosprawnymi intelektualnie,
- przeciwdziałanie marginalizacji życia osób niepełnosprawnych poprzez umożliwienie im kontaktu ze środowiskiem spoza Domu Pomocy Społecznej,
- nawiązanie między dwiema grupami relacji społecznych i emocjonalnych,
- przeciwdziałanie izolacji i monotonii życia obu tych grup,
- przełamanie społecznych barier i stereotypów dotyczących zarówno obrazu więźnia w społeczeństwie jak również możliwości i umiejętności osób niepełnosprawnych.

Charakterystyka realizacji programu:

- osadzeni są wybierani do pracy w Domu według ścisłych kryteriów, a przed jej rozpoczęciem uczestniczą w specjalistycznych szkoleniach,
- początkowy okres pracy osadzonego polega na poznaniu mieszkańców Domu, a przez 2 pierwsze tygodnie praca skazanego wykonywana jest pod nadzorem pracownika Domu,
- w dalszym etapie praca osadzonego polega na wykonywaniu czynności opiekuńczych, pielęgnacyjnych i porządkowych w stosunku do osób niepełnosprawnych,
- praca skazanego w Domu Pomocy Społecznej odbywa się przez 5 dni w tygodniu w godzinach 7.00-15.00, a średni okres pracy jednego skazanego wynosi 3-5 miesięcy,

- wszyscy osadzeni są ubezpieczeni w zakresie odpowiedzialności cywilnej i od następstw nieszczęśliwych wypadków.

Efekty realizacji programu:

- do tej pory w programie wzięło udział 31 skazanych,
- praca z osobami niepełnosprawnymi nauczyła osadzonych cierpliwości, akceptacji swoich wad i słabości oraz pokory, a w ankiecie ewaluacyjnej większość osadzonych wskazała na pełną abstynencję po wyjściu na wolność jako na pozytywny efekt programu,
- od kwietnia 2003 roku, dwóch uczestników programu „Duet” opuściło Areszt Śledczy i zostało przyjętych do pracy w Domu Pomocy Społecznej w charakterze opieków osób niepełnosprawnych.

Praktyka 2. Ochrona różnorodności biologicznej – Wykorzystanie działań z zakresu szeroko pojętej ekologii jako formy readaptacji i reintegracji społecznej

Nazwa organizacji/institucji	Ośrodek Readaptacji Stowarzyszenia Solidarni „Plus” EKO „Szkoły życia” w Wandzinie
Okres realizacji programu	Od 1999 roku, jest kontynuowany
Obszar realizowania programu	Tereny powiatu człuchowskiego
Beneficjenci programu	Bezpośrednio – 120 mieszkańców Ośrodka (pacjentów HIV/AIDS, narkomanów, bezrobotnych, bezdomnych) Pośrednio – bezrobotni z powiatu człuchowskiego

Główne cele programu:

- powiązanie dwóch istotnych kwestii: działania na rzecz ochrony różnorodności biologicznej oraz działania na rzecz reintegracji społecznej i zawodowej, czyli zmniejszenie narastającego problemu bezrobocia i wykluczenia społecznego wśród takich osób jak bezrobotni z całego powiatu człuchowskiego, mieszkańcy powiatu żyjący w ubóstwie, chorzy na AIDS, zarażeni wirusem HIV, bezdomni czy narkomani,
- stworzenie pacjentom możliwości funkcjonowania poza Ośrodkiem,
- promocja województwa pomorskiego,
- zaangażowanie i współpraca przy realizacji projektu społeczności lokalnej, w szczególności bezrobotnych z terenu powiatu oraz samorządu terytorialnego,
- ochrona środowiska.

Charakterystyka realizacji programu:

- wszechstronna pomoc (socjalna, medyczna, terapeutyczna, prawna i psychologiczna) ludziom zakażonym wirusem HIV, chorym na AIDS i osobom uzależnionym od narkotyków,
- wybudowanie 4 domków i realizacja programu readaptacji osób bezdomnych,
- wybudowanie oddziału hospicjum dla 30 osób chorych na Alzheimera,
- organizacja turnusów kolonijnych dla dzieci ze wsi popegeerowskich,

- uprawa 14 hektarowego gospodarstwa ekologicznego, będącego źródłem zdrowej żywności dla pacjentów i miejscem pracy dla bezrobotnych mieszkańców powiatu,
- uprawa i hodowla zagrożonych wyginięciem gatunków roślin i zwierząt.

Efekty realizacji programu:

- w ramach realizacji programu od 1999 roku zatrudnienie w Ośrodku znalazło 98 osób z powiatu człuchowskiego,
- 30 osób rocznie jest zatrudnianych na stałe lub w ramach robót publicznych czy prac interwencyjnych,
- realizacją projektu „Ochrona różnorodności biologicznej” zostało objętych 300-400 gospodarstw,
- dzięki współpracy z Wandzinem, liczba bezrobotnych spadła z 8 tysięcy do 6,5 tysiąca,
- w planach jest założenie spółdzielni socjalnej (na bazie przetwórstwa owoców), która będzie zatrudniała 15 osób wykluczonych społecznie (bezrobotni, bezdomni, uzależnieni, zakażeni HIV),
- do 2006 roku zaplanowano przekazanie różnych upraw do około 500 rolników indywidualnych oraz instytucji z całej Polski.

Praktyka 3. Broszura – Poszukiwanie zaginionych wśród bezdomnych

Nazwa organizacji/instytucji	ITAKA Fundacja Pomocy Ludziom Dotkniętym Problemem Zaginięcia
Okres realizacji programu	Od 2000 roku do 2003 roku, jest kontynuowany
Obszar realizowania programu	cała Polska
Beneficjenci programu	Bezpośrednio – ludzie zaginieni, osoby bezdomne, ludzie o nieustalonej tożsamości Pośrednio – rodziny osób zaginionych

Główne cele programu:

- pomoc rodzinom osób zaginionych w szukaniu i w organizowaniu poszukiwań bliskiej osoby,
- kompleksowa pomoc prawna, psychologiczna i wsparcie psychiczne dla rodzin osób zaginionych,
- informowanie opinii publicznej o problemie zaginięcia,
- reintegracja odnalezionych osób z rodziną.

Charakterystyka realizacji programu:

- po zgłoszeniu zaginięcia, tworzona jest baza danych osób zaginionych, która jest weryfikowana przez Komendę Główną Policji,
- przygotowanie broszury z danymi i ze zdjęciem zaginionego,
- wysyłanie broszur do wszystkich placówek pomagającym bezdomnym na terenie całego kraju (noclegownie, schroniska, jadłodajnie, ośrodki pomocy społecznej),

- po odnalezieniu zaginionego, udzielenie mu wsparcia psychicznego w przygotowaniu do powrotu do domu.

Efekty realizacji programu:

- coroczne wysyłanie do noclegowni, schronisk, jadłodajni, ośrodków pomocy społecznej w całym kraju od 4 do 12 tysięcy egzemplarzy broszur ze zdjęciami osób poszukiwanych,
- na około 450 opublikowanych zdjęć, odnalazło się łącznie 100 osób (w kolejnych edycjach 12, 14, 31, 32 osoby),
- w następnych latach, zaplanowano wydawanie dwóch edycji broszur w ciągu roku.

Praktyka 4. Wypożyczalnia podręczników szkolnych dla dzieci

Nazwa organizacji/institucji	Katolickie Stowarzyszenie Civitas Christiana w Zabrzu
Okres realizacji programu	Od roku szkolnego 2002/2003, jest kontynuowany
Obszar realizowania programu	Zabrze i okoliczne miasta
Beneficjenci programu	Dzieci z rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej

Główne cele programu:

- zrównoważenie szans edukacyjnych dzieci z rodzin wielodzietnych i w trudnej sytuacji materialnej,
- zapobieganie marginalizacji i alienacji dzieci rodziców dotkniętych ubóstwem i wykluczeniem społecznym,
- aktywizacja i integracja społeczności lokalnych, stworzenie solidaryzmu społecznego.

Charakterystyka realizacji programu:

- w wypożyczalni rodziny będące w trudnej sytuacji materialnej mogą nieodpłatnie wypożyczyć podręczniki szkolne na okres całego roku szkolnego za pobraniem niewielkiej kaucji zwracanej przy oddaniu podręczników,
- podręczniki pochodzą w 95% ze zbiórki publicznej (4000 tysięcy woluminów), w 3% z zakupu podręczników, a w 2% - z darowizn wydawnictw edukacyjnych,
- nieodpłatny transport podręczników ze szkół do siedziby Wypożyczalni zabezpiecza jedna z korporacji taksówkowych.

Efekty realizacji programu:

- każdego roku statystyczna rodzina wypożycza więcej podręczników,
- w roku szkolnym 2003/2004 rozszerzono ofertę o podręczniki ze szkół ponadgimnazjalnych oraz umożliwiono wypożyczanie podręczników osobom dorosłym, które podjęły naukę w celu uzupełnienia wykształcenia,
- w roku szkolnym 2002/2003 pomocą objęto 350 rodzin, w roku szkolnym 2003/2004 wypożyczono podręczniki 524 rodzinom.

Aneks 1

Objaśnienia dla zastosowanych skrótów:

EU-15 – prezentowane dane dotyczą państw członkowskich Unii Europejskiej przed 1 maja 2004 roku

EU-25 - prezentowane dane dotyczą państw członkowskich Unii Europejskiej po 1 maja 2004 roku

NPC10 – nowe państwa członkowskie, które wstąpiły do Unii Europejskiej 1 maja 2004 roku

NAT – waluta danego kraju [w przypadku Polski – w złotych]

PPS – abstrakcyjna jednostka, za którą można nabyć porównywalne produkty i usługi w każdym kraju

EUR – euro

gd – gospodarstwa domowe

PL - Polska

Tabela 1 Wskaźnik zatrudnienia (dla grupy wiekowej 15-64, wg płci) w %

	Ogółem					Mężczyźni					Kobiety				
	1999	2000	2001	2002	2003	1999	2000	2001	2002	2003	1999	2000	2001	2002	2003
EU-25	61,9	62,4	62,8	62,8	62,9	70,9	71,3	71,3	71,0	70,8	52,9	53,6	54,3	54,7	55,0
EU-15	62,5	63,4	64,1	64,2	64,3	72,0	72,8	73,1	72,8	72,5	52,9	54,1	55,0	55,6	56,0
NPC10	59,0	57,4	56,6	55,8	55,8	65,6	63,6	62,5	61,7	61,6	52,6	51,4	50,8	50,1	50,2
PL	57,6	55,0	53,4	51,5	51,2	64,2	61,2	59,2	56,9	56,5	51,2	48,9	47,7	46,2	46,0

Źródło: Indicators for monitoring the Employment Guidelines, 2004/2005 Compendium.

Tabela 2 Stopa bezrobocia (wg płci) w %

	Ogółem					Mężczyźni					Kobiety				
	1999	2000	2001	2002	2003	1999	2000	2001	2002	2003	1999	2000	2001	2002	2003
EU-25	9,2	8,7	8,6	8,9	9,0	8,0	7,6	7,6	8,0	8,3	10,7	10,2	9,8	9,9	10,0
EU-15	8,7	7,8	7,4	7,7	8,0	7,5	6,7	6,5	6,9	7,3	10,2	9,2	8,6	8,7	8,9
NPC10	11,8	13,6	14,5	14,8	-	10,9	12,6	13,7	14,2	-	12,9	14,8	15,5	15,6	-
PL	13,4	16,4	18,5	19,8	19,2	11,8	14,6	17,1	19,0	18,6	15,3	18,6	20,2	20,7	20,0

Źródło: Indicators for monitoring the Employment Guidelines, 2004/2005 Compendium.

Tabela 3 Stopa bezrobocia długotrwałego (powyżej 12 miesięcy), wg płci w %

	1999	2000	2001	2002	2003
Ogółem	5,8	7,6	9,3	10,8	10,7
Mężczyźni	4,5	6,1	7,9	9,7	10,1
Kobiety	7,4	9,3	10,9	12,2	11,5

Źródło: Indicators for monitoring the Employment Guidelines, 2004/2005 Compendium.

Tabela 4 Stopa bezrobocia (wg wieku)

Wyszczególnienie	2003		2004		
	I kwartał	IV kwartał	I kwartał		
	stopa bezrobocia w %			+/- w porównaniu z	
				I kw. 2003	IV kw. 2003
Do 24 lat	46,5	41,1	45,9	- 0,6	4,8
25 – 34	21,7	19,4	21,7	0,0	2,3
35 – 44	17,7	15,7	16,6	- 1,1	0,9
45 i więcej	14,1	13,7	15,4	1,3	1,7

Źródło: BAEL, GUS

Tabela 5 Wskaźnik bezrobocia młodzieży* (wg płci) w %

	Ogółem					Mężczyźni					Kobiety				
	1999	2000	2001	2002	2003	1999	2000	2001	2002	2003	1999	2000	2001	2002	2003
EU-25	8,4	8,2	8,1	8,2	8,1	8,5	8,3	8,3	8,6	8,6	8,3	8,1	7,8	7,7	7,7
EU-15	8,1	7,4	7,0	7,2	7,3	8,1	7,3	7,1	7,5	7,7	8,1	7,5	6,9	6,8	6,9
NPC10	10,0	11,3	12,3	12,1	-	10,7	12,1	13,2	13,0	-	9,3	10,6	11,4	11,1	-
PL	11,0	13,7	15,6	15,7	14,8	11,3	13,9	16,2	16,9	16,0	10,7	13,4	15,0	14,5	14,7

Źródło: Indicators for monitoring the Employment Guidelines, 2004/2005 Compendium

*relacja młodzieży w wieku 15-24 lat do ogółu populacji w tym wieku,.

Tabela 6 Stopa bezrobocia (wg poziomu wykształcenia) w %

Wyszczególnienie	2003		2004		
	I kwartał	IV kwartał	I kwartał		
	stopa bezrobocia w %			+/- w porównaniu z	
				III kw. 2003	IV kw. 2003
Wyższe	6,7	7,7	7,1	0,4	- 0,6
Średnie zawodowe ¹⁾	18,1	16,9	18,6	0,5	1,7
Średnie ogólnokształcące	23,7	22,9	22,8	- 0,9	- 0,1
Zasadnicze zawodowe	25,3	23,5	25,3	0,0	1,8
Gimnazjum, podstawowe i niepełne podstawowe	28,0	26,0	30,1	2,1	4,1

1) łącznie ze szkołami policealnymi

Źródło: BAEL, GUS

Tabela 7 Różnice pomiędzy kobietami i mężczyznami w zakresie wskaźnika zatrudnienia i stopy bezrobocia (w punktach procentowych)

Różnice we wskaźniku zatrudnienia					
	1999	2000	2001	2002	2003
EU-25	18,0	17,7	17,0	16,3	15,8
EU-15	19,1	18,7	18,1	17,2	16,5
NPC10	13,0	12,2	11,7	11,6	11,4
PL	13,0	12,3	11,5	10,7	10,5
Różnice w stopie bezrobocia					
EU-25	2,7	2,6	2,2	1,9	1,7
EU-15	2,7	2,5	2,1	1,8	1,6
NPC10	2,0	2,2	1,8	1,4	-
PL	3,5	4,0	3,1	1,7	1,4

Źródło: Indicators for monitoring the Employment Guidelines, 2004/2005 Compendium.

Tabela 8 Osoby niepełnosprawne prawnie i tylko biologicznie w 2002 roku (wg płci i miejsca zamieszkania)

	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety	Miasto	Wieś
NIEPEŁNOSPRAWNE PRAWNIE - RAZEM	4450139	2186483	2263656	2650571	1799568
W wieku 16 lat i więcej o stopniu niepełnosprawności:	4315045	2109425	2205620	2571731	1743314
Znacznym	1064844	460297	604547	638305	426539
Umiarkowanym	1426665	713928	712737	911319	515346
Lekkim	1571661	814373	757288	917592	654069
Nieustalonym	251875	120827	131048	104515	147360
W wieku 0-15 lat z uprawnieniami do zasiłku pielęgnacyjnego	135094	77058	58036	78840	56254
NIEPEŁNOSPRAWNE TYLKO BIOLOGICZNIE	1006572	381737	624835	562533	444039
odczuwające ograniczenie sprawności:					
Całkowite	123971	44150	79821	71610	52361
Poważne	882601	337587	545014	490923	391678

Źródło: Dane z Narodowego Spisu Powszechnego 2002

Tabela 9 Wskaźniki lejkenowskie o sytuacji społecznej w Polsce

			2000	2001	2002
1. Dochód do dyspozycji		NAT	11103,7	11662,0	11915,1
		EUR	2770	3176	3089
		PPS	5132	5233	-
2. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem (wartości ilustrujące)	1 osobowe gospodarstwo domowe	NAT	5760	6090	6165
		EUR	1437	1659	1598
		PPS	2662	2733	-
	2 dorosłych 2 dzieci	NAT	12096	12790	12946
		EUR	3018	3483	3356
		PPS	5590	5739	-
3. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem wg wieku wg płci	Ogółem	Ogółem	16	16	17
		M	16	16	17
		K	16	15	16
	0-15	Ogółem	22	22	23
		Ogółem	17	17	18
		M	17	18	19
	0-64	K	16	16	17
		Ogółem	14	14	15
		M	14	15	16
	16+	K	14	14	14
		Ogółem	15	15	16
		M	16	16	17
	16-64	K	15	15	16
		Ogółem	19	19	21
		M	19	19	21
	16-24	K	18	20	20
		Ogółem	16	16	17
		M	16	17	17
	25-49	K	15	15	17
		Ogółem	11	10	11
		M	12	11	13
	50-64	K	10	9	10
		Ogółem	8	7	7
		M	5	4	4
	65+	K	9	9	8

			2000	2001	2002
4. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem <i>wg rodzaju aktywności ekonomicznej (wg płci)</i>	<i>Ogółem</i>	<i>Ogółem</i>	14	14	15
		<i>M</i>	14	15	16
		<i>K</i>	14	14	14
(a) z czego: Pracujący	<i>Ogółem</i>	<i>Ogółem</i>	11	11	12
		<i>M</i>	12	12	13
		<i>K</i>	10	10	10
	<i>(b) z czego: pracownicy</i>	<i>Ogółem</i>	7	7	8
		<i>M</i>	8	9	10
		<i>K</i>	5	6	6
	<i>(c) z czego: pracujący na własny rachunek</i>	<i>Ogółem</i>	20	20	20
		<i>M</i>	20	19	20
		<i>K</i>	21	21	21
(d) z czego: Nie pracujący	<i>Ogółem</i>	<i>Ogółem</i>	17	17	18
		<i>M</i>	18	18	19
		<i>K</i>	17	16	17
	<i>(e) z czego: osoby bezrobotne</i>	<i>Ogółem</i>	38	37	38
		<i>M</i>	41	39	39
		<i>K</i>	36	35	36
	<i>(e) z czego: Emeryci</i>	<i>Ogółem</i>	9	8	8
		<i>M</i>	9	7	7
		<i>K</i>	9	8	8
	<i>(f) z czego: bierni zawodowo /inni</i>	<i>Ogółem</i>	20	19	20
		<i>M</i>	20	19	21
		<i>K</i>	20	19	20
5. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem <i>wg typu gospodarstwa domowego</i>	<i>Dorośli bez dzieci ogółem</i>		9	10	10
	<i>1 osobowe gd</i>	<i>Ogółem</i>	14	12	13
		<i>M</i>	22	19	21
		<i>K</i>	12	10	10
	<i>1 osobowe gd < 65</i>		18	16	18
	<i>1 osobowe gd 65+</i>		11	9	9
	<i>2 dorosłych bez dzieci</i>	<i>(oboje < 65)</i>	9	9	10
		<i>(co najmniej jedno 65+)</i>	7	9	8
	<i>Inne gd bez dzieci</i>		10	9	10
	<i>Dorośli z dziećmi ogółem</i>		19	19	20
	<i>Samotny rodzic</i>	<i>(co najmniej 1 dziecko)</i>	26	22	24
	<i>2 dorosłych 1 dziecko</i>		11	10	11
	<i>2 dorosłych 2 dzieci</i>		13	14	16
	<i>2 dorosłych 3+ dzieci</i>		30	33	33
	<i>Inne gd z dziećmi</i>		19	18	19
6. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem <i>wg typu własności mieszkania</i>	<i>Ogółem</i>	<i>Ogółem</i>	:	:	:
	<i>(a) Właściciele mieszkań</i>	<i>M</i>	16	16	16
	<i>(b) Najemcy</i>	<i>K</i>	16	16	18
7. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem <i>wg wymiaru czasu pracy</i>	<i>Dorośli bez dzieci</i>	<i>WI = 0</i>	:	:	:
		<i>0 < WI < 1</i>	:	:	:
		<i>WI = 1</i>	:	:	:
	<i>Dorośli z dziećmi</i>	<i>WI = 0</i>	:	:	:
		<i>0 < WI < 0.5</i>	:	:	:
		<i>0.5 <= WI < 1</i>	:	:	:
		<i>WI = 1</i>	:	:	:

			2000	2001	2002
8. Rozproszenie granicy ubóstwa <i>wg płci</i>	(a) 40% mediany	Ogółem	5	5	6
		Ogółem	9	10	10
	(b) 50% mediany	M	10	10	11
		K	9	10	10
	(c) 70% mediany	Ogółem	24	24	24
9. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem przed i po transferach	Ogółem	Ogółem	47	48	50
		M	46	47	48
		K	48	49	51
(a) przed wszystkimi transferami	0-15	Ogółem	41	42	44
		Ogółem	49	50	51
	16+	M	47	48	50
		K	50	51	52
	16-64	Ogółem	43	44	45
		M	42	43	44
		K	44	44	46
	65+	Ogółem	85	86	86
		M	85	88	87
		K	84	85	85
(b) z uwzględnieniem emerytur	Ogółem	Ogółem	30	31	32
		M	31	31	32
		K	30	30	31
	0-15	Ogółem	36	36	37
		Ogółem	29	29	30
	16+	M	29	30	31
		K	28	28	29
	16-64	Ogółem	30	31	32
		M	31	32	33
		K	29	30	31
	65+	Ogółem	19	19	18
		M	17	16	16
		K	21	21	20
10. Wskaźnik trwałości niskiego dochodu <i>wg płci</i> <i>wg wieku</i>	Ogółem	Ogółem	:	:	:
		M	:	:	:
		K	:	:	:
	0-15	Ogółem	:	:	:
		Ogółem	:	:	:
	16+	M	:	:	:
		K	:	:	:
	16-64	Ogółem	:	:	:
		M	:	:	:
		K	:	:	:
	65+	Ogółem	:	:	:
		M	:	:	:
		K	:	:	:
11. Wskaźnik trwałości niskiego dochodu poniżej 50% mediany <i>wg płci</i>	Ogółem	Ogółem	:	:	:
		M	:	:	:
		K	:	:	:
12. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem w stosunku do innego ustalonego roku <i>wg płci</i>	Ogółem	Ogółem	:	:	:
		M	:	:	:
		K	:	:	:

			2000	2001	2002
13. Relatywny wskaźnik głębokości ubóstwa <i>wg płci</i> <i>wg wieku</i>	<i>Ogółem</i>	<i>Ogółem</i>	22	23	23
		<i>M</i>	22	23	23
		<i>K</i>	21	23	22
	<i>0-15</i>	<i>Ogółem</i>	23	24	25
		<i>Ogółem</i>	21	22	22
		<i>M</i>	22	23	22
	<i>16+</i>	<i>K</i>	20	21	22
		<i>Ogółem</i>	22	23	23
		<i>M</i>	22	23	23
	<i>16-64</i>	<i>K</i>	21	23	22
		<i>Ogółem</i>	15	14	14
		<i>M</i>	15	14	14
	<i>65+</i>	<i>K</i>	15	14	14
14. S80/S20 Współczynnik zróżnicowania dochodowego			4,7	4,7	4,8
15. Współczynnik Giniego			30	30	31
16. Współczynnik regionalnego zróżnicowania zatrudnienia			6,9	7,2	7,3
17. Wskaźnik bezrobocia długotrwałego [udział w populacji bezrobotnych] <i>wg płci</i>		<i>Ogółem</i>			
		<i>M</i>			
		<i>K</i>			
18. Stopa bezrobocia długotrwałego [≥12 mies.] <i>wg płci</i>		<i>Ogółem</i>	7,6	9,3	10,8
		<i>M</i>	9,3	10,9	12,2
		<i>K</i>	6,1	7,9	9,7
19. Stopa bezrobocia bardzo długotrwałego [≥ 24 mies.] <i>wg płci</i>		<i>Ogółem</i>			
		<i>M</i>			
		<i>K</i>			
20. Wskaźnik bezrobotnych gospodarstw domowych			-	-	-
21. Wskaźnik młodzieży nie podejmującej dalszego kształcenia		<i>Ogółem</i>	-	7,9	7,6
		<i>M</i>	-	6,0	5,6
		<i>K</i>	-	9,7	9,5
22. Wskaźnik słabo wykształconej ludności			-	-	-
23. Wskaźnik przeciętnego dalszego trwania życia od urodzenia, wg płci		<i>M</i>	78,00	7,38	78,78
		<i>K</i>	69,74	70,21	70,42
24. Wskaźnik samooceny stanu zdrowia wg poziomu dochodu			-	-	-

Note: **Laeken indicators: Results of 3rd Round**, (Data request 12/03/04), Indicators mandatory for New Member States, *TYPE 2 As Type 1 but including income-in-kind*

Źródło: GUS, dane wstępne

Tabela 10 Udział osób zagrożonych ubóstwem wyznaczonym przez minimum egzystencji

Gospodarstwa domowe	1996	1999	2002	2003
	% osób			
OGÓŁEM	4,3	6,9	11,1	11,7
Miasta	-	-	7,0	7,5
Wieś	-	-	17,4	18,0
Grupy społeczno-ekonomiczne				
Pracownicy	3,2	4,7	8,5	8,6
Pracownicy użytkujący własne gospodarstwo rolne	5,4	9,2	14,2	14,8
Rolnicy	5,9	13,3	16,7	17,5
Pracujący na własny rachunek	0,7	3,2	4,5	7,2
Emeryci i renciści	3,9	6,1	9,9	10,4
Emeryci	-	3,6	5,9	6,4
Renciści	-	10,1	16,4	17,2
Utrzymujący się z niezarobkowych źródeł	21,0	28,4	32,4	34,0
Typ biologiczny gospodarstwa domowego				
Małżeństwa bez dzieci	-	1,3	2,3	2,4
Małżeństwa z 1 dzieckiem	-	2,6	4,6	5,4
Małżeństwa z 2 dzieci	-	4,3	8,6	10,2
Małżeństwa z 3 dzieci	-	11,1	17,4	17,9
Małżeństwa z 4 dzieci lub więcej	-	22,3	37,1	41,6
Matka lub ojciec z dziećmi na utrzymaniu	-	9,8	13,4	13,0

Źródło: Warunki życia ludności, GUS

Tabela 11 Ubóstwo w Polsce wyrażone za pomocą różnych granic ubóstwa

Linie ubóstwa	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
	Udział populacji żyjącej poniżej granicy ubóstwa:										
Granica lejkenowska (60% mediany przeciętnego dochodu ekwiwalentnego)	-	-	-	-	-	-	-	16,0	16,0	17,0	-
Relatywna (50% przeciętnych miesięcznych wydatków gd)	12,0	13,5	12,8	14,0	15,3	15,8	16,5	17,1	17,0	18,4	19,7
„Ustawowa”	-	-	-	-	13,3	12,1	14,4	13,6	15,0	18,5	19,2
Minimum egzystencji	-	6,4	-	4,3	5,4	5,6	6,9	8,1	9,5	11,1	11,7

Źródło: Warunki Życia Ludności, GUS

Tabela 12 Ludność w wieku 15 lat i więcej wg wykształcenia w latach 1988 i 2002

Poziom wykształcenia	1988			2002			1988=100
	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety	
Wyższe	6,5	7,2	5,9	10,2	9,3	10,4	174,3
Średnie i policealne	24,7	20,6	28,4	32,6	27,6	35,1	146,3
Zasadnicze zawodowe	23,6	31,5	16,2	24,1	30,1	16,9	113,1
Podstawowe ukończone	38,8	35,9	41,5	28,2	28,0	31,4	80,4
Podstawowe nieukończone i bez wykształcenia szkolnego	6,5	4,5	7,5	2,8	2,0	4,3	-
Nieustalony poziom wykształcenia	-	0,3	0,5	2,1	3,0	1,9	-

Źródło: Dane z Narodowego Spisu Powszechnego, 1988 i 2002, GUS

Tabela 13 Współczynnik skolaryzacji na różnych szczeblach kształcenia

Szkoła	Rok	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
Podstawowa	1990/1991	101,3	x	x
	2001/2002	100,6	101,0	100,2
GIMNAZJUM	1990/1991	X	x	x
	2001/2002	98,4	99,0	97,7
Zasadnicza zawodowa	1990/1991	34,1 ⁽¹⁾	x	x
	2001/2002	27,1	35,1	18,7
Średnia :				
- Liceum ogólnokształc.	1990/1991	18,9	x	x
	2001/2002	42,4	33,4	51,7
- Zawodowa	1990/1991	61,8	x	x
	2001/2002	48,2	54,4	41,6
Policealna	1990/1991	3,5	x	x
	2001/2002	10,6	7,9	13,5
Wyższa	1990/1991	12,9	x	x
	2001/2002	43,6	36,9	50,5

Źródło: Rocznik Statystyczny, GUS

Tabela 14 Udział młodzieży w wieku 18-24, która po opuszczeniu szkoły nie kontynuuje edukacji i nie podejmuje szkoleń (early school leavers)

	Ogółem			Mężczyźni			Kobiety		
	2001	2002	2003	2001	2002	2003	2001	2002	2003
EU-25	17,2p	16,5p	15,9p	19,5p	18,7p	17,9b	15,0p	14,2p	13,9b
EU-15	18,9p	18,5p	18,0b	21,2p	20,9p	20,2b	16,6p	16,1p	15,9b
NPC10	9,0e	8,4	7,5	10,7e	10,0	8,7	7,2e	6,9	6,2
PL	7,9	7,6	6,3	9,7	9,5	7,8	6,0	5,6	4,7

Uwagi: e – dane szacunkowe, b – braki w seriach danych, p – wstępne dane.

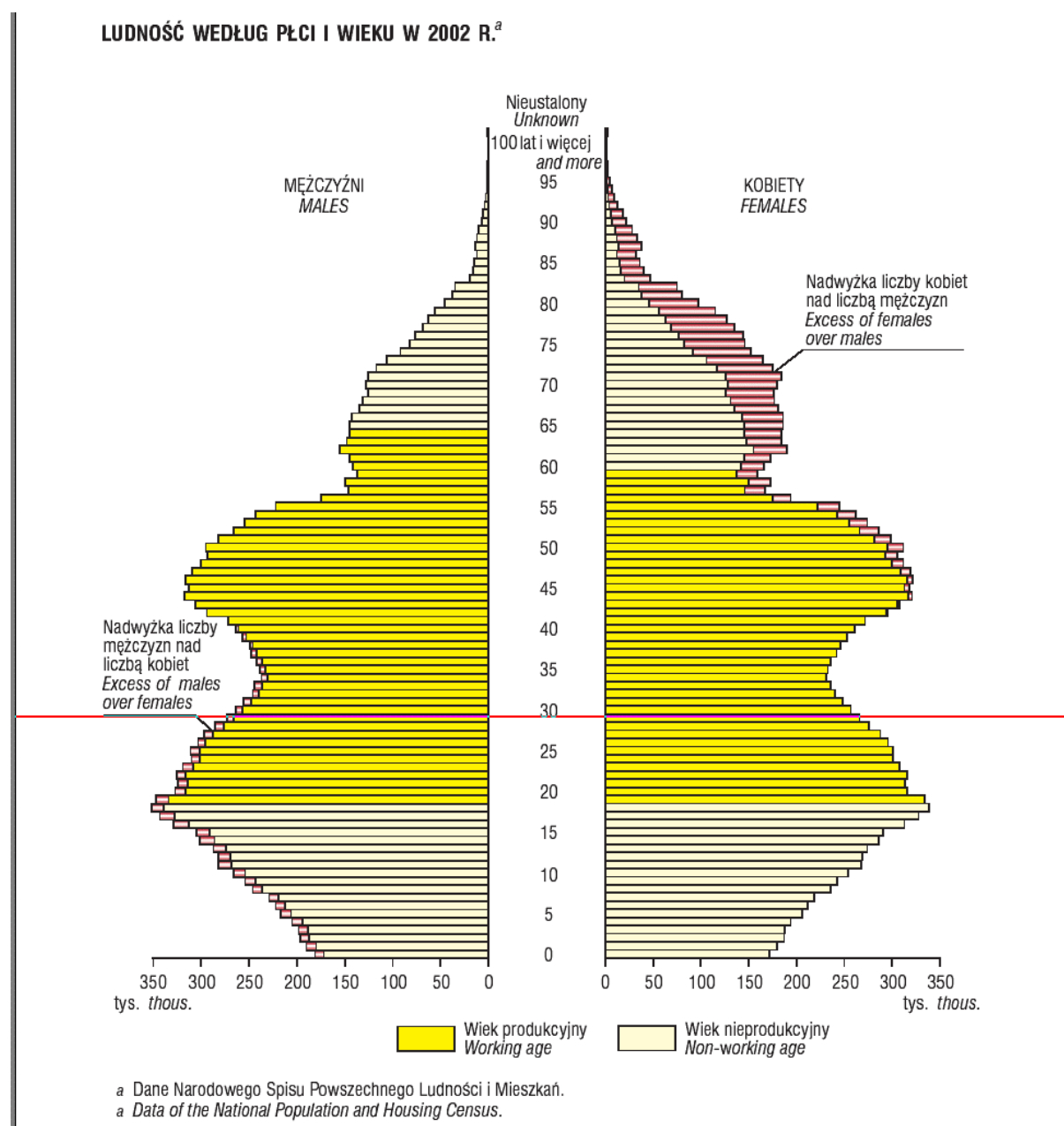
Źródło: Indicators for monitoring the Employment Guidelines, 2004/2005 Compendium.

Tabela 15 Udział osób uczestniczących w kształceniu i szkoleniach (dla grupy 25-64 lat, wg płci i wieku)

	Ogółem			Mężczyźni			Kobiety		
	2001	2002	2003	2001	2002	2003	2001	2002	2003
25-64	4,8	4,3	5,0	4,2	3,9	4,5	5,5	4,7	5,5
25-34	9,9	9,6	11,4	9,5	9,4	10,2	10,4	9,8	12,6
35-44	4,6	3,8	4,8	3,5	2,9	4,0	5,7	4,7	5,6
45-54	2,1	1,5	2,2	2,0	1,5	1,9	2,2	1,6	2,4
55-64	0,6	0,4	0,5	0,5	0,4	0,5	0,7	0,4	0,5

Źródło: *Indicators for monitoring the Employment Guidelines, 2004/2005 Compendium.*

Rysunek 1. Ludność Polski wg wieku i płci w maju 2002 roku

Aneks 2

Priorytety zawarte w Narodowej Strategii Integracji Społecznej wraz ze wskaźnikami, których osiągnięcie zaplanowano na 2010 rok:

Lp	Priorytety	Wskaźniki	Cel wyznaczony do osiągnięcia w 2010 r. [wartość wskaźnika]
1.	Wzrost uczestnictwa dzieci w wychowaniu przedszkolnym	Udział dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym	60%
		- Wśród dzieci na wsi	40%
		- Wśród dzieci niepełnosprawnych	1/3
2.	Upowszechnienie dobrej jakości kształcenia na poziomie gimnazjalnym i średnim	Udział młodzieży do lat 18 uczestniczących w systemie edukacji	
		- Wśród młodzieży niepełnosprawnej	90%
		Udział 15-latków, którzy w badaniu PISA dotyczącym umiejętności czytania otrzymali wynik 1 lub poniżej	Poprawa o 50% wyniki najgorszego kwintyla [lub spadek o 50% udziału dzieci otrzymujących słabe wyniki – do 12%]
3.	Wzrost udziału młodzieży podejmującej kształcenie na poziomie wyższym oraz lepsze dostosowanie edukacji do potrzeb rynku pracy	Udział młodzieży do 24 lat podejmującej kształcenie na poziomie wyższym	60%
		Udział niepełnosprawnej młodzieży do 24 lat podejmującej kształcenie na poziomie wyższym	Czy są wartości?
		Udział młodzieży uczestniczącej w praktykach na ostatnim roku edukacji	2-3 miesięczna praktyka na ostatnim roku edukacji [jakie poziomy edukacji?]
4.	Wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci pochodzących z różnych środowisk	Udział szkół prowadzących zajęcia wyrównawcze	100%
		Liczba dzieci objętych zajęciami wyrównawczymi do liczby dzieci ogółem	
5.	Radykalne ograniczenie ubóstwa skrajnego	Minimum egzystencji	5%
		Ustawowy próg ubóstwa	
6.	Ograniczenie tendencji do wzrostu różnic dochodowych	Wskaźnik Giniego [reprezentatywnie oszacowany]	Do przeciętnego poziomu europejskiego
7.	Ograniczenie bezrobocia długookresowego	Stopa bezrobocia długookresowego [powyżej 12 miesięcy]	5%
8.	Zmniejszenie skali bezrobocia wśród młodzieży	Stopa bezrobocia młodzieży	25%
9.	Zwiększenie liczby pracujących wśród osób niepełnosprawnych	Stopa pracujących osób niepełnosprawnych w wieku aktywności zawodowej	22 %

10.	Zwiększenie liczby uczestniczących w aktywnych programach rynku pracy	Udział uczestniczących w programach ALMP wśród bezrobotnych	20% - 30%
		Udział osób niepełnosprawnych objętych ALMP wśród objętych aktywnymi formami	
11.	Upowszechnienie kształcenia ustawicznego	Udział osób objętych kształceniem ustawicznym w grupie wiekowej 24-64 lat	10 %
12.	Wzrost przeciętnego dalszego trwania życia w sprawności	HALE (Healthy Life Expectancy)	Do średniego poziomu europejskiego
13.	Upowszechnienie ubezpieczenia zdrowotne	Zakres realnego uprawnienia do świadczeń z publicznego ubezpieczenia zdrowotnego	100%
14.	Objęcie kobiet i dzieci programami zdrowia publicznego	Uczestnictwo kobiet w ciąży w specjalistycznych programach dla ciężarnych	100%
		Udział dzieci i młodzieży w badaniach przesiewowych	100% dzieci 6 – letnich
15.	Wzrost dostępu do lokali (mieszkań) dla grup najbardziej zagrożonych bezdomnością:	Udział osób objętych programami lokali socjalnych oraz mieszkań chronionych w grupach:	
		- opuszczających placówki opiekuńczo- wychowawcze -	25 % - relacja wychowanków uzyskujących pomoc mieszkaniową do ogólnej liczby opuszczających placówki
		- eksmitowanych	
		- opuszczających stacjonarne zakłady dla psychicznie chorych oraz upośledzonych umysłowo	
16.	Zwiększenie dostępności do pracowników socjalnych	Relacja pracowników socjalnych do liczby mieszkańców	Realizacja wytycznych ustawowych; 1 pracownik na 2000 mieszkańców
17.	Rozwój pomocy środowiskowej – wzrost objętych usługami pomocy środowiskowej	Relacja objętych pomocą środowiskową do liczby podopiecznych korzystających z usług stacjonarnych	
18.	Zwiększenie zaangażowania obywateli w działalność społeczną	Udział osób uczestniczących w działaniach NGOs i innych formach pracy społecznej oraz samopomocy	do 25 %
19	Zachęcanie samorządów terytorialnych do realizacji priorytetów NSIS	Udział samorządów opracowujących strategię i realizujących jej priorytety	100%
20	Upowszechnienie dostępu do informacji obywatelskiej i poradnictwa	Udział gmin i powiatów, gdzie działają punkty informacji oraz poradnictwa obywatelskiego (np. BPO)	100%